

**TOTAL KURUM KAVRAMI BAĞLAMINDA
KORONAVİRÜS AŞISINA KARŞITLIK
ÜZERİNE NİTEL ARAŞTIRMA**

Buse ŞENOCAK
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERKOL
Mayıs, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOTAL KURUM KAVRAMI BAĞLAMINDA
KORONAVİRÜS AŞISINA KARŞITLIK ÜZERİNE NİTEL
ARAŞTIRMA

Hazırlayan
Buse ŞENOCAK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERKOL

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Total Kurum Kavramı Bağlamında Covid-19 Pandemi Sürecindeki Yeni Normal Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

11/05/2023

İmza

Buse ŞENOCAK

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Buse ŞENOCAK
	Numarası	190642103
	Anabilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Sosyoloji
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Total Kurum Kavramı Bağlamında Covid-19 Pandemi Sürecindeki Yeni Normal Üzerine Bir İnceleme
Tez Savunma Sınav Tarihi		11.05.2023
Tez Savunma Sınav Saati		13:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

TOTAL KURUM KAVRAMI BAĞLAMINDA KORONAVİRÜS AŞISINA KARŞITLIK ÜZERİNE NİTEL ARAŞTIRMA

Buse ŞENOCAK

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Mayıs, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERKOL

Kurum, gündelik hayatta sıklıkla kullandığımız ve birçok araştırmaya konu olan temel kavramlardan birisidir. Erving Goffman, kurumu farklı açılardan ele alarak total kurum kavramsallaştırmasını temele alan çalışmalar yapmıştır. 2019 yılının sonlarına gelindiğinde Covid-19 olarak adlandırılan pandemi sürecinin total kurum kavramına işaret eden öğeleri bünyesinde barındırdığı görülmüştür. Total kurumlarda sıklıkla karşılaşılan benliğin sunumundaki farklılıklar, Koronavirüs aşısına karşı oluşan tutumların çeşitliliğinde gözlenmiştir.

Çalışma, Covid-19 pandemi süreciyle birlikte totalleşen dünya düzenine dair gözlemleri konu edinmektedir. Ayrıca bireylerin aşya karşı tutumlarında görülen değişikliklerin total kurum kavramsallaştırması bağlamında ele alınarak irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ekseninde Koronavirüs aşısı olmamış 10 kadın ve 10 erkek katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin yapılması uygun görülmüştür. Çalışmada nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan fenomenoloji kullanılmıştır. Araştırmada betimsel analiz ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kurum, total kurum, benlik gibi kavramlar analiz edilerek kavramsal ve kuramsal çerçeve sunulmuştur. Ele alınan ikinci bölümde pandemi süreciyle ortaya çıkan gelişmeler dizini incelenmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın metodolojisi ele alınmıştır. Dördüncü bölüm, çalışmanın bulgularının analiz edildiği kısmı oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular analiz edilerek benlik sunumundaki farklılıklar total kurum kavramı dâhilinde ilişkilendirilerek detaylı olarak ele alınmıştır.

Araştırmada katılımcıların aşı olmama nedenleri arasında aşya duyulan güvensizlik, dini faktörler, yan etki korkusu, sosyal medya etkisi vb. faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Seyahat kısıtlaması, sokağa çıkma yasağı gibi uygulanan kuralların totalleşmeye giden süreci işaret ettiği görülmüştür. Katılımcıların aşı hakkındaki görüşlerini yakın çevresi ile paylaştıkları ancak sosyal medyada benliklerini sunmaktan çekindikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurum, total kurum, benlik, pandemi, aşı, Koronavirüs.

ABSTRACT

QUALITATIVE RESEARCH ON ANTI-CORONAVIRUS VACCINE WITHIN THE CONCEPT OF TOTAL INSTITUTION

Buse ŞENOCAK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

May, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Mehmet ERKOL

Institution is one of the basic concepts that we use frequently in daily life and which is the subject of many researches. Erving Goffman studied the institution from different perspectives and conducted studies based on the conceptualization of the total institution. By the end of 2019, it was seen that the pandemic process called Covid-19 included elements that point to the concept of total institution. Differences in the presentation of the self that are frequently encountered in total institutions have been observed in the diversity of attitudes towards the Coronavirus vaccine.

The study deals with the observations of the totalizing world order with the Covid-19 pandemic process. In addition, it is aimed to examine the changes in the attitudes of individuals towards the vaccine in the context of the total institution conceptualization. In line with this purpose, it was deemed appropriate to conduct a semi-structured interview technique with 10 female and 10 male participants who were not vaccinated against the coronavirus. Phenomenology, which is included in the qualitative research method, was used in the study. In the research, descriptive analysis and content analysis were made. The research consists of four parts. In the first part, concepts such as institution, total institution, and self are analyzed and a conceptual and theoretical framework is presented. In the second part, the index of developments that emerged with the pandemic process was examined. In the third chapter, the methodology of the research is discussed. The fourth chapter constitutes the part where the findings of the study are analyzed. The findings were analyzed and the differences in self-presentation were discussed in detail by relating them within the concept of total institution.

In the study, the reasons for not being vaccinated were mistrust of the vaccine, religious factors, fear of side effects, social media influence, etc. factors were found to be effective. It has been seen that the rules applied such as travel restriction and curfew point to the process leading to totalization. It was determined that the participants shared their opinions about the vaccine with their close circles, but were hesitant to present their identities on social media.

Keywords: Institution, total institution, self, pandemic, vaccine, Coronavirus.

ÖN SÖZ

Tez yazma sürecimi birçok kişinin emeği ve yardımı sayesinde tamamladım. Başta yardımını, desteğini bir an olsun esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERKOL'a akademik katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tezimin her aşamasını ilgiyle inceleyerek sabır gösterdiği için minnettarım. Tezimin oluşma aşamasında görüşlerini ve akademik katkılarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Bedir SALA'ya teşekkür ederim.

Sosyoloji alanında birikimimin oluşması ve tezimin tamamlanmasında etkili olan lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca akademik katkılarından dolayı bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde yer alan ve tezimi özveriyle inceleyen hocalarım Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN'e ve Dr. Öğr. Üyesi Meryem ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Doğduğum günden itibaren desteklerini her zaman hissettiğim başta annem Selver ŞENOCAK ve babam Nihat ŞENOCAK olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim. Beni sabırla dinleyen abim İbrahim ŞENOCAK'a, desteğini her zaman hissettiğim yengem Şeyma ŞENOCAK'a ve varlığıyla hayatıma değer katan yeğenim Zeynep Hüma ŞENOCAK'a çok teşekkür ederim. Araştırmamın her aşamasında uzakta olmasına rağmen yardımını ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli arkadaşım Hüsniye KESER'e teşekkür ederim.

Katılımcılara ulaşmamda büyük etkileri olan çalışma arkadaşlarıma bu süreçte beni destekledikleri için teşekkür ederim. Tezimin tamamlanmasının en önemli destekçileri olan tüm katılımcılara görüşlerini paylaşmaktan çekinmedikleri ve çalışmanın oluşmasına büyük katkı sağladıkları için teşekkürlerimi sunarım.

Buse ŞENOCAK

2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KURUM KAVRAMI.....	6
2. TOTAL KURUM KAVRAMI.....	8
2.1. TOTAL KURUM KAVRAMI ÜZERİNE GENEL BAKIŞ	8
2.2. TÜRK LİTERATÜRDEKİ TOTAL KURUMLARIN YERİ	9
2.3. GOFFMAN SOSYOLOJİSİNDE TOTAL KURUM	10
3. BENLİK KAVRAMI.....	19
3.1. SOSYAL BİLİMLERDE BENLİK KURAMLARI	19

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN GETİRDİĞİ UYGULAMALAR VE AŞI KARŞITLIĞI

1. PANDEMİ NEDİR?	22
1.1. KORONAVİRÜS PANDEMİSİ (COVID-19).....	23
1.2. COVID-19 PANDEMİSİYLE GELEN UYGULAMALAR	24
1.2.1. Sokağa Çıkma Yasağı.....	24
1.2.2. Toplu Etkinliklerin Yasaklanması.....	26
1.2.3. Seyahat Kısıtlaması	27
1.2.4. Maske Zorunluluğu	27
1.2.5. Mesafe uygulaması	29
1.2.6. Hijyen Kuralı	30
1.2.7. Karantina Uygulaması	30
1.2.8. HES Uygulaması (Hayat Eve Sığar)	31
1.2.9. Aşı Uygulaması	32
1.3. UYGULAMALAR KARŞISINDA DEĞİŞEN BENLİK ALGISI.....	34
2. AŞI NEDİR?.....	39
2.1. AŞI KARŞITLIĞI HAREKETİ	41
2.2. COVID-19 PANDEMİSİNDE AŞI KARŞITLIĞINI TETİKLEYEN OLASI ETKENLER.....	43
2.3. AŞIYA YÖNELİMİ ARTIRMA ÇALIŞMALARI	48
3. AŞI KARŞITLARINA UYGULANAN YAPTIRIMLAR	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	55
2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	57
3. SINIRLILIKLAR	57
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ	58
4.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ	58
4.2. ÇALIŞMA GRUBU	59
4.3. VERİ TOPLAMA ARACI.....	60
4.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	60
4.5. VERİLERİN ANALİZİ	62
4.6. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

1. KORONAVİRÜS'Ü TANIMAK.....	65
2. KORONAVİRÜS AŞISINA KARŞITLIK OLUŞTURAN ETKENLER	68
2.1. AŞIYA DUYULAN GÜVENSİZLİK	68
2.2. SAĞLIK/İLAÇ SEKTÖRÜNE DUYULAN GÜVENSİZLİK	70
2.3. YAN ETKİLERE DUYULAN KORKU	71
2.4. DİNİ FAKTÖRLER	72
2.5. DOĞAL BAĞIŞIKLIĞA DUYULAN GÜVEN.....	73
2.6. SOSYAL MEDYA ETKİSİ	73
2.7. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ ETKİSİ	75
2.8. ŞEFFAFLIK ŞÜPHESİ	76
3. AŞI KARŞITI MIYIM ?	77
4. TOTAL KURUMLAR BAĞLAMINDA KORONAVİRÜS AŞISI	80
5. GÜNLÜK YAŞAMDA AŞILANMANIN ETKİSİ	91
6. SOSYAL MEDYADA PANDEMİ	94
7. SOSYAL MEDYADA BENLİĞİN SUNUMU.....	96
SONUÇ	101
KAYNAKÇA.....	105
EKLER	112

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt: Aktaran

Çev.: Çeviren

Der.: Derleyen

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

Ed.: Editör

TDK: Türk Dil Kurumu

TTB: Türk Tabipleri Birliği

TÜBA: Türkiye Bilimler Akademisi

Vb.: Ve Benzeri

Vd.: Ve Diğerleri

WHO: World Health Organization (Dünya Sağlık Teşkilatı)

GİRİŞ

Gündelik hayatta sıklıkla karşımıza çıkan kurum, sosyolojinin en önemli kavramlarından biridir. Ancak sosyolojik açıdan ele alınan kurum kavramı ile gündelik hayatta kullandığımız kurum kavramı arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan bakıldığında kurum, ne bir kişiyi ne de bir grubu ifade etmektedir. Kültürün bir bölümüdür; insan ilişkilerinin, yaşam tarzlarının, birikimlerinin örüntüleşmiş parçasıdır (Fichter, 2009: 139). En genel anlamda tanımlanan kurum, özgül toplumsal grupların davranışlarını sınırlayan bir yapı olarak birçok sosyoloğun ilgisini çekmiştir. Bunlardan en önemlisi Erving Goffman'dır. Goffman (2016) Tımarhaneler adlı eserinde literatürde ele alınan kurum kavramına farklı bir bakış getirmiş, total kurumu kapatılmış insanları toplumsallaştıran bir yapı olarak değerlendirmiştir.

Total kurum, benzer durumda olan bireylerin kurum tarafından kuşatıldığı, resmi kurallar sistemiyle çevrelendiği ve toplumun genelinden uzun bir süre ayrı bırakıldığı ikamet yerleridir (Goffman, 2016: 11). Total kurumlar belirgin olarak denetim, otorite, itaat gibi kavramları bünyesinde barındıran çalışma ve yerleşim alanlarıdır. Goffman kurumları beş kategori içerisinde ele almıştır. Birincisi; kör, yetim, yaşlı ve muhtaç kişilere barınma hizmeti sağlayan zararsız kabul edilmiş kişilerin bakımını üstlenen kurumlardır. İkincisi, bakımın gerektiği ve kasıtlı olarak yapılmasa da toplum tarafından tehdit oluşturabileceği düşünülen kişilerin ikamesi sağlanan yerlerdir: Bu kurumlara; tüberküloz senatoryumları, akıl hastaneleri, cüzzam hastaneleri örnek gösterilebilir. Üçüncü olarak toplumsal refahın devamlılığını sağlamak amacıyla inşa edilen kurumlar oluşturmaktadır. Bu kurumların temel amacı toplumsal yaşamda kasti nedenlerle tehdit oluşturan bireylerin ikamesinin sağlanmasıdır. Hapishaneler, ıslahevleri, esir kampları ve toplama kampları belirtilen kurumlara örnek gösterilebilir. Dördüncüsü, askeri kışlalar, gemiler, yatılı okullar gibi işe benzeyen görevlerin daha verimli yerine getirilmesini sağlamak için oluşturulan kurumlardır. Sonuncusu ise dindar bireylerin inzivaya çekilip eğitim gördüğü kurumlardır. Bu kurumlar; zaviye, manastır, tekke gibi inzivaya çekilmenin temel amaç olarak görüldüğü alanlardır (Goffman, 2016: 16).

Belirtilen kurumların temel özelliği kuralların belirgin şekilde dayatılması ve otoritenin denetimidir. Kurum kuralları gereği yapılan bütün düzenlemeler, kapatılmış bireyin benlik sunumunda farklılıklara neden olabilmektedir. Nitekim Goffman (2016:

26) bireylerin toplumsal düzenlemelerle kuşatıldığı bir benlikle kuruma girdiklerini belirtir. Kişi, kuruma girişin ardından, benliğin alçaltıldığı, kutsallığının bozulduğu, aşağılandığı bir sürece girdiğini belirterek kasıtsız da olsa ahlaki kariyerlerinde radikal bazı kaymaların yaşandığını vurgular.

Kurum kuralları gereği gerekli prosedürleri uygulayan birey, bedeniyle özdeşlik kurduğu eşyaları da teslim ederek yatışı sağlanır. Eşyaların teslim edilmesiyle gündelik yaşamdaki gerekli olan ihtiyaçlar kurum tarafından karşılanır. Kurum tarafından karşılanan ihtiyaçlar, çıkışı yapılmış diğer bireylerden kalan eski, kullanılmış, kirli malzemelerdir. Fiziksel kirlenme sadece kıyafetlerle kalmaz temiz olmayan yemek, dağınık alan, kirli havlu, kullanılmış giysi, temizlenmemiş banyo ile kendini gösterir (Goffman, 2016: 38). Fındıklı (2019: 61) belirtilen konuyu şu şekilde ele almıştır; mahkuma verilen tek tip elbise, çarşaf, yorgan, yastık kendinden önceki mahkumun öyküsünü taşımaktadır. Dolayısıyla başka bir mahkumun suç öyküsünü taşımış malzemeler başka bir mahkumun bedenine aktarılmaktadır. Bir suçlu topluluğunun bedenden bedene, mekandan mekana aktarılan malzemeleri suçluluk duygusunun, otoriteye boyun eğmenin, damgalanmanın şekillenmesinde aktif rol oynadığı üzerine vurgu yapar. Özellikle mahkum bedenini ilk kuşatan katman olan elbiseden başlanarak bedenin ve mekanın standartlaştırılması amacı güdüldüğünü belirtir.

Benliğin yitimi ve aşağılanma süreçleriyle birlikte ayrıcalık sistemi olarak adlandırılan resmi ve resmi olmayan talimatlar da kurum bünyesinde mevcuttur. Resmi olan talimatlar; yasakları, normları içinde barındırır. Resmi olmayan talimatlar ise az sayıda yapılan ödül ve ayrıcalıklara karşılık gelmektedir (Goffman, 2016: 59). Ayrıca kurum bünyesinde ikincil ayarlamalar olarak adlandırılabilir kapatılmış kişilerin yasak tatminlerini barındıran pratikler mevcuttur. Söz konusu olan pratikler “görmezlikten gelme” , “hile” , “anlaşma” , “içeriden bağlantı” olarak bilinmektedir. İkincil ayarlamalar benlik için bir çeşit barınak, rahatlama alanı gibi düşünülebilir (Goffman, 2016: 65). İkincil ayarlamalar ve ödül sistemi, kapatılmış bedende benliğin nasıl şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

Benlikte meydana gelen dönüşümler total kurumlarda şekillense de benlikteki dönüşümlere gündelik yaşamımızda da sıklıkla rastlanmaktadır. Belirgin bir otoritenin denetimi yalnızca total kurumlarda değil hayatımızın her alanında bulunmaktadır. Total kurumlar amacı gereği dayatılmış ve baskıcı bir iktidara işaret etse de gündelik yaşamımızda da belirli türden iktidar biçimleriyle karşılaşılmaktadır. Nitekim özellikle

Covid-19 pandemi sürecinin başlaması bireylerde kuralların, denetimin varlığını daha da belirginleştirmiştir.

İlk kez Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde adı duyulan hastalık kısa süre içerisinde geniş kitleler arasında duyularak epidemik bir hal almıştır (Üstün ve Özçiftçi, 2020: 143). Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Pandemi kavramı bir hastalığın enfeksiyon etkisinin kıtalara, ülkelere hatta tüm dünyaya geniş bir şekilde yayılım göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020a). Geniş alana yayılım gösteren hastalık, belirli belirtilerle bireylerde panik ortamının oluşmasına neden olmuştur. Toplumun genelini tehdit altına aldığı vurgulanan bu salgından korunmak için belirli yöntemler geliştirilmiştir. Böylece sözü edilen salgın, gündelik yaşam pratiklerinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu nedenle maske, mesafe, hijyen kurallarını temele alan bir dizi yönetmelik yayınlanmıştır. Yayınlanan yönetmeliklerde sokağa çıkma yasağı, toplu etkinliklerin kısıtlanması gibi birçok önlem yer almaktadır. Öncelikle 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı bulunan hastalara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020a). Bununla birlikte toplu etkinliklerin yasaklanması, spor müsabakalarının ileri tarihe ertelenmesi gibi önlemler alınmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020a). Yapılan uygulamalar bireylerde farklı tutumları beraberinde getirmiştir. Bazı bireyler yaptırımların zorunluluğunu sorun etmeden uyum sağlarken; bazı bireyler ise kuralları reddederek uygulamamıştır. Uygulanmayan kurallar ise yaptırımları beraberinde getirmiştir. Total kurumların en belirgin özelliği olan normlar ve yaptırımlar silsilesi pandemi ile birlikte gündelik yaşamımıza sirayet etmiştir.

Pandeminin önlenmesi amacıyla tüm dünya genelinde insanlarla rahat bir ilişkiler ağı güden kurumlar total bir kurum gibi işleyiş göstermeye başlamıştır. Seyahat kısıtlaması, karantina gibi uygulamalarla birlikte her ev total kurum her insan ise kapatılmış birey konumuna dönüşmüştür. Talimatlar, yönetmelikler ile tüm kurumlar organik bir şekilde hareket ederek tek bir kurum görünümü almıştır. Kurumların, virüsün daha fazla yayılmasının önüne geçmek amacıyla aşı uygulamasında ısrar ettikleri konusunda gözlemlerde bulunulmuştur.

Sağlık Bakanlığının 27 Şubat 2023 tarihli verileri dikkate alındığında uygulanan toplam aşı sayısı 152.697.106 olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci doz yapılan aşı 57.953.745 kişi tarafından uygulanırken ikinci doz aşı ise 53.190.048 kişi üzerinde uygulanmıştır. Üçüncü doz aşıda uygulanma oranı düşerek 41.553.313 kişiye ulaşmıştır. Sağlık Bakanlığı'nın sitesi incelendiğinde aşılama oranı Karadeniz, Ege, Marmara, Akdeniz, İç Anadolu bölgeleri aynı oranda seyir ederken Doğu Anadolu ve Güneydoğu bölümlerinde bu oran düşmektedir. Van, Hakkâri, Şırnak, Kars gibi illerimiz aşılama oranında diğer bölgelerle benzer oranda ilerlerken diğer iller geride kalmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2023). Aynı coğrafyada yer alınmasına rağmen aşı uygulanma oranında farklılıklar meydana gelmiştir.

Virüsün bulaşıcı olma tehdidi taşıması kurumlar tarafından yeni düzenlemeler yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle Sağlık Bakanlığı ve DSÖ tarafından sıklıkla aşı olunması konusunda tavsiyeler içeren afiş, reklam ve haberler yayınlanmıştır. Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması kullanılmaya başlanmış, bununla birlikte bireyler iktidarın varlığını her alanda hissetmiştir.

HES kodunun gündeme gelmesi iktidarın dijital gözetimini bireyler üzerinde arttırmıştır. Böylelikle birey yapması gereken davranışlarda iktidarın tam gözetlendiği bedenler şeklinde kontrol edilir hale gelmiştir. Uygulanan yaptırımlarla birlikte aşıya ilişkin tutumlar kabul ve red arasında bir düzlem izleyerek devam etmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere Sağlık Bakanlığının verilerinden yola çıkarak aşı uygulanma oranının ilden ile, bölgeden bölgeye değişim gösterdiğini görülmektedir. Kullanılan yöntemlerin her bölgeye, her eve, her mekana sirayet etmesine rağmen bireylerde gelişen farklılıklar sadece tıbbın ya da psikolojinin değil sosyolojinin de konuya ilişkin incelemeler yapmasına neden olmuştur. Böylelikle araştırmamız çerçevesinde total kurumların bir uzantısı olarak gördüğümüz pandemi sürecindeki aşı karşıtlığının ortaya çıkışıyla ilgili veriler elde etmek temel amaçtır.

Çalışmanın birinci bölümünde kurum, total kurum, benlik gibi kavramlar detaylandırılarak araştırmaya dahil edilecektir. Kavramların ortaya çıkışı, literatürdeki yeri, Goffman penceresinden ele alınış şekli irdelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünü pandemi uygulamaları ve aşı karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu bağlamda salgın, pandemi, aşı gibi kavramlar ele alınarak gerekli

tanımlamaların yapılması uygun görülmüştür. Aşı karşıtlığının tarihçesi ele alınarak günümüze kadar bu tutumun arka planı açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünü araştırmanın metodolojisi oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, aşı yaptırmayan 10 erkek ve 10 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır, Yarı yapılandırılmış sorular eşliğinde görüşülenlerin eğilimleri, red süreci, gündelik hayat pratiklerinde ortaya çıkan değişimlerin anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünü araştırmanın bulgularının irdelendiği kısım oluşturmaktadır. Elde edilen veriler analiz edilerek bireylerin aşıya olan tutumları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KURUM KAVRAMI

Kurum sosyolojisinin en önemli alanlarından biri olarak görülmektedir. Sosyoloji alanında kurumlara verilen önem kurumlar sosyolojisi olarak ele alınarak derinlemesine incelenmesinden anlaşılmaktadır. Sosyolojinin alt disiplinlerinden olan kurumlar sosyolojisi pek çok sosyolog tarafından incelenmiş ve literatüre kaynaklık etmiştir. Geçmişten günümüze gelen süreçte kurumlar farklı boyutlarda irdelenmiş, yeni kurumların eklenmesiyle daha geniş bir hüviyete bürünmüştür. Kurumlar sosyolojisi aile, din, siyaset, ekonomi, hukuk gibi kurumları incelemektedir (Güçlü, 2017: 24). Sözü edilen kurumlara ordu, medya gibi kurumlar eklenerek daha da genişletilmiştir. Her kurumun temelde ortak bir özelliği bulunmaktadır. Nitekim belirtilen kurumlar, toplumda var olan belirli ihtiyaçların karşılanması için ortaya çıkmıştır (Kasapoğlu, 2011: 13). Kurumlar belirli aşamalardan geçerek oluşurlar. Öncelikle bireyler temel gereksinimlerini sağlamak amacıyla eylemde bulunurlar. Bulundukları eylem tekrarlanır. Yinelenen eylemler sonucunda alışkanlıklar meydana gelir. Alışkanlıklar zamanla gelenek haline dönüşür. Oluşan gelenekler normlaşır. En nihayetinde normlar kurumlaşır. Belirtilen aşamalardan geçerek kurum olarak adlandırılan yapılar ortaya çıkar (Güçlü, 2017: 10). Dilimize kurmak fiilinden türemiş, eski dilde müessese olarak kullanılan kurum kavramı, bir şeyleri devamlı, kurallara uygun ve düzenli bir şekilde yapma yöntemleri anlamına gelmektedir (Türkkahraman, 2009: 26).

Sosyolojinin diğer birçok terimi gibi kurum kavramı da gündelik hayatımızda sık sık kullanılmaktadır. Ancak gündelik dilde kullanılan kurum kavramı ile sosyolojik açıdan kullanılan kurum kavramı arasında farklılık bulunmaktadır (Fichter, 2009: 139). Bireylerin temel gereksinimlerini karşılamak amacıyla örgütlenmiş normlar bütünü kurumları oluşturmaktadır. Ancak sistemleştirilmiş bütün insan davranışlarını kurum olarak adlandırmak doğru bir davranış değildir. Bazıları sadece örf ve adetler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güçlü, 2017: 2).

Kurum en genel tanımıyla hukuk, aile, din, siyaset gibi belli başlı konuları içinde barındıran davranış kalıpları, töre, halk yordamı, üst görenek olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 2009: 438). Kökleri adetlerden oluşan maddi cihazlarla birliktelik kuran,

bireyler arasındaki ilişkiden doğan bütündür. Kurumlar belirli türden faaliyetlerin sistemli olarak devam ettirilerek sürekliliğinin sağlandığı yerlerdir (Goffman, 2016: 15).

Kurum kavramı hem geniş hem de dar anlamlarıyla birlikte ele alınabilir. Nitekim lise, ilkokul, üniversite dar anlamda bir kurumdur. Ancak bu kurumların hepsi ele alındığında eğitim kurumunu oluşturur. Eğitim kurumunun, dar anlamdaki öğretim kurumları arasında ortak bir eğitim politikası izlediği görülmektedir (Ozankaya, 1991: 182). Geniş anlamda kullanılan ekonomi, aile, din, siyaset, eğitim vb. kurumlar da uyum içerisinde bir bütün oluştururlar. Bu kurumlar arasında uyumun olmaması Durkheim'in incelemelerde bulunduğu toplumsal düzensizlik durumunu ortaya çıkartmaktadır (İçli, 2012: 78).

Kurum üzerine yaptığımız tanımların daha iyi anlaşılması amacıyla kavramın özellikleri de irdelenmelidir. Kurumlar eşgüdümlemiş, yapılanmış ve örgütlenmişlerdir. Oluşturdukları dinamikler birbirlerine dayanır ve birbirleri üzerinde baskı kurmaktadır. Geniş açıdan bakıldığında birbirine bağımlı ve uyumlu hareket etseler de kendi özellerinde biricik yapıya sahiptir. Kurum bünyesinde meydana gelen değişimler oldukça yavaştır. Her bir kurum belirli bir hedef içerisinde amaçlarına yönelik hareket etmektedir. Yapılan davranışların düzenli olarak tekrarlanması, hareketin normatif kodları haline gelir. Bu kodların bir kısmı yazılı hukukla, çoğunluğu ise kişiler üzerindeki bilinç sayesinde sosyal baskı oluşturmaktadır (Fichter, 2009: 139-140).

Kurumlar belirtilen özellikleri içinde barındırarak belirli görevler üstlenmektedir. Yüksek düzeyde bütünleşmeye neden olarak işbirliği içerisinde dayanışmaya yol açarlar. Toplum yaşamını kolaylaştırarak basitleştirirler. Bireylerin davranışlarını bilmesine, planlamasına neden olurlar. Bu sayede bireyler, ilişkilerinde kendilerinden ne beklenildiğinin farkındadır. Bireylerin rolleri önceden tayin edildiği için uyum ve koordinasyon yüksek düzeyde gelişim gösterir. Kurumlar, bireylerin keyfi olarak ortaya çıkabilecek kuralsız davranışlarını frenlemek suretiyle kontrolü sağlayarak toplumsal düzeni oluştururlar. Sorumluluğu birey üzerinden alarak toplumun geneline yayarlar. Bu sayede bireyin üzerinde oluşabilecek baskı ve sorumluluk yükü azalmış olur. Hayatın yeniliğe neden olacak görüşlerine karşı ketum davranarak geri çekilirler. Ortaya çıkacak yeniliklerde gecikmelere neden olurlar (Aslantürk vd., 2000: 304-305).

Kurumlar birbirlerine bağılı olarak hareket etmektedir. Bir kurumda yer alacak herhangi bir değişim diğer kurumların da doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır. Ekonomi kurumunda yer alan bunalım durumu, aile kurumunda doğumların azalmasına sebebiyet verebilmektedir. Doğumların azalması, boşanmaların artması gibi durumlar aile kurumundaki değişimleri ve bozulmaları da beraberinde getirmektedir (Ozankaya, 1991: 185). Kurumlar arasında oluşturulan ilişki araba tekerleğine benzetilebilir. En merkezde yer alan kurum hiç şüphesiz aile kurumudur. Toplumun en temel yapı taşı olan bu kurum tekerleğin merkezidir. Tekerleğin parmaklarını ekonomi, eğitim, din gibi kurumlar oluşturur. Bu nedenle herhangi bir kurumda yaşanan değişim diğer kurumları da etkiler ve birtakım değişikliklere neden olur (Özkalp, 1986: 73).

Sosyolojide kurumla birlikte toplam kurum ya da total kurum olarak adlandırılan yapılardan da söz edilmektedir. Total kurumlar birey faaliyetlerinin (uyku, yemek, oyun vb.) hiyerarşik mekanizmalarla ve bürokratik ilişkilerle belirlenerek oluşturulduğu bu yolla yeniden sosyalleşme yoluna gidildiği mekanları işaret etmektedir. Total kurumların en belirgin üç temel karakteristik özelliği bulunmaktadır. Birinci özellik gündelik yaşamın her alanını kaplayan hareketlerin kurumdaki görevliler tarafından kendi lehlerine olacak şekilde yönlendirilmesidir. İkinci özellik olarak ise kurumda ikamet eden bireyler kesinlik ve katılık arz eden kurallara; standardize edilmiş yiyecek ve yatacak alanlara sahiptir. Son olarak ise mekanda ikamet eden kişilerin rutin eylemleri günlük programlar ve resmi kurallar sistemiyle belirlenir. Burada kalan bireyler, önce birbirine benzetilerek tek düzeleştirilir, aşağılanır, benliği ezilir, sonra da yeni bir kişilik kazandırılır (Türkkahraman, 2006: 14-15).

2. TOTAL KURUM KAVRAMI

2.1. TOTAL KURUM KAVRAMI ÜZERİNE GENEL BAKIŞ

20. yüzyılın önemli simalarından olan Kanadalı sosyolog Goffman, ele aldığı tanımla kurum kavramını bir ileri evreye taşıyarak total kurum kavramsallaştırmasını ortaya atmıştır. Goffman'ın incelemelerde bulunduğu total kurum kavramı salt kurum kavramının ötesine geçerek farklı yapıtaşlarını içinde barındıran bir tanım haline gelmiştir. Toplumla sınırlı ilişkiye izin verilen, bürokratik bir takım düzenlemelerin olduğu, bürokratik denetimin uygulandığı, yaşam rutinlerinin formalleştirilmiş hale dönüştüğü kurumlarda yaşayan bireylerin bulunduğu alan total kurum olarak tanımlanmaktadır (Güçlü, 2017: 24).

Her kurum kendi bünyesinde ve bulunduğu ülkeye göre değişim gösterebilmektedir. Özellikle Batı toplumlarında bazı kurumların diğer farklı kurumlara oranla daha kuşatıcı ve kapsayıcı olduğunu görmekteyiz. Bu kurumlar, bireyin zamanından ve çıkarlarından bir miktarını ele geçirir ve onlara farklı bir dünya sağlar. Total kurumların en önemli temel yapısı dış dünyayla olan bağlantının kısıtlanarak yüksek duvarlar, dikenli teller ve uçurumlar gibi kurumun dışına çıkmayı engelleyici unsurları bünyesinde barındırmasıdır (Goffman, 2016: 16). Kapalı tutma sistemi sadece duvarların, dikenli tellerin, personellerin şiddetiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda mimarinin, kuralların, dayatmaların, yenilmez ütopyaların tek çatı altında birleşimidir (Foucault, 1992: 344). Esnekliğin az olduğu bu yapılarda kişi, uyandığı süreçten yattığı sürece kadar kontrol altında tutulur. Bu davranışların tümünü kontrol altında tutan organizasyonlar total kurumun en belirleyici özelliklerindendir. Davranışların düzenlenmesi, çıkışın yasaklanması, kuralların kesin olması, otorite ve itaat durumlarının bulunması total kurumun en temel belirleyicisidir. Bu kurumların bileşeni olarak birey iktidarın denetimi ve gözetimini iliklerine kadar hisseder.

Hiç kuşkusuz iktidarın denetimi bireylerde psikolojik, sosyolojik birçok dönüşümü beraberinde getirir. Goffman, bu dönüşümler silsilesinin mahiyetini kavramış total kurum kavramsallaştırmasıyla sosyoloji literatürüne yeni bir kapı aralamıştır. Goffman'da hayat bulan bu kavramın diğer sosyologlar penceresinden görünümünü de ele almak önem arz etmektedir.

2.2. TÜRK LİTERATÜRDEKİ TOTAL KURUMLARIN YERİ

Otorite, itaat, denetim gibi olgular sosyoloji literatüründe önemli konulara kaynaklık etmiştir. Bunun bir uzantısı olarak da total kurum kavramına gerekli tanımlamalar yapılmış farklı perspektifler oluşturulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar bazı kaynakların beslenmesine vesile olsa da kavramın Türkiye sosyolojisindeki yerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Kavram üzerine çalışmalar yürüten Türk sosyologları bu bölümde ele alınarak total kurumların ülkemizde ifade ediliş tarzı analiz edilecektir.

Ercan Geçgin (2019: 63) sapma ve suç olgusunu ele aldığı makalesinde total kurum ve damgalanma süreçlerine değinir. Total kurumları bireyin özel alanı ve kamusal alanı arasında derin yarıklar oluşmasına sebebiyet veren alanlar olarak betimler. Yücel'in (2017: 16) Gardiyanlar adlı eserinde total kurum kavramı içeriden

dışarıya, dışarıdan içeriye doğru çift taraflı geçirimsizliğe sahip dikenli teller, kilit, kapı gibi yüksek duvarların bulunduğu cezaevi miti olarak tanımlanmıştır.

Bayır'ın (2018: 47) total kurum, disiplinci iktidar ve kamp üzerine yaptığı incelemesinde kuruma girişi yapılan bireyin, aldığı eğitimlerle kurumun hedeflerine ve amaçlarının kutsallığına inandırıldığının vurgusunu yapar. Nitekim bu durum kişiyi kendi bağımsız alanından kopararak kurumun total bir nitelik kazanmasına sebebiyet verir. Kurumun belirlediği amaçlar doğrultusunda çalışan birey, kendi varlığını unutup, disipline edici iktidarın gücünü hayatın tüm veçhelerinde yaşar. Bayır'a göre disipline edici iktidar bireyi adeta demir kafese hapseder.

Goffman total kurumları irdelediği Tımarhaneler adlı eserinde kavramsallaştırmanın en marjinal ve belirgin örneği olan kibbutzlara değinir. Goffman'ın vurgu yaptığı bu alan Yılmaz'ın makalesine kaynaklık etmiştir. Yılmaz'a göre (2020: 128) kibbutz kavramı grup, topluluk anlamlarını taşımaktadır. Kibbutzlar; 1910 yılında günümüz İsrail sınırlarında yaşayan ortak komünal yaşam şeklinin, sosyalist ütopyanın hayata geçirilmiş halidir. Kibbutzlardaki kapalı çiftlikler, giriş çıkışın bilgisayar kontrolüyle sağlanması, toplu çalışma alanlarının bulunması bu özgün yapının total kurum kategorisinde ele alınmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2020: 135).

2.3. GOFFMAN SOSYOLOJİSİNDE TOTAL KURUM

Goffman, National Institutes of Health Clinical Center'da üç yıl boyunca 7000 üzerinde hastayla görüşmeler yapmıştır. Araştırma yapmasındaki temel amacı ise kapatılmış kişinin toplumsal dünyasını öznel olarak nasıl deneyimlediği üzerine bilgi edinmeye çalışmasıdır (Goffman, 2016: 7). Goffman'a göre total kurum; kurum tarafından resmi kurallarla düzenlenmiş, toplumun genelinden uzun bir süre ayrı bırakılmış, benzer durumda yaşayan bir çok bireyin yaşam döngüsünü devam ettirdiği ikamet ya da çalışma yeri olarak tanımlanabilir (Goffman, 2016: 11)

Foucault'a göre (2020: 122) on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren aynı kurallarla idame ettirilen bir dizi kurum vardı. Bireyleri eğitim aygıtı, atölye, fabrika ya da cezalandırıcı, hizaya getirici, sıhhi bir aygıtla bağlı tutuldukları gözetim kurumları bulunmaktaydı. Genel olarak total kurum özel olarak hapishaneler bağlamında incelediğimizde; hapishaneler ıslah edici olmanın getirdiği vazifeyle disiplinsel aygıt olmak zorundadır. Bireyin; çalışma yaşamını, gündelik faaliyetlerini, fiziki olarak terbiye edilmesini, ahlaki hal ve hareketlerini kendine dert edinmiştir. Okul, atölye, ordu

gibi belirli bir uzmanlaşmanın bulunduğu alanlardan bile daha fazla disiplin edici rolü bulunmaktadır. Hapishanenin özellikle ayrılan kimliği her alanda aralıksız disiplinin esas alınmasıdır. Tutuklular üzerinde tam bir iktidar sağlanmaktadır. Kendi cezalandırma mekanizmaları bulunur (Foucault, 1992: 296). Bu cezalandırma gardiyan, hastabakıcı ya da ustabaşı tarafından sağlanmaktadır. Cezalandırma işlemi para cezası ya da bedensel şiddete dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Foucault, 2020: 122). Cezalandırma işlemi gerçekten ıslah etme ve eğitime tabii tutmayı amaçlıyorsa suçlunun yaşamını baştan aşağı ele alarak yapay ve baskıcı bir tiyatro haline dönüştürmek durumundadır (Foucault, 1992: 318).

Cezalandırma işlemleriyle birlikte benliğin aşağılandığı, küçük düşürüldüğü, örselendiği durumlar kişinin kuruma girişiyle başlar. Örselenme sadece kurum personelleri tarafından değil diğer kapatılmış bireyler üzerinden de gerçekleştirilmektedir. Nitekim kuruma yeni kabul edilmiş kişi “çömez” ya da “çaylak” olarak adlandırılabilir. Bu durum düşük statü içerisinde olduğu kabul edilen kapatılmış bireyin daha da düşük statüye sahip olduğunu belirtir (Goffman, 2016: 30). Kurumda kalma süreci diğerlerine göre fazla olan birey, diğer kapatılmış bireyler üzerinde belirli hegomonyaya uygulamayı kendisine hak görmüş olabilir. Bu durum ikamesi yeni sağlanan birey üzerinde personel ve arkadaş zorbalığını beraberinde getirir. Özellikle beladan uzak durmak isteyen birey, bilinçli bir çabaya girmektedir. Kurumda gelişen olaylara karşı uzak durmak için çaba gösteren kapatılmış kişi, diğer kişilerle gireceği etkileşimden ve sosyallik ortamının oluşmasından vazgeçmektedir (Goffman, 2016: 54). Böylece kişi kendisini tehlikelerden korumak adına farklı yöntemlere başvurabilir. Özellikle toplumsal algının getirdiği “kadın” ve “erkek” profillerindeki kalıplarla kendine yeni bir kimlik inşa eder. Toplumda dayatılan erkeğin güçlü olduğu algısı total kurumda da kendisini koruma sistemi olarak görülebilir. Örneğin mahkûm bir kadının kendini korumak adına “erkeksi” tavırlarda bulunması olasıdır. Kişi kendisini korumak için zamanla hegomonik erkeklik üzerine inşa edilmiş kimlik geliştirir. Böylelikle kurumun mevcut kültürüne uygun habitus geliştirmiş olur. Özellikle hapishaneler şiddeti, gürültüyü, sömürüyü ve saldırgan davranışları sıradan olaylar dizisine dönüştürür. Böylelikle kişi duygusal olarak metanetli, fiziksel açıdan ise güçlü olmak zorundadır. Bu durum kişinin kadınsı davranışlardan sıyrılarak eril bir kimliğe bürünmesine neden olur (Crewe, 2006: 398-399 akt. Aygül vd., 2018: 194). Ruhani dönüşümlere fiziksel dönüşümler de eşlik edebilir. Dövme gibi işaretlerle bedenin

görüntüsü vitrin olarak kullanılır. Kişi performansını izleyicilere sunarken kadınsı davranışlardan kaçınması gerektiğini; sert, erkeksi, saldırgan tutumlarda bulunması gerektiğini zihnine işler (Aygül vd., 2018: 195-196).

Kapatılma alanları, sadece arkadaş zorbalığını beraberinde getirmez. Bazı kurumlarda iyi ilişkiler inşa edilebilir. Kader birlikteliği, ortak bir paydada buluşabilme arzusu bireylerde arkadaşlık ilişkilerinin oluşmasına sebebiyet verebilir. Aynı kaderi paylaşan insanlar gözüyle bakılan arkadaşlık ilişkileri güven ve güvensizlik arası bir duygunun ortaya çıkmasına neden olur. Güven ortamının oluşmasının başlıca nedeni ortak bir paydada hayat sürdürmeleridir (Goffman, 2016: 69).

Farklı türden insanlar, birbirinden bağımsız yaşamlar ortak bir çatıda buluşur. Ortaya çıkan ahbaplık etme süreci personelin reddedilmesi ile sonuçlanabilir. Kapatılmış kişiler arasındaki dayanışma kitlesel meydan okumaya neden olabilir. Bununla birlikte slogan atma, yuhalama, yemek yemeyi toplu olarak reddetme personeli çileden çıkarmaya yarar. Hastabakıcı, gardiyan, bekçi ya da tüm personelin kontrolü ele geçirip ortamı etkisiz hale getirmesine kadar alay edilir, dalga geçilir (Goffman, 2016: 69).

Cezaevlerinde günümüzde yoğun bir güvenlik sorunu bulunmaktadır. Güvenlik sorunu, firar, açlık grevi, ayaklanmalar ve isyanları beraberinde getirir. Bu kurumlara giren bireylerin kurumda kaldığı süre içerisinde fiziki ve ruhi benliklerine zarar vermeden kurumdan çıkışı sağlanmalıdır (Demirtaş, 2000: 407). Dünyanın hemen hemen her bölgesinde ayaklanmalar meydana gelmiştir. Foucault'a göre kapatılmış kişilerin bu ayaklanmaları soğuğa, üst üste yığılmaya, boğulmaya, sıvası dökük duvarlara, açlığa, dayağa karşı bir başkaldırıdır. Bunlar aynı zamanda sakinleştiricilere, hapishanelere, tecrite, tıbbi ve eğitsel hizmetlere de karşı çıkmanın isyanıdır (Foucault, 1992: 36-37). Ayaklanmaların çıkması, yapılan grevler kurumdaki otoritenin sarsılmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu gibi durumların ortaya çıkmaması için kuruma yeni gelen birey üzerinde daha ilk adımda otorite kurulmaya çalışılır. Zaten personel, kurumun kuruluş amacı gereği kapatılmış kişinin kontrol altına alınması gerektiğini zihnine kaydetmiştir. Birey, siyasi olarak tutulduysa hain olmak zorundadır. Eğer hapishaneye girmişse kesinlikle yasaları ihlal etmiştir. Akıl hastanesine girişi yapılan kişi kesinlikle hastadır (Goffman, 2016: 95).

Pek çok total kurumun ortak düşüncesi kişi kuruma yeni geldiğinde personele saygı gösterip, itaat edebilecek düzeye getirilirse ilerleyen süreçlerde kişinin idare edilmesinin kolay olacağıdır. Eğer bireyin başlangıçtaki taleplere rıza göstermesi sağlanırsa kişinin direncinin kırılacağına inanılır. Özellikle Kore Savaşında esir alınmış Amerikalı askeri personel üzerindeki yapılan çalışmalar bu konuya örnek verilebilir. Amerika’da birey kırılma noktasına getirildikten sonra hiçbir surette direnç göstermeyeceğine dair inanç hakimdi (Goffman, 2016: 100). Kırılma noktasının sağlanması için bireyin bedenini küçük düşürecek bir şekle sokması istenebileceği gibi sözlü cevaplarda da saygı kalıplarına dikkat etmesi istenir. Örneğin kapatılmış kişi çoğunlukla “efendim” gibi sözlü saygı kalıplarını kullanmak zorunda bırakılabilir. (Goffman, 2016: 34).

İlk karşılaşmanın etkileri sadece personelde değil mahkum bedeninde de gözlemlenir. Kişinin görünümünün en önemli noktalarından biri muhtemelen insan yüzünün halidir. Kişi, duruma bağlı olarak yüzünün şeklini ve ifadesini yüz kasları vasıtasıyla kontrol edebilir. Bu kontrol mekanizması bilinçsiz olarak da yapılabilir. Kapatılma yerlerindeki hayata dair farklı yüzler takınırız. Çok çeşitli kurumsal yüzlerimiz vardır. Özellikle Goffman (2018) Toplum İçinde Davranmak adlı eserinde Philips’in görüşlerinden alıntı yaparak kuruma yeni giriş yapmış mahkumun yüz şeklini aktarır:

“Her yeni mahkum, köpek yüzünü takınmayı öğrenir, yani otoriteler tarafından bakıldığında soğuk, ilgisiz ve kişisiz bir yüz ifadesini ve duruşu benimser. Herkes hareketsiz halde donduğunda ya da rahatladığında köpek yüzü ifadesi kolaylıkla takınılabılır. Bu yüz caddelerde, sosyal ortamlarda ve her türlü gizlenme esnasında görülen yüzdür. Mahkumlar baş başa iken kendi aralarında rahatlama ve gevşeme ortaya çıkar: orada “arkadaşça” eğlenmenin güler yüzlü coşkusu ev neşesinin abartılması söz konusudur. Gün boyu koruyucu olan yüz, geceleyin nöbetçi kulübesindeki ya da voltadaki muhafızlar karşısında saldırgan bir şekilde sertleşir ve nefret dolar. Yeni bir yüzün takınılmasının ardından gerginlik ve hoşnutsuzluk gelir, muhafızlar hafifçe elleri titreten bir çabayla yüzün “yumuşak” halini devam ettirerek çok merhametli bir rahatlık ve yumuşaklıkla karşılık verirler” (Philips, 1950: 105-106 akt. Goffman, 2018a: 37).

İlk girişin ardından kurumda kalması kesinleşen birey, gerekli prosedürleri sağlamak zorundadır. İlk adım olarak üzerinde bulunan eşyalar teslim edilir. Bu durum düzenli aralıklarla tekrarlanarak kişinin eşyalarıyla özdeşlik kurması engellenir (Goffman, 2016: 31).

Fındıklı’nın konuyla ilgili açıklamalarına göre mahkuma verilen tek tip elbise, çarşaf, yorgan, yastık kendinden önceki mahkumun öyküsünü taşımaktadır. Dolayısıyla başka bir mahkumun suç öyküsünü taşımış malzemeler başka bir mahkumun bedenine

aktarılmaktadır. Bir suçlu topluluğunun bedenden bedene, mekandan mekana aktarılan malzemeleri suçluluk duygusunun, otoriteye boyun eğmenin, damgalanmanın şekillenmesinde aktif rol oynayabilmektedir. Fındıklı, özellikle bedenimizi ilk kuşatan katman olan elbiseden başlanarak bedenin ve mekanın standartlaştırılması amacı güdüldüğü üzerine vurgu yapmaktadır (Fındıklı, 2019: 61). Bedenin ve mekanın standartlaştırılma arzusu, kişinin benliğinde derin yarıklara sebep olur. Kişi; doğumundan itibaren ailesel, çevresel, kültürel birçok faktörün etkisinde gelişim gösterir. Gelişim gösterirken diğer bireylerden ayrılmasını ve başkalaşmasını sağlayan kişinin biricikliğine vurgu yapan “benlik” oluşumu belirli safhalardan geçer. Benlik, kendisi ve toplumun diğer benlikleriyle temas halinde olduğunda vardır. Ait olduğu grubun tutumları, ortak davranışları ve grubun toplumsal alışkanlıklarını özümser (Mead, 1964: 33-34 akt. Swingewood, 1998: 313). Birey, diğer benliklerin kendisine karşı olan tavırlarını takınmakla kalmaz. Yaşanılan bütün toplumsal süreci bireysel deneyimleriyle bütünleştirir (Swingewood, 1998: 313).

Benliğin ihlal edildiği bir diğer aşağılama biçimi ise kirletici teşhirdir. Birey, dışarıdaki yaşamında kendi bedeni, düşünceleri, eylemleri ve kişisel eşyalarını kirleten şeylerin oluşmasını engelleyebilir. Ancak total kurumlarda bu durum pek mümkün değildir. Benliğin belirtilen alanları ihlal edilir. Bireyin kendisi ve çevresi arasına koyduğu sınır istila edilir. En nihayetinde benliğin kutsallığı büyük oranda bozulur (Goffman, 2016: 35). Kirilenme sadece eşyalar, düşünceler, eylemler üzerinde oluşmaz. Kişiler arası kirilenmenin en belirgin örneği tecavüzdür. Total kurumlarda da cinsel taciz görülebilmektedir. Örneğin, kuruma kabul sırasında bir kişinin üzerinde bulunan eşyalar liste yapılırken veya depoya konulmak üzere kaldırılırken el ve parmaklarla yoklanır. Kuruma kabul edilen kişinin üstü aranır ya da rektal muayene yapılabilir. Tüm bu yaşananlar kişinin özel alanına ve mahremiyetine dönük saldırıdır (Goffman, 2016: 40).

Ayrıcalık sistemleri ve aşağılanma süreçleriyle birlikte kapatılmış birey, uyum sağlaması gereken durumları oluşturarak alışma sürecine girer. Alışma sürecinin oluşması için adaptasyon hatları benimseyebilir ve hatta farklı hatları dönüşümlü olarak deneyimleyebilir. Belirtilen yöntemlerden ilki durumsal geri çekilmenin yaşanmasıdır. Kapatılmış birey, etrafında doğrudan doğruya gelişen olaylar hariç her koşuldan uzaklaşır ve olaylara diğer bireylerin bakmadığı farklı bakış açıları geliştirebilir. Karşılıklı etkileşimin gerektirdiği olaylara karşıdan bakması akıl hastanesinde gerileme

olarak adlandırılır (Goffman, 2016: 71). İkinci yöntem ise uzlaşmaz hat olarak tanımlanır. Kapatılmış birey, personelle işbirliği yapmayı reddederek kuruma adeta meydan okur. Kurumsal yapıdaki üçüncü hat yerleşme olarak tanımlanır. Dışarıdaki dünya ve içerideki yaşam arasındaki kopukluk azami ölçüde azaltılır. Bu hattı seçen birey kapatılmış kişiler tarafından “yuva bulmak” ya da “hiç bu kadar iyi olmamakla” suçlanabilir. Personel ise iyi durumların kötüye kullanıldığını düşünerek kurumdan yararlanılmasından dolayı belli belirsiz bir rahatsızlık duyabilir. Yerleşme hattını seçen kapatılmış bedenler, kurumdan salıverilme tarihlerinden önce sorun çıkarmaya meyil ederek kurumda kalma sürelerini uzatmak isteyebilirler. Total kurumlarda uyum sağlamanın dördüncü yolu dönüşümdür. Kapatılmış kişi, personelin ya da resmi görevlilerin bakış açısını benimser ve mükemmel kapatılmış kişi rolünü oynamaya başlar. Yerleşme aşamasını benimseyen kişi, kısıtlı imkânlarını kullanarak özgür bir topluluk kurarken, dönüşmüş hattı benimseyen kişi ahlakçı ve disiplinli hattı benimser. Kendisini, personelin hizmetine sunmaya hazır biri olarak tanıtır (Goffman, 2016: 72-73). Belirtilen adaptasyon süreçlerinin haricinde kapatılmış kişinin geldiği dünya soğuk, kasvetli ve zor ise içerideki yaşama bağıışıklık kazanmış durumda olduğu kabul edilir. Bu kişilerin herhangi bir adaptasyon işlemi geçirmesine gerek olmadığı düşünülür (Goffman, 2016: 76).

Total kurumlarda dikkat çeken bir diğer olgu ise geçici çözümlerdir. Her kurumda bireyler, nesnenin fiziksel işleyişinin değiştirilmesi ya da meşru işlevinin dışında kullanılmasına neden olabilir. Örneğin, bir kaşığın çekiç darbeleriyle bir bıçağa dönüştürülmesi rastlanan durumlardır (Goffman, 2016: 221). Goffman, incelemelerde bulunduğu kurumda da belirli örneklerle rastlamıştır. Örneğin hastanın bir koğuştan diğerine transfer edildiği süreçte yukarıdan düğümlenmiş yastık kılıfı ile eşyalarını taşıdığını gözlemlemiştir (Goffman, 2016: 222). Alışma sürecinin oluşması da bireyin yeni yöntemler geliştirmesine ve kurumun dinamiklerine uyum sağlamasına neden olmaktadır. Örneğin kahve kâğıt bardak içinde verildiğinde, hastalar bardaklarını ikinci bir kâğıt bardağın içine koyarak ellerini sıcaktan korurlardı. Yemeğin beğenildiği zamanlarda ise bazı hastaların yemeklerini kâğıt peçeteye sararak tekrar sıraya girdiklerine rastlanmaktadır (Goffman, 2016: 225) .

Goffman (2016: 58-59) total kurumların sosyolojik işlevlerinin yanında psikolojik etkilerinin de bulunduğunu belirtir. Otorite altında bulunma, kuruma alışma gibi durumlar stresin tetikleyicileri olarak mahkûmun psikolojik dünyasında

deformasyona neden olur. Yaşanılan strese anksiyete, panik atak vb. bozukluklar eşlik eder. Belirtilen bozuklukların yaşanması sonucunda uyku bozuklukları, yetersiz beslenme, dikkatin dağılması ve içe kapanış süreçlerinin görülmesi muhtemeldir. Ancak bu dünya içindeki suçluluk duygusuyla dolu olan bireyin benliğine yapılan saldırılar psikolojik bir rahatlama oluşmasına da sebebiyet verebilir.

Kurum tarafından yapılan belirli düzenlemeler kişiler tarafından farklı psikolojik etkilere neden olur. Nitekim kişinin kafasının tıraş edilmesi bazı bireylerde benliğin eksilmesindeki önemli etken olarak görülürken bazı bireylerin keşiş olma sürecindeki mutluluğa işaret eden yollardan biridir (Goffman, 2016: 58). Fındıklı'nın (2019) araştırmasında da konu ettiği üzere Türk yazın dünyasına önemli katkıları bulunmuş Necip Fazıl Kısakürek ve Aziz Nesin hatıralarında belirtilen duruma dair gözlemler içermektedir. Necip Fazıl kuruma giriş ritüeli olarak yapılan faaliyetleri travmatik olarak görmüştür. "Süt sağılır gibi bizi her tarafımızdan sağdılar, çoraplarımızın içine kadar baktılar ve galiba 'sadra şifa verici' bir şey bulamadılar [...] saçlarımı bile kestiler. Beni ana baba katillerinin biçimine soktular" şeklinde kaleme almıştır (Kısakürek, 2016: 155). Aziz Nesin ise içinde bulunduğu durumdan fazla rahatsızlık duymayarak günlüğüne şu şekilde not düşmüştür: "Bu müdürle aramızda çok enteresan hadiseler oldu. Anlatmaya değmez. Saçlarımı kestirdi. Sesimi çıkarmadım. Hâlbuki diğer mahkûmların saçlarını kestirmemişti. Ben zaten saçlarımı kesmek istediğim için itiraz etmedim" (Nesin, 2023: 40).

Kapatılmış bireyde benliğin yitimi ve aşağılanma süreçleri yaşanırken ayrıcalık sistemi olarak adlandırılan resmi ve resmi olmayan talimatlar mevcuttur. Resmi talimatlar yasaklamaları, kuralları bünyesinde barındıran kurum kurallarıdır. Resmi olmayan talimatlar ise az sayıda yapılan ödül ve ayrıcalıkları bünyesinde barındırır. Bu kişisel mükafatların nedeni, kapatılmış bireyin personele ruhen ve bedenen itaat etmesi sonucunda oluşmuştur (Goffman, 2016: 59). Cezalar denetim ve disiplin içinde iki uçlu ödül ve yaptırımı bünyesinde barındırır. Terbiye etmekle, baskı altına alınarak işemci haline gelen bir sistem oluşturulmaktadır (Foucault, 1992: 226).

Bayır'a göre (2018: 50), bireyin aşağılanma ve yıldırma sürecine maruz bırakıldığı bu kurumlar, yarı resmi ayrıcalık sistemiyle bireye yeni bir benlik giydirebilir. Az sayıda da olsa verilen ayrıcalıklar karşısında kişinin kuruma itaat etmesi beklenir. Bunun yanı sıra kurallara uymayanlara verilen cezalar ayrıcalıkların kaldırılması ya da askıya alınmasına neden olabilir. Cezaların yönetimi, katılığı, niteliği, üreten aygıtın

denetlediği mekanizmaya ait olmalıdır. Kurumların kapatılmış kişiler üzerindeki etkisini aktif hale getirmeyi amaçlayan koskoca bir ödül ve ceza rejimi bulunmaktadır. Adli otorite bu gibi rejimleri kendiliğinden kabul edebilir (Foucault, 1992: 310). Hapishanelerde fazla ücrete çalıştırma, gıdaların niteliğinin artırılmasına, cezaların kısaltılmasına yönelik ödüller yadırganmamalıdır. Kapatılmış kişinin zihninde iyi ve kötü kavramlarını uyaran bir durum varsa o da ödüllere ulaşabilme olanağıdır (Lucas, 1838: 441-442 akt. Foucault, 1992: 310). Örneğin kapatılmış bireyler dışarıdaki yaşamlarında kahvesini nasıl içeceğini ya da sigarasını ne zaman yakacağına muhtemelen hiç düşünmeden karar verir. Ancak total kurumlar bu gibi rutin haline gelmiş faaliyetlere ket vurur. Birey istenen durumun yapılması için gerekli bedelleri ödemeye ve mükafatın yerine getirilmesi için önceden belirlenen saati takıntılı halde düşünmeye başlar (Goffman, 2016: 59-60).

Ceza ve ödül sisteminin var olması dışında ikincil ayarlamalar olarak adlandırılabilir yöntemler de bulunmaktadır. Yaşanan bu gibi durumlar personeli doğrudan doğruya zorlamayan ancak kapatılmış birey üzerinde yasak tatminler içeren araçlardır. Sözü edilen yasak tatminler şunlardır; “görmezlikten gelme” , “hileler” , “anlaşmalar”, “içeriden bağlantı”, “dalavereler”, “bir işin yordamını bilme” olarak belirtilebilir. İkincil ayarlamalar benlik için bir çeşit barınak, rahatlama alanı gibi düşünülebilir (Goffman, 2016: 65).

İkincil ayarlamalar, kapatılmış kişinin, kurumun onun adına doğru kabul ettiği benlikten ve rolden uzak durmasını sağlayan yolları temsil etmektedir (Goffman, 2016: 202). Bireyin tahammül etmek ve içinde yaşamak zorunda kaldığı ortamın duygularını geçici olarak ortadan kaldırarak mekâna uyum sağlamasına neden olan faaliyetlerdir (Goffman, 2016: 320). İkincil ayarlamalar dönemsel olarak farklılaşmalara neden olabilmektedir. Nitekim on dokuzuncu yüzyılda Amerikan donanması erlerin içki içme alışkanlığını kabul etmiş ve alkol tüketimine izin vermiştir. Ancak günümüzde bu durum ikincil ayarlama olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Melville, çalışılmayan zamanlarda dama oynamanın donanmada ayrıcalık olarak görüldüğünü belirtir. Günümüzde ise, çalışılmayan saatlerde gemide oynanan oyunlar doğal bir hak olarak görülmektedir (Goffman, 2016: 207).

Kurumdaki faaliyetler silsilesine alışma zamanla söz konusu olur. Kurumda geçen süreç içinde dışarıdaki hayata kavuşmanın özlemiyle dolan kapatılmış bedenler çıkış gününün yaklaşmasıyla bu alışmalara bağlı olarak panik içerisine girmektedir.

Dışarıda bıraktıkları hayatın ne ölçüde başkalaştığını görmek kapatılmış bedenler için acı verici olabilir. Bu durum sadece düşüncel bazda değil yapılan olaylar döngüsüyle farklı bir boyut kazanabilir. Nitekim kişinin kurumdan ayrılacağı tarih ne kadar yakınlarsa kaygı ve stres durumları baş gösterir. Dışarıdaki yaşama uyum sağlayabilir miyim? gibi sorular kişinin zihninde büyük yer kaplamaya başlar. Kaygı ve stresin artması kişinin kurumda sorun çıkarmaya meyilli bir birey olmasına neden olabilir. Dışarıdaki yaşama uyum sağlayabilmenin korkusu kuruma tekrar kayıt yapmayı seçecek kadar yoğundur (Goffman, 2016: 81). Kapatılmış birey, taburcu olmaya hazır hale geldiğinde koğuş sisteminde arzu edilen pozisyona gelmiş ve alışma evresini büyük oranda tamamlamış durumdadır. Sözü edilen durum ise bireyin kurumdan çıkmasını zorlaştırmaktadır (Goffman, 2016: 390).

Kuruma kapatılan kişi dışarıdaki yaşama geri döndüğünde kaybettiği rolleri geri inşa etmeye çalışır. Bazı roller yerine gelse de bazı roller de onarılamaz hasarlar oluşmuştur. Birey sözü edilen kayıpları acı verici bir şekilde deneyimler. Rollere kalıcı olarak veda edilmesinin yasal boyutu sivil ölüm olarak adlandırılır (Goffman, 2016: 28).

Kurum çıkışı bireye belirli alanlarda güzellikler yaşamasına neden olurken bir takım zorlukları da beraberinde getirir. Birey, kurumdan ayrılma süreciyle birlikte bilmelidir ki asla eski toplumsal konumu kurumdan önceki gibi olmayacaktır. Bireyin en fazla karşılaştığı durum ise hiç şüphesiz Goffman'ın incelemelerde bulunduğu diğer bir kavram olan damgadır (Goffman, 2016: 83). Genel olarak Damgalama Teorisi bireylerin sahip oldukları fiziksel ve yaşantısal faktörlerin etiketlendiği, toplumun dışına itilerek “ötekileştirildiği” durumları ifade eder. Total kurumlarda kalan birey bulunduğu kurum itibarıyla damgalanmanın merkezinde kendisini bulur. Çünkü var olan toplumun algısında da eğer akıl hastanesinde kalmışsan hastasıdır ya da hapishanede bulunmuşsan suçlusundur (Goffman, 2016: 95). Bu ikilem götürmez iddialar toplumun “normal” kabul edilen bireyleri tarafından ötekileştirmeye maruz bırakılır. Normal kabul edilen bireylerin çevresinde kuruma yatışı sağlanmış bireyler varsa sessizce uzaklaşılır ve gelecek iletişimin önüne ket vurulur.

Anlaşılmaktadır ki kuruma giriş belirli zorlukları beraberinde getirirse de kurumdan çıkıştaki uyum zorluğu da kolaylıkla atlatılamaz. Bu yaşanan olaylar döngüsü bireyin kendisini artık hiçbir yerin yerlisi olarak görememesine neden olur. Birey kendisini hiçbir yere ait hissetmez. Böylece, bireyi kuşatmış yersizlik hissi benliğinde derin bir yer kaplar ve onu tamamen hapseder (Bayır, 2018: 50).

Goffman'ın (2016) Asylums (Tımarhaneler) adlı eseri de benlik kavramının incelenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Akıl hastanesinde bulunan kapatılmış kimsenin benliğinin, kurumsal bir rejimle karşılaşarak nasıl dönüştüğünü detaylı olarak irdeler. Goffman bu tür kapatılma alanlarının, kendi sakinlerinin benliklerini nasıl dönüştürmeye çabaladığını vurgular (Smith, 2007: 89).

3. BENLİK KAVRAMI

Sosyal bilimler üzerine araştırmalarda bulunan birçok bilim insanının karşılaştığı zorluklardan birisi gündelik yaşamımızda ortaya çıkan konuların verili olduğunu kabul ederek sorgulanmaya gerek görülmemesidir. Nitekim benlik, yaşamımızın bir parçası ve her alanını kapsayan temel ögesidir. Bu nedenle benliği olduğu gibi kabul etmek, sorgulamadan verili olduğunu düşünmek tamamen bir hatadır (Allan, 2020: 66). Ancak belirtmek gerekir ki benlik kavramı sosyal bilim araştırmacıları tarafından geri planda bırakılmamış birçok araştırmanın konusunu oluşturmuştur. Oluşturulan konular neticesinde çeşitli kuram ve kuramcılar ortaya çıkmıştır. George Herbert Mead başta olmak üzere Charles Horton Cooley, William James, Carl Rogers gibi birçok araştırmacı kavramı derinlemesine incelemiştir.

3.1. SOSYAL BİLİMLERDE BENLİK KURAMLARI

Benlik kavramının anlaşılması için öncelikle Mead'in çalışmaları gözden geçirilmelidir. Mead'in üzerinde çalışmalar yürüttüğü en temel kavram benliktir. Benlik, kişinin öz imajdan ve öz farkındalıktan oluşan kişiliğinin ayrılmaz parçası olarak tanımlanmıştır (Macionis, 2020: 118). Mead'e göre benlik iki bölümden oluşmaktadır. Benliğin ilk bölümünü "ben" (birinci kişi zamiri) oluşturmaktadır. Benliğin belirtilen bu bölümü doğaldır, özne olarak çalışır, aktiftir. Benliğin diğer bölümünü ise "nesne ben" (birinci kişi zamirinin nesne hali) oluşturur. Ele alınan nesne bölümü, bireylerle etkileşimimizde nasıl görüldüğümüzü hayal etme şekli olarak tasvir edilebilir. Bütün sosyal deneyimler benliğin bu iki yönüyle karşılaşır. Bir hareket yapma girişiminde bulunuruz. Yapmak istediğimiz hareket benliğimizin özel yanını ifade eder. Hareketimizin diğer bireyler üzerinde etkisini irdeleme ve şekillendirme çabamız ise nesne ben tanımını ortaya çıkartmaktadır (Macionis, 2020: 119).

20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde George Herbert Mead'in görüşlerinden yola çıkılarak sembolik etkileşimcilik öğretisi oluşturulmuştur. Mikro ölçekli kuramlar, sembolik etkileşimcilik öğretilerinden gelişim göstermeye başlamıştır. Bu kurama göre

bireyler arasındaki ilişki semboller aracılığıyla sağlanmakta böylece kişiler arasında sosyal etkileşim oluşturulmaktadır. Kişiler arasında kurulan etkileşim sonucu değişim gösteren davranışlar bizlere bireysel ilişkilerde doğan benlik sunumu hakkında bilgi vermektedir (Doğan ve Oral, 2020: 41).

Benliği ele alarak çalışmalar yürüten diğer bir önemli kuramcı ise Charles Horton Cooleydir. Benlik Cooley'e (1964) göre, ilk önce bireysel daha sonraki süreçlerde toplumsal olarak gelişim göstermez; diyalektik bir şekilde iletişim aracılığıyla ortaya çıkar. Kişinin kendisine yönelik bilinci, öteki zihinlerde kendisi hakkındaki fikirlerin bir düşünümüdür. Böylece bireylerden izole olmuş bir benlik düşünülemez (Coser, 2015: 272). Cooley, bireylerde yansıyan benliğin durumunu “ayna benlik” kavramı ile ifade etmiştir. Ayna benlik, gündelik etkileşimlerimizde etrafımızdan aldığımız mesajların benliğimize yansiyarak şekillenmesini açıklayan bir kavramdır (Aslantürk vd., 2000: 486).

Felsefeci George Herbert Mead ve Charles Horton Cooley'in öğretileri, bireyler arasındaki etkileşimde benlik duygusunun önemine vurgu yapmasıyla çağın etkili olan görüşleri arasında yerini almıştır. Erken dönem Chicago Okulu etnografyacıları da benlik üzerine gelişim gösteren kuramlarda oldukça etkilidir. Avrupa fenomenoloji geleneği de birey algısının önemini vurgulamış ve fail odaklı araştırma yöntemi uygulayarak kuramsal çerçeveler sunmuştur (Smith, 2007: 86).

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19 PANDEMİSİNİN GETİRDİĞİ UYGULAMALAR VE AŞI KARŞITLIĞI

Kısa bir zaman içinde çevredeki insanların, bitkilerin ve hayvanların büyük bir kısmını etkileyerek toplumun geneline yayılan hastalıklara salgın denir (TDK, 1945). Geçmişten günümüze kadar olan süreçte birçok hastalık salgın boyutuna ulaşarak toplumları ekonomik, sosyal ve kültürel alanda etkilemiştir. Salgın hastalıklar, toplumun temel yapısı olan bütün kurumları ve oluşumları bizzat etkileyerek bu kurum ve oluşumların değişime uğramasına neden olmuştur. İnsanlık tarihinin geçmiş dönemlerinden günümüze kadar karşı karşıya kaldığı salgın hastalıklar, bireyleri derinden etkileyerek toplu ölümlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, bireylerin yaşamında panik ve korku ortamının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bireyler, salgın hastalıklar karşısında birbirinden farklı ve karmaşık tepkiler sergileyebilmektedir. Salgınlar tarihi incelendiğinde bir yandan komplo teorileri, ırkçılık, damgalama, suçlu arama, yabancı düşmanlığı gibi fikirler; diğer yandan ise dayanışma halinde bulunma, fedakârlık gibi davranışlarla da karşılaşılabilir (Artvinli, 2020: 48).

Salgın hastalıkların ortaya çıkışı birçok nedene bağlı olarak gelişim gösterebilmektedir. Başlıca savaş, göç, ticaret gibi insanlar arası etkileşimi arttıran olaylar, virüslerin mutasyona uğramasına ve salgın hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Öte yandan bireylerin temiz su kaynaklarına ulaşım zorluğu, yetersiz beslenme, doğru beslenme alışkanlıklarının olmaması, iklim değişiklikleri, hayat kalitesinin günden güne düşmesi gibi nedenler de salgın hastalıkların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Tekin, 2021: 331).

Salgın hastalıkları ortaya çıkaran nedenlerle birlikte sonuçları da önem taşımaktadır. Modern dünyanın karşı karşıya kaldığı bir salgın hastalık olan İspanyol gribinden (1918-1920) sonra gördüğü en büyük pandemi olan Covid-19 virüsünün de önemli değişimleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Bu değişimin başında özel hayat alanının daralması, küresel ölçekli yaşanacak ekonomik durgunluk, uzaktan çalışma, yapay zekâ kullanımının yaygınlaşması gelmektedir. Belirtilen değişimler bütçelerin önemli bir kısmının sağlık ve acil durum planlamalarına ayrılmasını zorunlu hale getirmiştir (Hanioğlu, 2020: 24).

Dünyada, Covid 19 salgınına kadar gelen süreçte veba, kolera, sıtma, tüberküloz, frengi ve birçok hastalık bireylerin yaşamını doğrudan etkilemiştir. Koronavirüsün 21. yüzyılda ortaya çıkmasıyla birlikte salgın, pandemi, epidemi gibi kavramlar literatürde sıklıkla değinilerek önem kazanmıştır. Kavramların sıklıkla kullanılmasına neden olan Covid-19 salgınının etkilerine geçmeden önce pandemi, epidemi gibi kavramlar incelenerek sürecin anlaşılması sağlanacaktır.

1. PANDEMİ NEDİR?

Belirli bir coğrafi bölgede, belirli bir zamansal süreçte beklenen sayıdan fazla insanda vaka görülmesi epidemi olarak tanımlanmaktadır. Epidemi, salgın kavramının eş anlamlısıdır (TÜBA, 2020: 23). Pandemi ise, bir hastalığın veya enfeksiyonun ülkelere, kıtalara hatta tüm dünyayı etkileyerek geniş alana yayılım göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020d). Epidemi belirli bir alanı kapsarken pandemi daha geniş alana yayılarak küresel salgın olarak adlandırılmaktadır (Artvinli, 2020: 43). Hastalığın pandemi olarak ilan edilmesindeki en önemli etken, nüfusun önemli bir bölümünün doğrudan etkilenmesidir (Sağlık Bakanlığı, 2018a). Hastalığı pandemi olarak ilan etme yetkisi Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) aittir (Medipol, 2022). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) pandeminin başlama aşamasını üç koşula bağlamaktadır. Üç koşuldan ilki, daha önce maruz kalınmamış bir hastalığın ortaya çıkmasıdır. İkinci koşul ise, bu hastalığın bulaşıcı olması ve tehlikeli sonuçlara sebebiyet vermesidir. En son koşul olarak ise ortaya çıkan hastalığın diğer bireylere kolay bir şekilde bulaşması gösterilmiştir (Tekin, 2021: 332).

Tarihin birçok döneminde pandemi olarak ilan edilen salgınlar mevcuttur. Tarihsel dönemlerin birçoğunda karşılaşılmasına rağmen Türkiye'de pandemi planlamaları ve hazırlıkları 2004 yılında karşımıza çıkmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2019). 2019 yılının sonlarına gelindiğinde literatüre Covid-19 olarak geçen yeni bir salgın gündeme gelmiş, dünya düzeninin değişime uğramasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu hastalık, tüm dünyada yaşamsal süreçlerin değişmesi ve devletlerin yeni gündemler belirlemesini zorunlu hale getirmiştir.

Yeni düzenlemelerin oluşmasına, yaşamsal faaliyetlerin kısıtlanmasına neden olan bu küresel salgını anlamak araştırmanın oluşması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle hastalığın ya da enfeksiyonun ortaya çıkışı, uygulamaya konulan kurallar,

oluşturulan yaptırımlar araştırmanın içerisine dâhil edilerek sürecin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1.1. KORONAVİRÜS PANDEMİSİ (COVID-19)

Koronavirüs kavramı, çelenk ya da taç anlamlarına gelen Latince korona kelimesinden türetilmiştir. Yüzeyde bulunan ve yayılma imkânı olan virüsler, güneş ya da taç figürünü anımsattığı için korona olarak adlandırılmıştır (Alpago ve Oduncu Alpago, 2020: 102). Covid-19, ilk kez Aralık ayının sonlarına doğru Çin'in Wuhan şehrinde görülmüştür. Ateş, öksürük, nefes darlığı gibi belirtiler taşıyan bireyler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020 tarihinde hastalık net olarak tanımlanmıştır. Belirtilen salgını taşıyan bireylerin, deniz ürünleri satan yerlerde ve hayvan pazarlarında bulunduğu tespit edilmiştir. İlerleyen süreçlerde insandan insana hızla bulaşarak Wuhan şehri başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer bölgelerine yayılım göstermiştir (Sağlık Bakanlığı, t.y.) Koronavirüs, hayvanlarda ve insanlarda hastalığın ortaya çıkmasına neden olan büyük bir virüs ailesi olarak tanımlanmaktadır. Yeni keşfedilen bu hastalık 2020 yılının en önemli gündem maddesini oluşturmuştur (İletişim Başkanlığı, 2021: 23).

Virüs ortaya çıktığı andan itibaren yayıldığı bütün ülkelerde gelişmiş-gelişmemiş, zengin-fakir, yaşlı-genç, doğu-batı ayırt etmeksizin sağlık ve sağlık sistemleri üzerinde tehdit oluşturmuştur (Karakaş, 2020: 545). Nitekim Dünya geneline bakıldığında salgının merkez üssü Asya'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya doğru ilerlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Brezilya, İspanya, Peru, Hindistan, İtalya, Rusya, Almanya gibi ülkeler vaka sayıları açısından ilk sıralarda yerlerini almıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 3).

Yaşanılan süreç, tıbbi uygulamalarda değişimleri beraberinde getirirse de sadece insan sağlığını değil, yaşamın birçok alanını sarsıntıya uğratmıştır. Gündelik yaşam pratiklerinde yaşanan bu dönüşümler 'yeni normal dünya düzeni' olarak adlandırılarak hayatımıza hızla giriş yapmıştır.

2020 yılının gündem maddesi olarak hayatımıza giren Koronavirüs; tartışmaları, öngöruları beraberinde getirmiştir. Salgına ilişkin üç temel öngörü ortaya atılmıştır. İlk olarak, salgının sadece sağlık sistemini değil, yaşamın tüm boyutlarını doğrudan etkileyeceği belirtilmiştir. İkinci olarak, ise salgın sonrası süreçten itibaren eski yaşam

koşullarına dönülemeyeceği görüşü öne sürülmüştür. Üçüncü öngörü ise yeni normalle yaşamaya devam edileceğidir (Karakaş, 2020: 545).

Koronavirüs, toplumun her kesimi üzerinde tehdit oluşturmaya rağmen bazı gruplar üzerinde daha fazla etkili olmuştur. Bu nedenle sözü edilen virüs, fırsat eşitliği sağlayan bir karakter taşımamaktadır. Tam tersine zayıf bünyeler üzerinde daha fazla etkili olarak ölüme sürükleyen bir yapıya sahiptir (Alpago ve Oduncu Alpago, 2020: 102). Yaşlılar, engelliler, hamile kadınlar ve kronik rahatsızlığı bulunanlar riskli grupta yer alan kişilerdir. Nitekim yapılan araştırmalar neticesinde virüs kaynaklı ölümlerin %50 ve daha fazlasını huzurevinde kalan yaşlıların oluşturduğu saptanmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020: 3). Bu nedenle salgının önlenmesi adına alınan kararlarda risk faktörü yüksek olan bireylerden başlanarak süreç ilerletilmiştir. Örneğin risk faktörü yüksek olan 65 yaş ve üzeri yetişkinler sokağa çıkma yasağının uygulandığı ilk kişiler olmuştur. Salgının kontrol edilmesi amacıyla ortaya çıkan uygulamalar, özelden toplumun geneline yayılan bir karakter izlemiştir.

Tartışmaların, öngörülerin ve gündemin merkezinde olan salgın hastalık, Sağlık Bakanlığı verileri göz önüne alındığında gün geçtikçe artan oranda ilerlemiştir. Devletler, artan vaka oranlarını kontrol altına almak amacıyla hastalığı önleme ve hastalıktan korunma yöntemleri oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle birçok alanı kapsayan bir dizi yönetmelik yayınlanarak bireyler arasındaki panik ortamının azaltılması ve düzenin sağlanması amaçlanmıştır. Halkı bilinçlendirmek adına afişler, haberler, reklamlar yayınlanarak salgının verdiği yıkıcı etkilerin yavaşlatılması planlanmıştır. Ayrıca sosyal medya aracılığıyla hastalık hakkında bilgilendirme, hastalıktan korunma yöntemleri gibi içerikler hazırlanarak belirsizliğin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

1.2. COVID-19 PANDEMİSİYLE GELEN UYGULAMALAR

Pandemi sürecini kontrol altına almak sadece tıp alanındaki uygulamaların geliştirilmesini değil, toplumun her alanını etkileyen noktaların planlanmasını zorunlu hale getirmiştir. Hızlı bulaşma özelliği gösteren hastalığın yayılım özelliğinin önüne geçebilmek amacıyla birçok alanda uygulamalar yapılmıştır.

1.2.1. Sokağa Çıkma Yasağı

Hızla yayılma özelliği gösteren salgının, insandan insana bulaşma riskini ortadan kaldırmak amacıyla alınan önlemlerin başında sokağa çıkma yasağı gelmiştir. 21 Mart

2020 tarihinde yayımlanan genelgeye göre; 65 yaş ve üzeri yetişkinler, hipertansiyon, karaciğer, astım, kalp damar gibi rahatsızlığı bulunanlar ile bağışıklık sistemi üzerinde etkisi olan ilaçları kullanan vatandaşların sokağa çıkması 21 Mart tarihinden itibaren yasaklanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020a). Bununla birlikte üretim sürecine aktif olarak katılan çalışanlar üzerinde esnek çalışma sistemine geçilmiştir.

3 Nisan 2020 tarihinde Zonguldak ili ve 30 büyükşehire on beş gün araç giriş ve çıkışları sonlandırılmıştır. 11 Nisan 2020 tarihinde belirtilen şehirlere hafta sonu sokağa çıkma yasağı getirilmiş, sonraki süreçlerde de kademeli olarak tüm Türkiye genelinde uygulanmıştır. Ülke genelinde vaka sayıları göz önünde bulundurularak belirli dönemlerde yasaklar tekrarlanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2021: 25).

65 yaş ve üzeri tek başına yaşayan yetişkinlerin ihtiyaçlarını karşılayacak yakınının bulunmaması durumunda bireylerin mağdur olmaması amacıyla Vefa Sosyal Destek Grupları oluşturulmuştur (İçişleri Bakanlığı, 2020a). Oluşturulan destek grupları, toplumsal dayanışmanın sağlanması ve kriz yönetiminin birlikte aşılması açısından önem taşımaktadır. 65 yaş ve üzeri yetişkinlere gelen yasakları 20 yaş ve altı gençlere gelen yasaklar takip etmiştir. Çocukların, 20 yaş ve altı gençlerin evde kalmaları zorunlu hale getirilerek salgının yıkıcı etkilerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Kılıç vd., 2020: 64-65). Sokağa çıkma yasağı, nüfusun bağımlı gruplarını evde kalmaya zorlarken aktif, çalışma çağındaki kesimin sürece katılmasını zorunlu hale getirmiştir.

65 yaş ve üzeri yetişkinlerin teknolojik aygıtları yeterince bilmemesi nedeniyle evde geçen zamanın çokluğu farklı pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplu taşıma araçlarına binilememesi, özgürlüğün kısıtlanması, erken yaşlılık döneminde olan yetişkinler için fiziksel rahatsızlıklardan ziyade ruhsal bunalımları beraberinde getirmiştir.

Eskici (2020) salgın ve karantina süreçlerini gözlemleyerek sosyolojik açıdan analiz etmiştir. Bunun neticesinde salgından önceki yaşantımızın koşuşturma içerisinde olduğunu belirtmiştir. Salgınla birlikte karşılaştığımız hayatımızda olmazsa olmaz denilen ne varsa vazgeçilmez olmadığını ifade etmiştir. Arkadaş buluşmaları, akraba ziyaretleri, kalabalık ortamda sosyalleşme, yeme-içme kültürü gibi birçok faaliyet bireylerin yaşamından bir anda uzaklaşmış görülmektedir. Evler genellikle hafta içi uyuma alanı, hafta sonları ise kimi zaman dinlenme alanlarıyken; uzun süre

kapandığımız kendimizi koruma altına aldığımız mekânlara evrildiğine vurgu yapmıştır. Bireylerin, salgınla birlikte gelişen yeni hayatlarına uyum sağlaması uzun denilemeyecek bir süre içerisinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Güvenli alan olarak görülen evde kalmanın etkileri olarak bireyler yeni hobiler edinmekle birlikte, dışarıdan beslenmek yerine evde kendi ekmeğini ve yemeğini yapmaya başladıklarını belirtmiştir.

Eskici'nin aktardığı süreç araştırmamız kapsamında ele alınan total kurum kavramına dair ipuçları içerdiği görülmüştür. Nitekim hapishanelere, akıl hastanelerine, ıslah evlerine kapatılmanın bir diğer boyutu olarak gözlemlediğimiz evsel kapatılma sürecine pandemiyle birlikte karşılaşıldığı görülmüştür. Total kurumların hüviyeti gereği, dışarıda geçirilen zamana duyulan özlem pandemi sürecinde de bireylerin hayatlarında karşılaşılabileceği temel noktalardan birisini oluşturabilmektedir. Birey, kafede oturmak, yemek-içmek gibi basit gündelik yaşam pratiklerinden salgınla birlikte mahrum kaldığı görülmüştür. Özgürce dışarıda bulunmak, belirli kurallara ve yaptırımlara bağlı kalınmaksızın yaşamsal faaliyetlerin içerisine dâhil olmak salgınla birlikte sınırlandırıldığı gözlenmiştir. Bu durum, rahatlığa alışmış bireyler için psikolojik deformasyonu beraberinde getirebilmektedir. Salgının yaşandığı ilk süreçlere bakıldığında makineleşmiş bireyler olarak, evden işlerini bitirerek kendilerine zaman ayırmak bireylerin hoşuna giden bir durum olabilmektedir. Uzun süreli olabilecek bu dinlenme hissi yerini zamanla sıkılmışlık ve bunalma hissine bırakması muhtemeldir. İnsan dediğimiz varlık, sosyal bir varlıktır. İletişime, sosyalleşmeye ihtiyaç duymaktadır. Dışarı da insanlar için sosyalleşmenin en temel aracıdır. Belirli bir noktadan sonra karantina sürecinin bireylerde psiko-sosyal açıdan sorunlara yol açması muhtemeldir. Özellikle televizyon ve sosyal medya araçları aracılığıyla dünyada kaç kişinin öldüğünü takip etmek bireylerin ruh sağlığı açısından olumsuz bir etki yaratabilmektedir (Eskici, 2020). Bu nedenle 'Evde Kal' gibi ifadeler yinelenerek bireylerin uygulamalara bağlı kalması amaçlanmıştır. Getirilen normlara uymayan vatandaşlar üzerinde yaptırımlar uygulanarak sürecin kontrol altına alınması amaçlanmıştır.

1.2.2. Toplu Etkinliklerin Yasaklanması

Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmeden önceki süreçte Bilim Kurulu'nun oluşturulmasına karar verdi. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın talimatlarıyla oluşturulan kurul, Covid-19 sürecindeki yıkımların önüne geçmek amacıyla birçok karara imza attı (Hürriyet, 2020). Sağlık Bakanlığı

bünyesindeki Koronavirüs Bilim kurulunun oluşturduğu tavsiyeler neticesinde; açık ve kapalı alanlarda yapılacak her türlü sanatsal, bilimsel, kültürel ve benzeri toplantı ya da aktivitelerin nisan ayına kadar ertelenerek yasaklanması uygun görüldü (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2020b). Yapılan etkinliklerin temizlik, mesafe, hijyen kurallarına uygunluğu en az bir kamu görevlisinin alanda bulunması zorunluluğu ile denetim altına alındı (İçişleri Bakanlığı, 2020b).

1.2.3. Seyahat Kısıtlaması

Covid-19 salgınının başlama noktası kilometrelerce uzakta olmasına rağmen hızla yayılım göstermesinin nedeni, uluslararası ulaşım ve seyahatlerdir. Bu nedenle Çin hükümeti, 15 Şubat 2020 tarihinden itibaren seyahat kısıtlaması getirmiştir (Tosçu vd., 2021: 242). Türkiye’de hastalığın başlama sürecindeki genel uygulama ise, mevcut durumun dışarıdan kaynaklandığı düşünülerek sınır kontrolünün sağlanmasıydı. Bu nedenle salgının yayılmasını önlemek amacıyla Çin ile hava yolu ulaşımı sınırlandırılmıştır. Daha sonra İran’la olan kara ve hava yollarına sınırlamalar getirilerek kontrol ve denetimler arttırılmıştır (Değirmencioğlu, 2021:148).

Zorunlu sayılacak durumlarla karşılaşılması halinde E-Başvuru veya Alo 199 gibi yerlerden izin alınması şartı getirilmiştir. Kurallara uyulup uyulmadığının denetlenmesi amacıyla şehirlerarasındaki tüm giriş ve çıkışlarda kontrol noktaları oluşturularak yeterli kolluk personeli tarafından denetim sağlanması amaçlanmıştır. Tam kapanma döneminde, izin verilen kişiler haricinde sokakta bulunan bireylerin kontrol edilmesi için yeteri sayıda kolluk personeli görevlendirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021).

1.2.4. Maske Zorunluluğu

Önceki süreçlerde yaygın olarak ameliyathanelerde sağlık personelleri tarafından kullanılan maske, pandemi döneminin başlamasıyla birlikte yasal zorunluluk haline gelmiştir (Uğur ve Özsoy, 2020: 783). 08.09.2020 tarihli genelgede ülke genelinde tüm alanlarda (cadde, sokak, piknik, park, toplu ulaşım araçları, işyerleri vb.) maske takma zorunluluğu getirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020c). Maskenin toplum yaşamına dâhil olması, bireylerin gündelik yaşamlarında değişimi beraberinde getirmiştir. Bireyin mutluluk, mutsuzluk, sevinç gibi birçok duygusunu dışa vurmasındaki en önemli olan yüzün hali kısıtlanmıştır.

Goffman (2018) ünlü eseri Benliğin Sunumu'nda, bireylerin çeşitli zamanlarda ve mekânlarda farklı roller sergileyerek kimliklerini maskelediklerini belirtir. Kişi, gündelik yaşamında sahne önündeymiş gibi performans icra eder. Tiyatro esnasında kullanılan maskeler oyuncular açısından işlevsel bir özellik sergilemektedir. Canlandırdıkları kahramanın seçilmiş yönlerini temsil ederken aynı zamanda pek çok özelliği de maskenin altında gizlenmektedir (Düzgün, 2020: 15). Çağımızın yaşayan filozofu Giorgio Agamben (2021), “Yüzünü göremediğiniz biriyle nasıl iletişime geçebiliriz?” sorusunu sorar. Ortaya çıkan sürecin ise sevgiye, dayanışmaya değil; mesafeye, ayrışmaya, şüpheyeye ve hatta belki nefrete dayanan bir durumu inşa ettiğini öne sürer (Gurbanov, 2021).

21. yüzyılda maske kullanımı, gündelik yaşamın her alanına sirayet etmesi nedeniyle yeni normal haline gelmiştir. Nitekim insanlararası ilişkilerde kısıtlanmalar yaşanırken gelecekte karşılaşmalar da maskenin arkasına gizlenmiştir. Getirilen uygulamalar yaşamsal faaliyetlerde önemli dönüşümleri beraberinde getirdiği için çeşitli reklamlar, afişler, broşürler ile halkın sürece adapte olması ve yeni normallere kısa sürede uyum sağlaması amaçlanmıştır.

Yapılan uygulamalarda Sağlık Bakanlığı verileri dikkate alınarak kademeli olacak şekilde ilerleme kaydedilmiştir. Normalleşme bir anda değil aşamalı olacak şekilde gelişim göstermiştir. Hastalık riski devam ettiği için belirli zamanlarda, belirli kesimlere yasaklar devam ettirilerek süreç kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 2022 yılında yayınlanan genelgeye göre; vaka sayılarının azalması, aşılanmanın yaygınlaşması gibi durumlardan dolayı ileri yaştakilerin, kronik rahatsızlığı, hastalık şüphesi ve riskli gruplarla teması olanların maske takmaya devam etmesi uygun görülmüştür. 26 Nisan 2020 tarihli Covid-19 Bilimsel Danışma Kurulu tavsiyeleriyle açık ve kapalı alanlar dâhil olmak üzere tüm alanlarda, tüm okullarda maske takma zorunluluğu kaldırılmıştır. Günlük vaka sayısı 1000'in altına düşene kadar toplu taşıma araçları ile sağlık kuruluşlarında maske takmaya devam edilmesine dair karar verilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2022).

Görülmektedir ki ele alınan kararlar salgının durumu, vaka sayıları, kontrol altına alınma seviyesi ile değişim gösterebilmektedir. Karşılaşılan olaylar döngüsü, bireylerde normale uyum sağlama, uyumun yıkılışı şeklinde değişim gösteren bir ivme izlemektedir. Geliştirilen uygulamalar silsilesi bireylerde yeni benlik inşası, benliğin deforme olması gibi döngüyü beraberinde getirmektedir.

1.2.5. Mesafe uygulaması

Hastalığın bulaşma riskini önleyebilmek amacıyla yapılan bir diğer uygulama ise sosyal mesafedir. Sosyal mesafe, fiziksel olarak en az iki kişi arasında belli bir alanın bulunması olarak açıklanabilir. Kişiler arasında belirli bir mekânda 1-2,5 metrelik fiziksel uzaklaşmalar, sosyal mesafeyi oluşturmaktadır. Sağlık bakanlığı; zorunlu olmayan buluşmalara gitmemek, insanlar arası bir ortamda fiziksel mesafeyi korumak, kalabalık ortamlardan kaçınmak, hasta hissedildiğinde evden çıkmamak gibi durumları açıklayarak sosyal mesafeyi örneklendirmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020a).

Birey, hem kendi sağlığını korumak hem de hastalık bulaşma riskini ortadan kaldırmak amacıyla sosyal mesafeye dikkat etmek zorundadır. Ancak bu durum Türkiye gibi dokunsal ilişki kurmayı seven, yakın mesafe iletişimine alışmış ülkelerde zor bir uygulamayı işaret etmektedir (Özşenler, 2021: 13). Mesafe her coğrafi bölgede, her bireyde, her mekanda aynı değildir; kamusal alanda bedenlerin yakınlaşması üzerine farklı ritüeller, normlar bulunmaktadır. Bölgeler bazında bile Avrupa’da kuzeyden güneye doğru gidildikçe insanlar arası mesafeler azalmaktadır. Örneğin, Finlandiya’dan Almanya’ya ve oradan İtalyan şehirlerine gidildiğinde mesafeler daha da azalır, sarılmalar sürekli yinelenen bir hal alır (Cesare, 2020: 59). Bu nedenle getirilen uygulamalara bireylerin alışma durumu bölgeden bölgeye, kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Ancak bilinmelidir ki alışma durumunun farklılık göstermesi, uygulamaların yapılma aşamasında oluşacak aksaklıkların göz ardı edileceği anlamı taşımamaktadır. Nitekim ele alınan her norm bir üst akıl tarafından denetlenen merkeze işaret eder. Bu durum Foucault perspektifinden şu şekilde aktarılır:

“Bedenlerin, bireylerin, şeylerin, merkezi bir bakış altında tümüyle görünür olmalarının en sabit yönetici ilkelerden biri haline hangi noktada geldiğini fark ettim. Hastaneler örneğinde bu sorun beraberinde ek bir güçlük daha getiriyordu; Hava akımını ve havalandırmayı sağlayarak, teması, bulaşmayı, istenmeyen yakınlıkları ve sıkışıklıkları engellemek gerekiyordu: Hem uzamı bölmek hem de açık bırakmak, gözetlenecek bireyleri titizlikle birbirinden ayırarak hem topyekûn hem de bireyleştirici bir gözetim sağlamak” (Foucault, 2012: 86);

Karşılaşılan uygulamalar bireyler üzerinde tek bir düşüncenin aynı paydada buluşmamasına neden olmuştur. Bireylerin biricikliğine vurgu yapan benlik, pandemi sürecinde de başkalaşmıştır. Nitekim mesafe uygulaması, kimi bireyler için gözetimin ayırıştırma aracı olarak görülürken kimi bireyler için ise kendisini virüsten korumanın şüphe götürmez kararı olarak görülmüştür. Örneğin, salgınlar tarihinde veba üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, bireylerin kendisini izole etmeyi ve diğer bireylerden çekinmesinin sonucunda mesafeyi tek umut kaynağı gördükleri

gözlenmiştir. Hastalığın bulaşma riskini ortadan kaldırmak amacıyla kullanılan en etkili yöntem sosyal izolasyondur. Böylelikle dış etkenlerden korunmayı sağlamak amacıyla güvende hissettiğimiz evlerimize kapanırız. Ancak evde kalmak olası karşılaşılabilecek saldırganlara karşı korunmayı sağlarken refah alanının da sınırlandırılmasını beraberinde getirmektedir (Cesare, 2020: 60).

1.2.6. Hijyen Kuralı

Toplumun sağlık açısından korunması amacıyla hijyenin ne kadar önemli olduğu Koronavirüs pandemisiyle birlikte açıkça görülmüştür. Pandemi sürecini kontrol altına almak, vaka sayısındaki artışın önüne geçmek yalnızca virüsün tanımlanması, uygun tedavi yapılması ve aşının geliştirilmesini değil; aynı zamanda halkın alınacak önlemler hakkında bilgilendirilmesini de zorunlu hale getirmiştir (Kurt ve Duran, 2021: 714).

Verilen mücadelenin önemli bir kısmını da el temizliği oluşturmaktadır. Herhangi bir yere dokunarak alınabilecek virüs ve bakterilerin önüne geçebilmek adına el temizliğine önem verilmiştir. Bu konuyu önemsemeyen kesimlerin dikkatini çekebilmek ve bilinç ortamının oluşmasını sağlamak amacıyla sağlık açısından gerekli olan uygun el yıkamanın özellikleri sık sık çalışmalara konu olmuştur (Uğur ve Özsoy, 2020: 785). Koronavirüs riskine karşı korunmanın 14 kuralı açıklanarak okullarda, üniversitelerde, kurumların girişlerinde bilgilendirme amaçlı yazılar sürekli karşımıza çıkmaktadır. Ele alınan 14 kural maske, mesafe, hijyen gibi birçok önlemi içerisinde barındırarak toplumu bilgilendirmiştir. Total kurumların düzensiz, kirli, dağınık yapısına karşılık 21. yüzyıl pandemi süreci hijyenin ve temizliğin önemini gözler önüne sermiştir. Total kurumlarda kullanılan havlu, kıyafet vb. gereçlerin birlikte kullanımı virüsle birlikte tamamen değişerek hijyeni toplum yaşamına entegre etmiştir.

1.2.7. Karantina Uygulaması

Karantina, bulaşma riski taşıyan hastalığı önlemek amacıyla belli bir bölgenin veya yerin kontrol altına alınarak giriş ve çıkışın engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemidir (TDK, 1945). Karantina kavramı yerine tecrit ya da izolasyon gibi terimler de kullanılabilmektedir. Nitekim tecrit, ayırma anlamına gelirken günümüzde sıklıkla duyduğumuz izolasyon kavramı yalıtım olarak tanımlanmaktadır (TDK, 1945).

Tarih boyunca insanoğlunun üzerine gölge gibi düşen bulaşıcı hastalıklardan korunmanın en etkili yöntemlerinden birisi karantina olarak görülmüştür. Günümüzde bile halk sağlığı otoritelerinin güvendiği en etkili tekniklerden birisi karantina

yöntemidir. Geçmişten günümüze kadar veba, kuş gribi, kolera, tifüs gibi birçok hastalıkta uygulanmış olan bu yöntem; bulaşıcı hastalığa maruz kalan şüpheli durumdaki bireyin kimseyle temas etmemesini sağlamak amacıyla kullanılan tedbirsiz faaliyetlerin bütünüdür. Çoğu zaman tüm ülke üzerinde uygulanması gerektiği için başarılı olabilmek adına kararlılık göstermek gerekmektedir. Karantina yöntemi Ortaçağ tıbbının günümüz tıp dünyasına bıraktığı en önemli yöntemlerden birisi olarak değerlendirilmektedir (III. Tıpta İnsan Bilimleri Kongresi, 2007: 19).

Karşılaşılan sosyal izolasyon, fiziksel mesafe, karantina gibi uygulamalar bireyler üzerinde zihinsel gerilimi tetikleyerek stres, depresyon, anksiyete gibi rahatsızlıkların görülmesine neden olabilmektedir. Bu bağlamda virüs bulaştıracak ya da virüs bulaşacağı tehdidiyle dışlanan gruplar ortaya çıkarak etiketlenme-damgalanma olgusu ortaya çıkabilmektedir. Bu kapsamda olduğu düşünülen kronik rahatsızlığı bulunanlar, engelliler, yaşlılar, hamileler ötekileştirilerek yalnızlığa itilme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır (Karakaş, 2020: 553).

1.2.8. HES Uygulaması (Hayat Eve Sığar)

Salgının önüne geçilmesi için ortaya konulan uygulamalar sadece bilinçlendirmeyi değil denetim ve gözetimi zorunlu hale getirmiştir. Günümüzün en önemli avantajlarından olan teknolojik gelişmeler salgın döneminde de kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi Hayat Eve Sığar olarak adlandırılan HES uygulamasıdır. Bu uygulama neticesinde alınacak kod, kontrollü sosyal hayata katılım kapsamında ziyaret, ulaşım ya da kurumlarla işlemlerimizde Covid-19 hastalığı açısından risk taşıyıp taşımadığımızı paylaşmamızı sağlamaktadır (Sağlık Bakanlığı, t.y.). HES uygulamasının geliştirilmesindeki en önemli amaç, riskli kişilerin toplumsal hayata karışmasını engellemektir. Uygulamayla birlikte risk grubu içerisinde yer alan kişiler, sorgulanarak toplu taşıma kullanımı, ziyaret, AVM vb. yerlere girişi yasaklanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2021: 77).

Gündelik yaşantımızın her alanını kapsayan denetim HES uygulamasıyla birlikte daha fazla hissedilmiştir. Nitekim araştırmamızın ana hatlarını oluşturan total kurum kavramının en belirgin özelliği olan otoritenin denetimi, yapılan uygulamalarla yaşamımıza entegre olmuştur. Ayrışan en önemli nokta, denetimin sadece iktidar tarafından değil, bireyler üzerinden de gerçekleştirilmesi olmuştur. Nitekim HES uygulamasının özelliği olan ihbar, maske kullanmayan, mesafe kurallarına riayet

etmeyen kişilerin bildirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle işletmeler ve kurallara riayet etmeyen bireyler gözetimin her yerdeliğini hissetmiştir.

Geliştirilen bu uygulamalar Bentham'ın ünlü Panopticon kavramını hatırlatmıştır. Panoptikon, merkez bir kontrol kulesinin etrafına inşa edilmiş, orada bulunan kapatılmış bireylerin sürekli gözetlendiği algısına kapılmasını sağlayan açık tek hücrelerden oluşan daire biçimindeki yapıdır. Foucault'a göre panoptikon, gözetim altında bulunan bireylerin her zaman gözetim halinde oldukları düşünmesi yönüyle otomatik bir iktidar işlevi görmektedir (Marshall, 2009: 574). Günümüz toplumunda ise bireyler ele alınan uygulamalarla gözetimin her yerdeliğini hissederek her an gözetiliyormuş hissine kapılmaktadır. Bu nedenle toplumsal yaşamımızda sürekli olarak bir cezalandırma ve gözetim sistemi içinde bulunduğumuz doğrudur (Foucault, 2020: 151). Gün geçtikçe panoptikonlaşan bir düzenin içinde yaşadığımızı söylemek kaçınılmazdır. Panoptikonlaşan düzen internet ağları sayesinde gözetimi her mekana taşıyabilmektedir. İnternet sağlayan ağlar sayesinde bireyler her yerde gözetlenmekte, yaşam tarzları, rutinleri, hangi mekanda oldukları, alışveriş biçimleri hatta ne yediklerine kadar kontrol edilmektedir. Elimizden asla bırakmadığımız telefon, mobese kameraları, sosyal medya paylaşımları sayesinde iktidarın birey üzerinde hakimiyeti, üstelik bireyin bundan rahatsız olmayarak boyun eğişi görülmektedir (Cömert, 2019: 15). Belirtilen durumlar özellikle Koronavirüs pandemisinde bireylerin giriş yaptığı her alanda HES uygulamasıyla birlikte hastalık geçirme durumu, risk faktörü, aşı olmasının sorgulanması gibi özelliklerle bireyi kuşatmıştır.

Öte yandan ihbar uygulamasının getirdiği özellikle birey hem denetlenen hem de denetleyen konumuna dönüşmüştür. Birey; maskenin kullanılmadığı, mesafenin olmadığı alanlarda uygulamanın getirdiği ayrıcalıkları kullanarak gözetim aracı gibi hareket etmiştir. Uygulamayla birlikte gelişen anlık sorgulamalarda 107.290 riskli gruptaki kişinin şehir içi toplu taşıma kullanımı ile 12.632 kişinin uçağa binmesi engellenmiştir (İletişim Başkanlığı, 2021: 78).

1.2.9. Aşı Uygulaması

Yaşamın her alanını kapsayan ve ekonomik olarak ülkeleri etkileyen salgınların ne zaman biteceği büyük önem taşımaktadır. Bir pandeminin tamamen sona ermesinde etkili yollar bulunmaktadır. Birinci olarak, pandeminin tıbbi olarak sona ermesi gerekmektedir. Tıbbi olarak sona ermesi, ölüm sayılarının endişe vermeyecek düzeye

ulaşması olarak açıklanmaktadır. Ölüm sayılarının ve ortaya çıkan olguların bitmesiyle birlikte sosyal etkilerinin de bitmesi gerekmektedir. Ancak karşı karşıya kalınan sosyal etkilerle birlikte ekonomik ve psikolojik enkazların uzun süre boyunca devam edeceği öngörülmektedir. Koronavirüs salgınıyla karşılaştığımız etkiler, enfeksiyon ortadan kalkmadıkça devam edecektir. Ortadan kaldırmanın en etkili tek yolu ise aşı olarak görülmektedir. Aşı uygulamasıyla çiçek hastalığının ortaya çıkardığı etkiler bitmiştir. Ancak çiçek hastalığı aşı konusunda başarıya ulaşılmış tek örnektir ve salgını ortadan kaldırmak uzun yıllar almıştır (Okyay, 2021: 98).

Koronavirüs salgını için ülkemizde yapılan en büyük hamle aşı uygulamasının getirilmesidir. 13 Ocak 2021 tarihinde ilk aşı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'ya uygulanmıştır. Aşılama süreci 14 Ocak 2021 tarihinde devam ederek risk grupları öncelik alınarak yapılmıştır (Çiftçi, 2022).

Koronavirüs sürecinde ülkemizde bireylerin aşı olma kararı kişisel tercihlerine bırakılmıştır. Ancak bireylerin aşı olma tutumlarında farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle aşı olmayan bireylerin tutumlarındaki farklılıklar gruplar açısından ele alınarak sürecin daha net anlaşılması amaçlanmıştır. “Aşı Karşıtlarına Uygulanacak Yaptırımların Etik Boyutu” çalışmasında ele alınan sınıflandırmaya göre aşı olmayan bireylerin tutumları 5 ana grup altında analiz edilmiştir. 1. Grupta yer alan bireyler aşıya erişimi olmadığı için aşı yaptırmayanlardan oluşmaktadır. Bu durum dünya üzerinde aşı dağılımında adil bir dağıtım olmadığı ve lojistik problemler sebebiyle ekonomisi zayıf ülkelerde aşılama hizmeti bulunmaması durumunda karşılaşılmaktadır. 2. Grupta yer alan kişiler aşı tembeli-ihmkarı olarak adlandırılabilir. Bu grupta yer alan bireylerin aşıya erişimi olduğu halde zamanı olmadığı veya üşengeç olduğu için sağlık kuruluşlarına gitmeyen kişilerden oluşmaktadır. 3. Grup aşı müteredditleri olarak adlandırılan aşı yaptırmama konusunda kararsız kalmış henüz aşı yaptırmamış kişilerden oluşmaktadır. 4. Grupta yer alan kişiler aşı muhalifleridir. Koronavirüs aşısının uygulanmasını doğru bulmayan, kendisine ve velisi olduğu kişilere aşı yapılmasına karşı olup, izin vermeyen kişilerden oluşmaktadır. 5. Grup Organize aşı muhalifleri olarak bir araya gelip sosyal medyada, sokakta aşı karşıtlığını teşvik eden bu konuda çalışmalar yürüten ve propaganda yapan bireyler oluşturmaktadır (İlkılıç, Aksoy ve Önder, 2022).

Aşı karşısında tutum farklılıkları sadece ülkemizde değil dünyanın birçok bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Küba, Portekiz, Birleşik Arap Emirlikleri

gibi ülkeler aşılama oranında yüksek seyir ederken, Afrika kıtası aşılama oranında geride kalmıştır. Bu durumun ortaya çıkış sebebinin sadece aşı reddi değil, aşırı ulaşım zorluğu, teknolojik ve ekonomik yetersizlikler, devlet politikaları gibi durumlar oluşturabilmektedir. Ayrıca küresel ölçekte ele alındığında dünya nüfusunun yaklaşık %60'ının en az bir doz aşı uyguladığı görülmüştür (Altunkaya, 2022). Aşıya ulaşım düzeyinde herhangi bir problem olmamasına rağmen insanların aşı olma tutumlarındaki farklılıklar araştırmamızın temel eksenini oluşturmaktadır.

1.3. UYGULAMALAR KARŞISINDA DEĞİŞEN BENLİK ALGISI

Sözü edilen kurallar, koronavirüs sürecinin nasıl geçirildiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Araştırmamızın temel hattını aşı uygulaması oluşturmaktadır. Ancak alınan sokağa çıkma yasağı kararı, mesafe, maske, hijyen kuralları Koronavirüs sürecinin ne şekilde geçirildiğine dair önemli bilgiler içermektedir. Bu bağlamda uygulanmaya konulan kurallar açıklanarak sürecin daha net anlaşılması amaçlanmıştır. Alınan kararlar neticesinde oluşturulan yeni normlar, toplumun yaşamına seri bir şekilde giriş yaptığı için bireyler üzerinde çeşitli etkilere neden olmuştur. Bu nedenle bireyler üzerinde farklı tepkileri beraberinde getirmiş, bazı bireyler tarafından kabul edilen uygulamalar bazı bireyler tarafından reddedilmiştir.

Günümüzün yaşayan filozoflarından olan Giorgio Agamben, pandemi sürecini bizzat gözlemleyerek bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. İtalya Araştırma Konseyi'nin verilerini dayanak göstererek söylemlerde bulunan Agamben, medya ve yetkililerin virüse dair panik havası yarattığını belirterek bütün ülkelerde gündelik yaşamı sekteye uğrattıklarını açıklamıştır. Bu ortamın oluşturulma nedenini ise iki faktöre dayandırmaktadır. Birincisi, ortaya çıkan olağanüstü durumların normal bir yönetim paradigması olarak kullanımının arttırılmasıdır. Devletler tarafından hijyenin dayatılması kamu güvenliğini gerekçe gösterilerek militerleşme hali oluşturmaktadır. Öyle ki bu durum Agamben'e göre bulaşma riskini ortadan kaldırmak amacıyla ülke genelinde uygulanarak genişletilecektir. Kısıtlamaların ne ölçüde genişletileceğine dair öngörülerde bulunan Agamben, ikinci olarak ise kollektif panik ortamına dönen sürecin, gerçek bir ihtiyaca dönük panik halini oluşturduğunu iddia etmiştir. Hükümetlerin dayattığı özgürlükleri kısıtlayan normların yine aynı hükümetler tarafından yaratılmış güvenlik arzusunun sağlanması amacıyla yapılmasının sapkın bir kısır döngüye yol açtığını belirtmiştir (Agamben, 2020).

Yapılan her uygulama gibi salgın sürecinde de alınan kararların devamlılığı amacıyla iktidarın denetim kurması zorunlu hale gelmiştir. Foucault'a göre iktidar; bireylerin tohumuna kadar ilerlediği, bedenlere eriştiği, söylemlerine, yaşam tarzlarına, hal ve hareketlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini oluşturmaktadır (Foucault, 2012: 23). Beden artık korunması gereken 'özel alan' değil, süperpanoptikonun bir parçası haline dönüşmüştür (Lyon, 2013: 85).

İnsan yapısı gereği sosyal bir varlıktır. Gündelik yaşamımızda var olan sosyalleşme isteği; zorunlu karantina önlemleri, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlaması ile sınırlandırılmıştır. Bu durum bireylerin kişilik yapılarına göre farklı tepkileri de beraberinde getirmiştir. Evde kalmayı seven bireyler için seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları önem taşımazken, sosyal bireyler için can sıkıcı bir durum olarak görülebilmektedir. Özellikle öğrenim sisteminin teknolojik aygıtlarla uzaktan eğitime dönmesi genç bireylerin yaşadığı psikolojik ve sosyolojik dönüşümü daha net gözler önüne sermiştir. İletişimsel, görsel, teknolojik aygıtların gelişmesi ve yayılım göstermesiyle birlikte modernitenin ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan birisi bedenlerin yok olmasıdır (Lyon, 2006: 34).

1960'lı yıllardan itibaren bedenler gün geçtikçe artan oranda yok olmaya başlamıştır. Bilgi teknolojileri ve iletişim kaynaklarının artması kredi kart işlemlerini, e-posta, cep telefonu ve interneti hayatımıza kazandırmıştır (Lyon, 2006: 35). Özellikle pandemi sürecinde bireylerin belirli bir alanda kapalı kalması rutin faaliyetlerin devamının sağlanması amacıyla teknolojik aygıtların daha fazla kullanımını zorunlu hale getirmiştir.

Goffman (2018), özellikle sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte bireylerin kendi istediği ve karşısındaki kişinin beklediği ölçüde roller sergileyerek öz kişiliklerini gizlediklerini belirtir. Benliğin sunumuna dair düşüncelerinden yola çıkarak hayatın bir tiyatro sahnesi olduğu, bireylerin ise oyunsallık metaforuyla sahnenin önünde ve arkasında benliklerini sunduklarını söyler. Belirtilen sosyal medya araçları da benliğin sunumunda önemli sahnelerden biridir. Kişiler gözetlenmeyi kabul edip çeşitli rollere bürünerek yaşamlarını idame ettirmektedir (Cömert, 2019: 15).

Eğitim sisteminin internet üzerinden evlere ulaşması, aktif çalışma çağındaki kişilerin evlerden işlerindeki akışı devam ettirmesi gündelik yaşamdaki sosyolojik değişimi gözler önüne sermektedir. Ortaya çıkan faaliyetler silsilesi tüketim kültürünü,

teknolojik aygıtların kullanım faktörünü değiştirmiştir. Salgın süreciyle birlikte değişime uğrayan bir diğer alan ise aile yapısıdır. Gönüllü ya da zorunlu kapanmanın getirdiği karantina günlerinde ev içindeki zamanın çokluğu bireylerin yapamadığı faaliyetleri yapabilmesine olanak tanımıştır. Bunlar arasında aile bağlarının güçlenmesini sağlayan fotoğraf albümlerinin karıştırılması, hatıraların tazelenmesi, telefon görüşmelerinin sıklıkla yapılması, okunamayan kitapların raflardan indirilmesi, yeni yeteneklerin oluşturulması, hobilerin keşfi, film izleme gibi faaliyetlere daha fazla zaman ayırıldığı görülmüştür. Ölü ve ağır aksak ilerleyen zaman, mevcut şartlar göz önüne alınarak bireyin kendinden uzaklaşma hissini sağlayacak faaliyetler silsilesiyle uğraşmasına neden olmuştur. Kapalı kalan kişi, gerçekte karşılaştığı durumları unutturacak tamamen gönüllülüğe dayanan uğraşları yaşamına ilave etmeye başlamıştır (Goffman, 2016: 79) Teknolojik aygıtların bireyler üzerinde sosyal yoksunluğu gidermenin aracı olarak kullanılması neticesiyle toplum yaşamındaki yerini güçlendirmiştir. Belirtilen durumlar aile yapısındaki sosyo kültürel ve sınıfsal statüye göre farklılık gösterebilmektedir (Karakaş, 2020: 554). Salgın süreciyle birlikte iki uçlu yapı ortaya çıkarak bazı aileler üzerinde iletişimin kurulması ve zamanın kaliteli geçirilmesi gibi olanaklar sağlarken; bazı aileler üzerinde şiddetin, kavganın ve sorunların merkezine oturmuştur. ‘Evde Kal’ ifadeleri bireyler için evin güvenilir alan olduğunu belirtse de aile içi şiddete maruz kalan kişiler için oldukça riskli sonuçlar doğurabilmektedir.

Pandemi süreci bir taraftan ev içindeki dar alanın aktifliğini üretirken, diğer taraftan da bireyleri toplumsal yaşamdan kopararak sosyalliklerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Büyük bir toplumsal uzamdan uzaklaşan bireyler arasında yalıtımın ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Toplumsallığın yok olması durumuyla karşılaşılması, salgının etkisi geçtiğinde toplumları adeta şoka uğratacaktır (Karakaş, 2020: 554). Belirtilen durumun ortaya çıkmasına neden olabilecek en önemli etken, sosyal izolasyon süresidir. Süreç uzadıkça insanlar arası toplumsallığın yok oluşunda artış görülecektir. Pandemi sürecinde sosyal izolasyon süresinde artışların meydana geldiği görülmüştür. Ancak tedbirlerin yavaş yavaş azaldığı 2023 yılında çekimser davranılan sarılmalar, zaman zaman kullanılan maskeler haricinde toplumsallığın yok oluşuna dair önemli sonuçların meydana gelmediği gözlenmiştir.

Salgın uzun vadede toplumsal, ekonomik, kültürel birçok alanın etkilenmesine neden olmuştur. Böylece güçlü ve yeni toplumsal davranışlarda değişimler kendini

göstermektedir. Toplumlar karşılaşılan zorlukların üstesinden gelebilmek için yardımlaşma, iş bölümü, dayanışma gibi davranışlarla güven duygusu sağlamaya çalışmaktadır. Bireylerin güven duygusu içerisinde yaşama isteğiyle ortaya çıkan toplumsal davranışlar, kişiler arası kaynaşmayı sağlayan önemli bir alan olarak görülmektedir. Bu tip sosyal enerji içerisinde bulunan toplumların, ortaya çıkan krizleri yönetmede daha başarılı olduğu gözlenmektedir. Ülkemizde de salgın günlerinde karşılaşılan ‘Bizbize Yeteriz Türkiyem’ kampanyası ve ‘Vefa-Destek Grupları’ kamu desteğinin sağlanması adına yararlılık göstermiştir. Kişiler arasında artan işbirliği bilincinin oluşumu, kültürel dayanışmanın sıkışması toplumların salgına karşı mücadelesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakaş, 2020: 553).

Pandeminin ilk başladığı tarihlerden itibaren görülmektedir ki bireyler farklı görüşler çerçevesinde dayanışma içinde bulunabilmektedir. Belirli kesimde yer alan insanlar arasında kuralların dayatıldığı iklimin kabulü ve desteklenmesi söz konusu olurken kimi grup bireyler içinde ise ortaya çıkan protestolarda dayanışma içinde bulunma karşımıza çıkmaktadır. İnsanların protestolara katılması, görüşlerini dışa aktarmadaki aracı olurken bir gruba dahil olmanın verdiği güveni sağlamanın önemli faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey, bulunduğu ortamlarda birbirlerinden farklı tepkiler sergileyerek olayları etkileyebilmektedir. Pandemiyle birlikte dayanışmanın vurgusu birçok kişi tarafından yapılmıştır. Yapısı gereği kavram, olumlu bir olguya işaret etse de günümüz filozofu Agamben tarafından farklı açılardan ele alınmıştır.

Ünlü filozof Agamben, dayanışmayı öncelik gösteren bireyleri suçlamak istemediğini belirterek sürece genel perspektiften bakmıştır. Ele alınan uygulamalardaki sosyal mesafenin de bireyler arasında ayrışmaya neden olduğunu belirtmiştir. “Bu dayanışma değil hakiki dayanışmanın karşısında durmaktadır. Bir dönemin bittiğine günümüz insanı tanıklık ediyor. Bütün kurumlar, hukuk, burjuva demokrasileri ve meclis çağının sonuna gelindi.” diyerek bir çağın kapanacağına işaret etmiştir. Tüm dünya genelinde salgının etkilerini betimleyen filozof; olağanüstü halin tarihte bize gösterdiği en önemli şeyin, demokrasileri totaliter devletlere dönüştüren bir mekanizma olduğunu dile getirmiştir. Hitler’in 1933 yılında iktidara geldiğinde ilk hamlesinin olağanüstü hal ilan etmek olduğunu belirterek olağanüstü halin önemini gözler önüne sermektedir (Gurbanov, 2021).

Hükümetler tarafından ilan edilen olağanüstü hal; belirli grupları harekete geçirerek ülke merkezlerinde protestoların, eylemlerin oluşmasına neden olmuştur.

Koronavirüsün pandemi olarak ilan edildiği tarih olan 2020 Mart ayından yine aynı yılın Ekim ayına kadar 26 ülkede 30'dan fazla protesto yapılmıştır. Karşılaşılan eylemler pandemi kısıtlamalarını ve yasakları hedef almıştır. Kitlesel olarak yapılan protestolar 2020 yılının kış aylarında azalma gösterse de sona ermemiştir. 2021 yılında ise bir önceki seneye göre etkisini kaybetse de tamamen bitmemiş, devamlılık göstermiştir (Kesgin, 2022: 61).

Pandeminin ortaya çıktığı ilk dönemlerde maske kullanımının sağlık açısından uygun olup olmadığı otoriteler tarafından tartışılmıştır. Temel bir dayanak gösterilip ortak bir kanıya varılmaması kuşku yaratarak belirsiz bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Sosyal medyada maskenin gerekliliği üzerine yapılan tartışmalar bulunmaktadır. Pandemi sürecinde de kimi uzmanlar tarafından uzun süre maske kullanmanın sağlık yönünden tehditler barındırdığı gündeme gelmiştir. İspanyolca olarak yayınlanan maskenin zararları üzerine bir haber Güney ve Orta Amerika gibi bölgelere yayılım göstermiştir. Yayınlanan haber 55.000'den fazla paylaşılarak Nijerya dahil olmak üzere İngilizceye çevrilerek haber kanallarına ulaşmıştır (BBC, 2020). Sözü edilen haberlerin sosyal medyada yer bulması bireylerin sürece dair şüphe duymasına neden olmuştur. Uzlaşının olmaması insanların kafasında soru işaretleri oluşturmuş, bireylerin komplo teorilerine ve asılsız haberlere itimat etmesine neden olmuştur. Maske kullanımının zorunlu hale gelmesi protesto biçimine dönüşerek toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Asılsız ve komplo teorilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte kafasında birçok soru işareti barındıran bazı kesimlerin birer protestocuya dönüşmesi ve kısıtlama karşıtı hareketlere katılmasını beraberinde getirmiştir (Kesgin, 2022: 63). Yüzyılları aşkın süredir karşılaşılan bireysel ya da küçük gruplarla karşılaşılan aşı karşıtlarını ilk etapta toplumsal hareket olarak etiketlendirmek uygun olmayabilir. Ancak çeşitli ülkelerde Koronavirüs aşısına yönelik sosyal medya başta olmak üzere organize hareket edilerek toplumun kararsız kalan kesimlerini içine dâhil edecek şekilde aşı karşıtı söylemi etrafında bir araya gelmesi ve kamusal önlemlere riayet edilmemesi dikkate alındığında yeni bir toplumsal hareket potansiyeli taşıdığı görülmektedir. Aşı karşıtları toplumsal hareket olarak nitelendirilecekse bunun temel nedeni organize pratiklerdir (Sala, 2022: 65). Protestolar sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok bölgesinde rastlanabilmektedir. Kısıtlamalara karşı protestolar uygulansa da eylemlerin büyük bir bölümünü aşı karşıtlığı oluşturmaktadır. Ülkemizde Koronavirüs aşısına dair gönüllülük esaslı bir anlayış hâkim olsa da gündeme gelen

yaptırımlar bireyler üzerinde oldukça fazla tepki çekmiş, çeşitli eylemlerin oluşmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçte birçok aşı karşıtı hareketler mevcuttur. Araştırmamızın anlaşılması için aşı karşıtı genelinde Covid-19 özelinde açıklamalar yürütülecektir.

2. AŞI NEDİR?

Virüsler, hayvanlarda ve insanlarda hastalık oluşturma özelliğine sahiptir. Virüs, bakteri vb. mikropların hastalık yapma özelliğini ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan biyolojik ürüne aşı denir. Aşı, ortaya çıkabilecek hastalıklardan insanları korumak amacıyla sağlıklı ya da risk altında bulunan kişilere uygulanabilir. Kişinin vücudu kendisine zarar verecek olan bakteri ve mikropları aşı sayesinde tanır, onlara karşı savunma geliştirir. Böylece birey gerçek bakteriyle karşılaştığında önceden geliştirmiş olduğu savunma sistemi ile savaşı ve bunun sonucunda hastalığa yakalanmaz. Aşıyla önlenebilecek olan rahatsızlıkların ve ölümlerin önüne geçilmesi yönüyle en etkili toplum sağlığı müdahalelerinden biri olarak görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2018).

İlk aşının keşfedilmesiyle birlikte günümüze kadar gelen aşılama uygulamasının üzerinden oldukça fazla zaman geçmiştir. Yunanistan'da milattan önceki dönemlerde çiçek hastalığı geçiren kişilerin tekrar aynı hastalığa yakalanmadığını gözlemlenmiştir. Gözlemlenen bu durum aşılamanın temelini oluşturacak dayanak bilgilerden birini oluşturmuştur. 16. yüzyıla gelindiğinde Çin'de yapılan araştırmalarda çiçek hastaları üzerinden alınan döküntülerin daha henüz enfekte olmamış bireylere uygulanmasıyla çiçek hastalığının önlendiği görülmüştür. Çiçek hastalığı geçiren kişilerden alınan deri kabuklarının enfekte olmamış bireylere sürülmesi ya da toz haline getirilmiş yaraların burna uygulanmasıyla hastalıktan korunmanın etkin yolunun keşfedildiği görülmüştür. Bu yöntem variolasyon olarak tanımlandı. Variolasyon yöntemi aşılanmanın en eski hali olarak bilinmektedir (Karabay, 2021: 1).

Variolasyon yönteminin farklı coğrafyalara taşınarak tanınması Türklerin göçebe özelliğinin getirdiği avantajlardan birisini oluşturdu. Sözü edilen dönemlerde batıda bu uygulamanın nasıl yapılacağı bilinmiyordu. Bununla birlikte çiçek salgınına bağlı olarak on binlerce insan hayatını kaybediyordu. Hayatını kaybetmeyen bireylerde ise körlük ya da elde ve yüzde meydana gelen kalıcı izler bırakıyordu. O dönemlerde İstanbul'da gönüllü olarak çalışmalarda bulunan Emanuel Timoni ve Giacomo Pilarino variolasyon yöntemini denedi. Buradan elde ettikleri verileri Londra Kraliyet Derneği'ne bildirildi. Fakat İngiliz akademi hekimleri bu uygulamayı gereksiz bularak

yöntemi reddetti. Uygulamanın tanınması İngiltere büyükelçisinin eşi Lady Montagu tarafından gerçekleştirildi. Montogu, yapılan uygulamayı bizzat gördükten sonra hayretlerini gizleyemedi. Variolasyon yöntemini bizzat çocuklarına da uygulatarak bağışıklık kazandıklarını gözlemledi. Bu olaylar silsilesinden itibaren uygulanan yöntem, hızla farklı ülkelere yayılarak gelişim gösterdi (Karabay, 2021: 2).

Leydi Mary Montagu, ülkesine yazdığı mektuplarda İstanbul'da çiçek hastalığına karşı üretilen “aşı” olarak adlandırılan bir şeyin olduğunu bildirdi. 1717 ve 1721 yılları arasında gönderilen bu mektuplar aşı üretimine dair ulaşılan en eski belgeler olarak kabul edildi. Ülkemizde aşı çalışmaları ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminde başladı. Bununla birlikte aşının üretimi ve gelişiminde Şanizade Mehmed Ataullah Efendi, Hekim İsmail Paşa, Louis Pasteur gibi isimlerin katkıları oldukça büyüktür (Sağlık Bakanlığı, t.y.).

Ülkemizde geliştirilen aşı çalışmalarıyla birlikte son dönemlerde karşılaşılan en büyük aşı uygulaması Koronavirüs pandemisi üzerinedir. Koronavirüs'ün halk sağlığını tehdit eden virüs ailesi olarak ortaya çıkması, çalışmaların hızlanmasına neden olmuştur. 11 Mart 2020 tarihinde Uluslararası Sağlık Tüzüğü göz önüne alınarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından halk sağlığı acili ilan edilmiştir. Türkiye'de sürecin takip edilmesi Sağlık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığı, pandemiyle mücadele etmek amacıyla bakanlık bünyesinde gerçekleştirilen kitlesel Covid-19 aşılmasını amaçlamaktadır (Sağlık Bakanlığı, t.y)

Sağlık Bakanlığı, kitlesel aşılama yönünde çalışmalarda bulunsa da ülkemizdeki veriler göz önüne alındığında aşılamanın yetersiz kaldığı görülmektedir. Salalı ve Uysal'ın yaptığı çalışmada Türkiye'deki katılımcıların %31'i ve Birleşik Krallık'taki katılımcıların ise %14'ü Covid-19 aşılama konusunda kararsız bir tutum sergilediği görülmüştür. Her iki ülkede de katılımcıların %3'ü aşı olmayı reddetmiştir (Salalı ve Uysal, 2020). Yapılan araştırma göstermektedir ki Türkiye de Covid-19 aşısına karşı çekimser bir tavır sergilenmektedir. Belirtilen durum ülkemiz açısından analiz edilmesi gereken noktaları oluşturmaktadır. Aşının bulunmasının ardından çeşitli ülkelerde aşıya yönelimi artırma çalışmaları yapılmasına ve aşı olmayanlara yönelik kısıtlamalar getirilmesine rağmen aşı olmayan bireylerin oranı yüksek seyir etmektedir (Sala, 2022: 63).

2.1. AŞI KARŞITLIĞI HAREKETİ

Aşının reddedilmesi son dönemde ortaya çıkmış yeni bir kavram değildir. Kavramın oluşumu 18. yüzyıla dayanmaktadır. Aşı karşıtlığı, aşı üzerine yapılan araştırmaların tamamlanarak bireyler üzerinde uygulanmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel araştırmalar incelendiğinde, aşılanmanın resmi tarihi 1796 yılında Edward Jenner isimli araştırmacının sığır çiçeği hastalığı ile ilgili yaptığı çalışmalara dayanmaktadır. Aşı karşıtlığının ortaya çıkması da Jenner’ın aşı çalışmaları yaptığı sırada gündeme gelmiştir (Kader, 2019: 378). Bu dönemde din bilgini olan E. Massey, ortaya çıkan hastalıkların insanlara ceza olması amacıyla Tanrı tarafından gönderildiğini; hastalığın önlenmesi için yapılan girişimlerin tanrıya karşı gelmek olduğunu ileri sürerek aşı girişimlerini şeytana uymak olarak adlandırmıştır (Bodur, 2011: 83).

Aşı girişimlerini şeytana uymak olarak adlandıran din bilginleri nedeniyle 19. yüzyılın başlarında yaşayan bireyler köklü iddiaların peşine düşerek aşı karşıtı hareketin gelişmesine neden olmuştur. 19. yüzyılda bilim ve aklın yerine din bilginlerine güvenmelerinden dolayı aşı karşıtı hareketler ivme kazanmıştır (Gülenç, 2022: 30). Yaşanılan süreçle birlikte Birleşik Krallık’ta, 1840 tarihli Aşılama Yasası, yoksul ve yasadışı “aşılama” ile variolasyon olarak adlandırılan ücretsiz aşıya ulaşım sağlamıştır. 1853 tarihli Aşı Yasası, tüm bebeklerin ilk üç ayında uygulanmasını zorunlu kılmıştır. İhmal eden aileler üzerinde para ve hapis cezasının uygulanmasını da beraberinde getirmiştir (Wolfe ve Sharp, 2002). Sözü edilen yasa ilk başta katı bir şekilde uygulanmamıştır. 1864-68 ’de ortaya çıkan salgın esnasında yasa güçlendirilmiştir. Muhafızlar Kurulu’na yasaya uymayan ebeveynlerin yasaya kabulünü sağlamak ve kovuşturma yapılmasını denetleme yetkisi tanınmıştır. 1870 tarihinde aşının gerekliliği konusunda şüphe uyandıran salgınların ortaya çıkmasıyla birlikte muhalefet kampanyaları oluşmuş ve aşı karşıtı birlikler kurulmuştur (Williamson, 1984).

Yasaların katı bir şekilde uygulamaya konması, birçok kişi tarafından olumsuz karşılanmış; tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. John Gibbs, 1854 yılında yasayı temel aldığı eleştirilerini “Tıbbi Özgürlüklerimiz” adlı kitapçıkta yayınlamıştır. Yayımlanan bu kitapçık, aşı karşıtı hareketin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir (Spier, 2001’den akt. Yavuz, 2018: 188).

Yapılan aşılarla birlikte nüfusun artması, hijyen koşullarının sağlanamaması, küreselleşmeyle birlikte artan oranda kirliliğin oluşması aşının etkilerinin azalmasına neden olmuş; bazen ölümcül olabilecek tehlikeli sonuçlara neden olmuştur. Bu durum aşının etkili olduğuna dair şüpheleri beraberinde getirmiş, aşı olmayan kişilerde artış olduğu gözlenmiştir (Williamson, 1984'den akt. Yavuz, 2018: 188). Sürecin ilerlemesiyle birlikte yaptırımların katılaşması gün geçtikçe artmıştır. Bu durum bireylerin aşı olmalarına karşı tutumlarını değiştirmemiş, uygulanan kısıtlamaların tepki toplamasına neden olmuştur.

İngiltere'de aşı karşıtı hareketin baskısı gün geçtikçe artmıştır. 1885 yılına gelindiğinde Leincester büyük bir olaya sahne olmuştur. O güne kadar rastlanmamış büyüklükte 100.000 kadar kişinin katıldığı aşı karşıtı gösteri düzenlenmiştir. Yapılan gösteri sonucunda aşı karşıtlarının şikâyetleri dinlemek ve aşı lehine kanıtları araştırmak amacıyla Kraliyet Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, aşı karşıtlarını dinleyerek çalışmalar yapmıştır. 1896 yılındaki raporun sonucunda, aşının çiçek hastalığına karşı koruduğu açıklanmıştır. Ancak komisyon aşı karşıtlarına uygulanan kümülatif cezaların kaldırılması yönünde tavsiyede bulunmuştur. 1898'de yeni bir aşı yasası çıkarılarak kümülatif cezalar kaldırılmış ve aşılanmanın gerekliliğini düşünmeyen ebeveynlerin muafiyet sertifikasıyla muaf tutulması hakkı tanınmıştır. Belirtilen yasa ile “vicdani retçi” kavramı İngiltere hukukunda ilk kez yerini almıştır (Williamson, 1984).

Zorunlu aşı uygulamaları sadece İngiltere'de değil, Avrupa'nın birçok ülkesinde de direnişe neden olmuştur. 19. yüzyılın genel durumuna bakıldığında, aşı uygulamasına karşı olumlu bakılmadığı net bir şekilde görülebilmektedir. Hollanda hükümeti, 1871 yılında karşılaşılan salgınla mücadele etmek amacıyla öğrenim gören bütün çocukların aşılanmasını zorunlu hale getirmiştir. Hollanda'da yapılacak aşılamalara karşı muhalif eylemlerde bulunan ayrıca üyeler arasında birçok din insanının bulunduğu Zorunlu Aşıya Karşı Derneği, dini inançları dayanak göstererek aşı itirazlarına karşı saygı gösterilmesi ve aşının zorunlu tutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Bireysel özgürlüklere saygı gösterilmesi gerektiğini belirterek aşı uygulamasına karşı çıktıklarını beyan etmişlerdir (Blume, 2006'dan akt. Gülenç, 2022: 32).

Görülmektedir ki aşı karşıtlığı birçok ülkenin karşılaştığı problemler arasında yerini almıştır. Ülkemizde ise 2010 yılından itibaren rol model olabilecek kişilerin aşı reddini savunması, domino etkisi yaratarak ciddi bir popülaritenin oluşmasına neden

olmuştur. Aşılanmaya karşı direnç bütün ülkelerde karşılaşıldığı gibi Türkiye’de de özellikle Covid 19 pandemisiyle birlikte artan oranda ilerlemiştir (Tekinel, 2020: 80). Bu durumun sonucu olarak Türkiye’de çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen ebeveynlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Sağlık Bakanlığı’nın yaptığı araştırmalar sonucunda 2011 yılında aşırı reddeden ailelerin sayısı 183 aile iken, 2016 yılında 12 bin aile, 2017 yılında 23 bin aileye kadar ulaşmıştır (Yiğit vd., 2020: 1254).

Ülkemizde ilk yoğun aşı uygulaması, 1981 yılında beş hastalığa karşı başlatılmış; daha sonra genişletilerek devam ettirilmiştir. 2005 yılında yedi doz, 2013 yılında ise on sekiz doz aşı uygulanmıştır. Tarihler 2007 yılına geldiğinde aşılama oranlarının %95 olduğu tespit edilmiştir. 2007 yılından önceki yıllarda zorunlu aşı uygulaması olmasına rağmen aşı oranlarının %75 olduğu görülmüştür. Bu durumun en önemli nedenleri arasında iklim şartları, coğrafi konum, kayıt tutmada yetersizlikler, mali teşviklerin olmaması sayılabilir (WHO, 2009 akt. Bozkurt, 2017: 71-72). 2007 yılından önceki dönemlerde uygulanmayan aşılardan, sadece aşı reddinin savunulmasından dolayı değil; aşırı ulaşım güçlüğünden kaynaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte aşılanma oranlarında artış görülmesinin en etkili yöntemlerinden birini devlet politikaları oluşturmaktadır (Bozkurt, 2017: 72). Bireylerin aşırı ulaşım kolaylığı, ücretsiz olması gibi etkenler bulunmasına rağmen aşırı çekimser kaldığı gözlenmiştir. Aşırı ulaşım kolaylığı bulunmasına rağmen bazı bireylerin aşı uygulamasına katılmama nedenleri analiz edilmesi gereken noktaları oluşturmaktadır.

2.2. COVID-19 PANDEMİSİNDE AŞI KARŞITLIĞINI TETİKLEYEN OLASI ETKENLER

Dünya Sağlık Örgütü’nde bağışıklama üzerine çalışan “Stratejik Danışma Uzmanlar Grubu” aşırı karşı olumsuz tutumu şu şekilde açıklamıştır. Aşı kararsızlığı aşı hizmetlerine ulaşılabilmesine rağmen aşılamaı kabul etmeme, geciktirme ya da tamamen reddetme olarak tanımlanmıştır. Aşırı karşı olumsuz tutum karmaşık bir durumdur; mekana, zamana ve aşırı göre değişim gösterebilmektedir (Erkekoğlu vd., 2020: 210). Aşı karşıtlığı ise aşılanmanın tamamen reddedilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşıtlığın oluşmasına neden olan birçok etken bulunmaktadır. Bunlar; aşırı duyulan güvensizlik, sosyal medya etkisi, sağlık çalışanlarının rolü, ilaç sektörüne duyulan kuşku, dini inançlar faktörü vb. birçok etken tarafından gelişim gösterebilmektedir.

Aşı reddinin oluşmasına sebebiyet veren iddialar şu şekildedir (Bozkurt, 2017: 72):

- Aşılar, birçok kimyasal içerir ve içerdikleri bu kimyasallar otizm ve benzeri hastalıklara neden olmaktadır.
- Aşı üretiminde bulunan firmalar, büyük gelirler elde ettiği için çıkar amacı gütmektedir.
- Aşının uygulanması yerine hastalık geçirilerek doğal bağışıklık kazanılabilir.
- Alternatif tıp daha etkindir ve yan etkisi bulunmamaktadır.
- Aşılar bağışıklık sistemine zarar vermektedir.
- Aşının güvenilirliğini kanıtlayan bilimsel çalışmalar bulunmamaktadır.
- Dini ve felsefi etkinlikte bulunan kişiler ve bazı doktorlar aşının zararlı olduğunu ileri sürerek aşı uygulamasına katılmamaktadır.

Karakaş'ın aktardığı üzere sağlık hizmetleri tarihsel süreç içerisinde belirgin farklılaşmalar yaşayarak değişime uğramıştır. Özellikle kapitalizmle birlikte bireylerin ihtiyaçlarını gidermek yerine tüketim nesnesi haline dönüştüğünü belirtmiştir. Ekonomik kaygı güdülen bir sektör haline dönüşmesi sağlık sistemine olan güvenirliliği baltalamıştır. Elektronik aletlerin hızla gelişmesi, sağlık alanında da teknolojik gelişmelerden faydalanmasını sağlamış; biyomedikal aletlerin hızlı bir şekilde gelişmesine yol açmıştır. Bu durum ekonomik değeri yüksek bir mecra olarak görülerek özel sektörün radarına takılmıştır. Sağlık alanında özel hastanelerin ortaya çıkması ve ilaç firmalarının oluşmasıyla birlikte toplumsal hizmet alanı olarak görülen sağlık, ciddi kar amacı güdülen tüketim nesnesi haline dönüşmüştür (Karakaş, 2020: 547). Sağlık sisteminde yaşanan bu dönüşümler bireylerin sisteme olan güvenini etkileyerek ilaç ve aşı tutumlarında karşıtlığın oluşmasının nedenlerinden biri olarak ele alınabilir.

İlaç sektörüne olan güvensizlikle birlikte aşılama karşıtı hareketlerin bir diğer öne sürülen nedeni de sağlık çalışanlarının tutumlarıdır. Sağlık çalışanlarının aşı hakkındaki görüşleri vatandaşların görüşlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Sağlık Bakanlığı ve Türk Tabipler Birliği (TTB), bazı doktorların koronavirüs aşısına karşı görüşlerinin kararsız kişiler üzerinde etki bıraktığını belirtmiştir. Toplumu etkileyen ve yönlendirebilen kesimde bulunması nedeniyle aşı karşıtı doktorlara soruşturma

başlatılmıştır (DW, 2021). Bununla birlikte hükümetlerin aşırı geliştirmede, aşı politikalarını oluşturmada, tedarikini sağlama koşullarında etkin bir şekilde rol alması göz önüne alındığında bireylerin hükümete olan güven düzeyi, aşı kabulünü ve reddini belirleyebilmektedir (Gülenç, 2022: 52). Örneğin; Amerika Birleşik Devletleri eski başkanı Donald Trump'ın aşı karşıtı görüşleri, bireyleri etkileyerek aşı tutumlarının değişime uğramasına neden olmuştur. Yapılan anketlere göre Donald Trump'a oy verenlerin üçte birinin aşı olmayı düşünmediği saptanmıştır (Karasu, 2021).

Türkiye'de yaşayan vatandaşların ise Anayasa Mahkemesinin 17 maddesinde yer alan Kişinin Dokunulmazlığı Esası aşı reddini savunan bireylerin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin 17. maddesi kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı üzerinedir: *“Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz”* ibaresi yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982).

Hükümet yetkilileri ve kanunlar gibi toplumu yönlendiren bir diğer kesim ise dini liderlerdir. Dini inançların rolü, aşı tutumuna karşı gelişecek tavrı belirleyebilmektedir. Basında yer alan habere göre sosyal medya fenomeni olan Haham Daniel Asor, uygulanan Koronavirüs aşısının insanları homoseksüel yaptığını belirterek takip eden kitlesine aşı olmama konusunda çağrıda bulunmuştur. Konuşmasında aşılmanın yeni bir dünya düzeni kurmayı planlayan karanlık güçlerin, küresel çapta bir yönetim kurma girişimi olarak açıklamıştır. Aşı yanlısı gruplar tarafından hahamın sözleri oldukça eleştirilmiştir. İmam olarak görev yapan Şeyh Yusuf Makharzah da benzer söylemlerde bulunarak aşının AIDS virüsüyle aynı proteini taşıdığını ve dünyanın homoseksüeller tarafından yönetildiğini açıklamıştır. Dini liderlerin aşı ve hastalıklar konusunda söylemleri bununla sınırlı kalmamıştır. Kilise ayinlerinde yüzlerce insanın aynı kap ve kaşıktan su içmesi hastalık tehdidi oluşturmaya rağmen Avustralya'da Yunan Ortodoks Kilisesi sözcüsü olan Scoutas, bu durumla ilgili olarak *“Kutsal kâse hastalık taşımaz.”* açıklamasında bulunmuştur. İran'da yaşayan müminler ise şifa bulmak amacıyla türbe kapılarını yalamıştır; Afganistan, Pakistan gibi ülkelerde sosyal mesafe uygulaması tamamen hiçe sayılarak ibadetler uygulanmıştır.

Endonezya’da ise aşılarda domuz jelatini taşıdığı ve alkol içerip içermediği konusunda şüphe taşıdığını belirtilerek “helal aşı” tartışmaları gündeme gelmiştir.¹

Gündeme gelen olaylar, günümüzün hem avantaj hem de dezavantaj olarak adlandırılabilirdiği sosyal medyada daha fazla şekillenmiştir. Eve kapanmanın getirdiği zamanın çokluğu nedeniyle bireyler teknolojik aygıtlara yönelmiştir. Bu nedenle günlük haber akışının sağlandığı Twitter, Instagram, Facebook vb. birçok sosyal mecrâ; algı yönetiminin, manipölasyonun olduğu etkin alanlar haline dönüşmüştür. Özellikle aşıyla birlikte çip takılacağı, kısırlık yapacağı, otizme neden olduğu, yüz felcine neden olacağı, ölüme yol açtığı, kalp hastalığını tetiklediği gibi söylemler dijital ortamda yer bulmuştur (Ünlü ve Kesgin, 2021: 171).

Yirmi birinci yüzyılın en etkin iletişim unsuru hiç şüphesiz sosyal medya araçlarıdır. Günümüzde de sosyal medya aracılığıyla özgün tanımlar ortaya çıkmıştır. Sanal platformlarda yer alan özgün kavram, post-truth kavramıdır. Belirtilen kavram, tam olarak gerçeği yansıtmayan ancak yalan da denemeyecek olan ifadeleri kullanmak amacıyla üçüncü bir kategori olarak adlandırılmaktadır. Post-truth kavramı yerine suni gerçek, hafif gerçek ya da neo gerçek gibi tanımlar da kullanılabilir. Bu kavram, bilimsel dayanak oluşturulmuş verilerden ziyade daha az kanıt işaret eden komplo teorisi olarak nitelendirilebilecek bilgiler için kullanılabilir (Demir, 2021: 285). Kavramın hayatımıza girişiyle birlikte gün geçtikçe artan oranda kullanımı devam etmektedir. Oxford sözlüğüne göre post-truth kavramı, kamuoyunu etkilemede kişisel fikirlerin ve duyguların bilimsel gerçeklerden daha başarılı olarak etkilendiği senaryo olarak tanımlanmaktadır. Dilimizde ise hakikatin önemsizleşmesi, hakikat ötesi, hakikat sonrası gibi anlamlar taşımaktadır (İrak, 2022: 116).

Pandemi ile birlikte hayatımıza giren bir diğör özgün kavram ise infodemi. Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü olan Dr. Tedros’un Şubat 2020 tarihinde yaptığı konuşmada “*Biz sadece pandemiyle değil, aynı zamanda bir infodemiyle savaşıyoruz.*” sözleri bu kavramın gündeme girmesine neden olmuştur (WHO, 2020). İngilizce information ve pandemic kelimelerinden türetilmiş dilimizde ise salgın ve bilgi kelimelerinin birleşimiyle oluşan bu kavram, gerçek dışı hatalı bilgilerin yayılımı olarak tanımlanmaktadır. Aşırı bilgi akışının olduğu ortamlarda kaçınılmaz olarak rastlanan

¹<https://www.ateizmdernegi.org.tr/blog/2021/01/27/dincilerin-asi-karsitligi/> Erişim Tarihi: 21.10.2022).

yanlış ve güvenilir olmayan bilgilerin ortaya çıkmasıdır. Bu durum toplumlarda panik ve korku ortamına neden olabileceği gibi hastalıkla mücadelenin önüne geçmekte, aynı zamanda bireyler arası damgalanmaya neden olmaktadır (WHO, 2020 akt. Gölbaşı ve Metintaş, 2020: 127).

Damga kavramı Erving Goffman tarafından incelenmiş, aynı zamanda hayatımızın birçok alanını kapsayan önemli bir kavramdır. Total kurumlar gibi damga kavramı da Goffman sosyolojisinde ayrıntılı olarak incelenmektedir. Damga (stigma) kavramı ilk kez Yunanlılar tarafından kişinin ahlaki statüsünde olağan dışı ve kötü her ne varsa ortaya çıkarmaya yönelik bedensel işaretler olarak kullanılmıştır (Goffman, 2014: 29). Günümüzde ise kavram; ötekileştirme, dışlama, itibarsızlaştırma, dışarıda bırakma gibi anlamları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Sağlık sisteminde ise damgalanma; bulaşıcı hastalık tanısı olan bireyler üzerinde uygulanarak dışarıda bırakma, itibarsızlaştırıcı hareketlerde bulunma olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertem, 2020: 135). Damgalanma, hem gündelik yaşantımızda hem de sosyal mecralarda görülebilmektedir. Pandemi sürecinde, insanların algısında belirli günah keçileri oluşturularak damgalanmanın merkezine alınmışlardır. Damgalanmanın merkezinde yer alan kişiler; 65 yaş ve üzeri yaşlılar, Çinliler, yurtdışından dönenler ve sağlık çalışanları oluşturarak belirtilebilir.

Eskici'nin pandemi sürecine dair gözlemlerini aktardığı üzere bireylerin "gizlenme" durumuyla karşı karşıya kalabileceğini belirtmektedir. İnsanlar toplum tarafından damgalanmış bireyler olmak istemezler. Bunun sonucunda ötekileştirilmek ve dışlanmak, itibarsızlaştırıcı hareketlerde bulunulmak kimsenin hoşuna gitmeyeceği durumlar arasındadır. Salgın sürecinde Koronavirüse yakalandığını öğrenen kişilerin hastaneden kaçma çabaları ya da hastalığı çevresinden gizleme güdüsü olduğunu görülen durumlar arasındadır. Sözü edilen bireylerin toplum tarafından dışlanmak istemeyen ve bu zamana kadar sahip olduğu statülerini aynı şekilde devam ettirme çabasında oldukları görülmektedir. Bireysel açıdan damgalanma eğilimi görülürken ülke sınırlarına gelen yabancı topluluklara da hastalık atfetme gibi durumlarla karşılaşmıştır. Salgın sürecinde ülkelerin kendi içlerinde bulaşıcılığın önüne geçebilmek amacıyla kapanmaya gittiği görülmektedir (Eskici, 2020).

Pandemi sürecinin yol açtığı etkileri irdelemek amacıyla birçok alanda araştırmalarda bulunulmuştur. Sosyoloji, psikoloji, psikiyatri, tıp gibi alanlar başta olmak üzere birçok konuda çalışmalar yapılarak veriler saptanmıştır. Instagramda aşı

karşıtlığı üzerine yapılan araştırmada çeşitli gözlemler yapılmıştır. Bunun sonucunda paylaşım yapan bireylerin genellikle kadın oldukları saptanmıştır. Hesaplar genellikle yeni anne olmuş kadınlardan ya da son çocuğunu yakın zamanda doğuran annelerden oluşmaktadır. Bu durumun saptanma nedeni ise hesap isimlerinin genellikle @.....anne, @.....anneler vb. kullanımından kaynaklanmaktadır. Paylaşımlarda bulunan hesap sahiplerinin sosyal çevreden duyduğu, internet kaynaklı belirsiz bilgileri derleyerek paylaştığı gözlemlenmiştir. Belirtilen hesap sahiplerinin paylaşımlarında aşı içeriğine güvenmeme ana etkidir. Ancak bunun yanında; hükümetler arası antlaşmalar, ilaç lobileri, dini ve politik etkenlerin ele alınması sıklıkla rastlanmaktadır (Gökler ve Taşçı, 2021: 28).

Görüldüğü üzere aşı karşıtlığına neden olan etkenler sosyal medya, dini liderler, hükümet politikaları, sağlık sektörü çalışanları vb. kaynaklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ortaya çıkan derlemeler toplandığında aşı üzerine bilgi kirliliği olduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim sosyal medya araçlarının yaygınlaşması, bireylerin söz konusu araçlara kolaylıkla ulaşım sağlamasına neden olmuş; bilgi kirliliğinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte teknolojik alanlarda, sosyal medyada, haberlerde ve iletişim araçlarında sadece aşı reddini savunanlar değil; aşı yanlısı tavır sergileyenler de bulunmaktadır. Toplumsal bağışıklığın kazanılması amacıyla gerek hükümet gerekse bireysel olarak aşuya yönelimi artırma ve motivasyon sağlama amaçlı girişimlerde bulunmaktadır.

2.3. AŞIYA YÖNELİMİ ARTIRMA ÇALIŞMALARI

Aşı karşıtlığı oluşturabilecek etkenlerin başında yer alan sosyal medya araçları ve reklam faktörü, aşuya yönelimi artırma araçlarından biri olarak da görülmektedir. Nitekim çağımızın en önemli bilgi kaynağı olarak görülen sosyal medya araçları, hızlı bir şekilde milyonlara ulaşma özelliğine sahiptir. Bu nedenle hükümet ve aşı yanlısı bireylerin sosyal medyada sıklıkla paylaşımlarda bulunduğu görülmektedir. Ülkemizde özellikle Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın aşuya davet etme amaçlı birçok gönderisi bulunmaktadır. Aşuya yönelimi artırma çalışmalarının belki de en çok ses getireni "Kolları Sıvıyoruz" kampanyasıdır. Birçok sanatçının katılım gösterdiği kampanya geniş kitlelere ulaşması açısından önem taşımaktadır. İlber Ortaylı, Candan Erçetin, Okan Bayülgen, Acun Ilıcalı, Sevcan Orhan, Haluk Bilginer, Cem Yılmaz, Zeynep Bastık gibi ünlülerin kampanyaya katılım göstererek bireyleri aşuya davet etmiştir (İnal, 2021). Aralarında tarihçi, sinema sanatçısı, basketbol oyuncusu, doktor, müzisyen gibi

nl simaların olması kampanyanın gündem oluşturması açısından önem taşımaktadır. Bireylere rol model olan ünlülerin aşıya davet etme çabası, aşıya karşı güvenin sağlanması açısından önemli bir araçtır.

Kampanyaya katılım gösteren kişiler arasında ünlü kalp cerrahı Dr. Mehmet z yer almaktadır. Bireylerin aşı olma tutumlarında değişime neden olan sağlık çalışanlarının kampanyaya katılımı, rol model doktorlarla desteklenmeye çalışılmıştır. Mehmet z ele aldığı konuşmasında bilim insanları ve sağlık çalışanlarının üzerine düşen görevi yerine getirdiğini belirterek vatandaşların da sürece dâhil olması gerektiğini belirtmiştir.

nl şovmenlerden olan Okan Bayülgen aşı karşıtlığıyla ilgili araştırmalarda ve okumalarda bulunduğunu belirterek sürecin kafa karışıklığına neden olduğunu belirtmiştir. Bilgi kirliliğini gidermedeki en önemli yollardan birisinin doktorlara danışmaktan geçtiğini ifade etmiştir. Aşıyla ilgili kafasında oluşan soruları doktorlara danışarak aşıya güvendiğini ve desteklediğini açıklamıştır ve “lmcl risklerin ortadan kaldırılması amacıyla doktorlara, sağlık çalışanlarına ve aşıya güvenmeliyiz.” tavsiyelerinde bulunmuştur.

Tarih konusunda bilgilendirmeleri, kitapları ve sevilen simasıyla İlber Ortaylı; insanlık tarihinin salgın hastalıklarla geçmişten beri mücadele ettiğini belirterek büyük tahribatlar gördüğünü ifade etmiştir. Ortaya çıkan tahribatların ise bilim insanları tarafından aşıldığını ileri sürerek aşılanmanın önemini vurgulamıştır. Günümüzde de böyle bir salgın hastalıkla karşılaştığımızı belirterek “Aşı olalım hastalıkla savaşalım.” tavsiyesinde bulunmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2021).

Aşı takibinin yapılması için uygulanan yöntemlerden birisi de “Aşıla” uygulamasıdır. Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilen aşıla uygulaması; aşı lojistiğinden aşının vatandaşa ulaşmasına kadar ki süreci takip etmektedir. Sistem, kullanıcısının aşıya ulaşmasını, hekimi, vatandaşın aşı hakkını, aşı stok durumunu, randevu bilgilerini ve alerjik hastalıkları konusunda bilgilendirmektedir (İletişim Başkanlığı, 2021: 111- 112).

Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan videolar, sadece aşıyla birlikte başlamamıştır. Bakanlık pandeminin başladığı ilk günlerden itibaren teknolojik aygıtları aktif olarak kullanarak bireyleri tedbirli olmaya davet etmiştir. Ele alınan videolarda dikkat çeken durumlardan birisi de dizilerde karşılaştığımız doktor karakterini

canlandıran ünlülerin sürece destek vermesidir. Mucize Doktor dizisinde Ali Vefa karakterini canlandıran ünlü oyuncu Taner Ölmez; maske, mesafe ve temizlik konusunda çeşitli önerilerde bulunmuştur. Taner Ölmez, kısıtlamalara karşı bireylerin fedakârlıkta bulunması gerektiğini belirterek çok sayıda yakınımızı ve sağlık çalışanını bu süreçte kaybettiğimizi hatırlatmıştır. Günümüzde hiçbir şey olmamış gibi davranamayacağımızı bu nedenle yasaklara gerek duyulmaksızın özgür irademizle kurallara riayet etmemiz gerektiğini belirtmiştir. Hekimoğlu dizisinin başrol oyuncusu Timuçin Esen ise uyarıları bazılarımızın dikkate aldığını, bazı bireylerin tamamen uygulamadığını, bazı bireylerin ise sürecin sonuna doğru rehavete kapıldığını belirtmiştir. “Unutmayın pandemi yalnızca bir kişiyle başladı.” sözleriyle konuşmasına devam eden ünlü oyuncu; “Bilgi kirliliğine kapılmayın maske, mesafe, temizlik uygulamalarına devam etmeliyiz.” şeklinde tavsiyede bulunmuştur. “Kontrollü sosyal hayata geçerken alınan özgürlüklerimizi de tamamen kaybetmemek için kurallara uymalıyız.” diyerek sözlerini bitirmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020c).

Görüldüğü üzere pandemi sürecinde sosyal medya araçları, teknolojik aygıtlar aktif olarak kullanılmış; bireylerin sürece dâhil olması sağlanmıştır. Gençlerin ilgisini çeken sosyal platformlardan biri olan Youtube ve bu mecradan ünlenen Orkun Işıtmak, Alper Rende, Enes Batur, Betül Çakmak gibi bireylerin doktorlarla aşı hakkında konuşması, internetten bilgi sağlayan kişiler açısından oldukça önemli bir girişim olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Youtube kanalı aracılığıyla bilgi kirliliğine neden olan birçok soru Prof. Dr. Mustafa Necmi İlhan, Prof. Dr. Levent Akın, Prof. Dr. Ateş Kara, Doç. Dr. Afşin Emre Kayıpmaz tarafından yanıtlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, t.y.).

Özetle; birçok uygulama, aşı uygulamasına aktif olarak katılım sağlanması amacıyla kullanılmıştır. Kullanılan uygulamalara rağmen Koronavirüsle mücadele kapsamında aşı olmayan, aşı reddini savunan bireyler bulunmaktadır. Covid-19 sürecinde motivasyonu sağlama uygulamalarına rağmen aşı olunmama kararı verilmesi sosyolojik açıdan ele alınması gereken bir konudur. Aşıya yönelimi artırma çalışmalarına rağmen aşı olunmaması devletlerin yaptırım uygulamasına neden olmuştur. Araştırmamız kapsamında salgın sürecinde aşı reddini savunan bireylere karşı uygulanan yaptırımlar detaylandırılarak açıklanacaktır.

3. AŞI KARŞITLARINA UYGULANAN YAPTIRIMLAR

Koronavirüs pandemisinin getirdiği aşı uygulamasına karşı çıkan bireyler, sadece ülkemizde değil; dünyanın birçok yerinde bulunmaktadır. Düzenlenen protesto, eylem ve gösteriler aşı tereddüdü yaşayan kişiler üzerinde olumsuz etki yaratarak aşırıya yönelimde güvensizliğe neden olmaktadır. Örneğin, İtalya’da 50 yaş üzerindeki bireylere aşının zorunlu hale getirilmesi ülkede ve dünyada aşı karşıtı grupları harekete geçirmiştir. Başkent Roma’da düzenlenen protestoda göstericiler, Koronavirüs pandemisini bahane ederek ülkede diktatörlük kurulduğunu belirtmiştir. Protestocu grup, güvenlik önlemleriyle karşı karşıya kalarak meydanın trafiğe kapatılmasına neden olmuştur (Seçkin, 2022).

2021 yılında yayınlanan habere göre Fransız İçişleri Bakanlığı, 160 binden fazla kişinin başkent Paris başta olmak üzere ülke genelinde eylemlerde bulunduğunu ve protesto gösterilerine katılım gösterdiğini açıklamıştır. Göstericiler, salgının önüne geçebilmek amacıyla uygulanan sokağa çıkma yasağını ve aşı uygulamasını protesto ettiler. Sağlık çalışanlarının aşırıya zorunlu tutulmasına dikkat çeken eylemciler, bazı alanlara aşı kartıyla girilmesinin özgürlüğü kısıtladığını belirtmiştir. Paris’in Champs Elysees caddesinde toplanan göstericilere güvenlik güçleri tarafından tazyikli su ve göz yaşartıcı gaz ile müdahale edildi. Yaşananlar sonucunda gözaltına alınan göstericiler de olmuştur (BBC News, 2021).

Başlatılan diğer bir eylem, Kanada’da aşı karşıtı yüzlerce kamyoncunun “Özgürlük Konvoyu” olarak adlandırdıkları gösteridir. Başkent Ottawa’dan da destek katılımların gelmesiyle birlikte büyük bir gösteriye dönüşerek güvenlik güçlerinin harekete geçmesine neden olmuştur. Yüzlerce kamyon sürücüsünün korna basması şehirde gürültü kirliliğine sebep oldu. Göstericiler, salgınla gelen kısıtlamaların ve yasakların sona ermesini; normale dönüşü için baskı yapmaya hazır olduklarını belirttiler (Euronews, 2022). Özgürlük Konvoyu, diğer ülkelerin de bu eylemden esinlenerek miting yapmasına neden olmuştur. Türkiye de ise yapılan mitinglerin en önemlileri arasında İstanbul Maltepe mitingi yer almaktadır. “Büyük Uyanış” adı verilen bu mitinge bazı yazar, avukat, sanatçı kişilerin katılımıyla destek verilmiştir. Katılımcıların “Sağlık Bakanlığı aşı pazarlama ofisi değil” , “Türk milleti aşı kobayı olamaz” , “Koca istifa” gibi pankartlar açtığı görülmüştür (Euronews, 2021).

Covid sertifikası şartı getirerek aşılama oranını artırmayı amaçlayan İtalya da protesto ile karşı karşıya kalmıştır. Sertifika şartının getirilmesi diktatörlük olarak nitelendirilerek dönemin başbakanı Hitler'e benzetilmiştir. Avustralya'da da düzenlenen protestolarda yaklaşık 500 kişi çeşitli nedenlerle cezalandırılmıştır. Avusturalya, diğer Avrupa ülkelerine göre aşılama oranında oldukça düşük ilerlemektedir. Bu nedenle hükümet tarafından önlemlerin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır (BBC News, 2021).

Yapılan anketlerle aşılama eğiliminin fazla olduğu saptanmasına rağmen Yunanistan'da da aşı karşıtı eylemlere rastlanmaktadır. Başkent Atina'da eylemciler tarafından "Özgürlük" ve "Çocuklarımızdan Ellerinizi Çekin" yazılı pankartlar açılmıştır. Toplanan kalabalığa polis tarafından göz yaşartıcı gaz ve tazyikli suyla müdahale edilmiştir. Yunanistan da kalabalığın harekete geçmesindeki en önemli neden, aşının zorunlu hale getirilerek mekânlara girişlerde aşı kartının istenmesiydi (BBC News, 2021).

Ülkemizde de kuralların devamlılığını sağlamak amacıyla yapılan denetimler, valilik ve kaymakamlıklar aracılığıyla yürütülmüştür. Yapılan denetim sonucunda elde edilen verilerde resen yapılan denetim sayısının 40.835.313 olduğu saptanmıştır. İhbar üzerine yapılan denetim sayısı 489.098 olarak karşımıza çıkmaktadır. İzolasyona tabi tutulan kişiler üzerinde yapılan denetim 31.394.762 olarak belirtilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2021: 214).

Yapılan denetimler neticesinde bireylerin kurallara riayet etmesini sağlamak amacıyla çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Hakkında suç duyurusunda bulunan kişi sayısı 71.011 olarak saptanmıştır. İdari para cezası kesilen kişi sayısı 2.001.920 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kapatılan iş yeri sayısı 13.663 olarak saptanmıştır. Maske zorunluluğuna uymayanlara uygulanan yaptırımlar ise 1.148.145 kişi üzerinde uygulanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2021: 214).

Aşıya yönelimi artırma uygulamaları, bilgilendirme amaçlı yazılar ve normlar bütünüyle şekillendirilmesine rağmen bireyler tarafından dikkate alınmamış ve uygulanmamış; gösteri, eylem, miting, gibi faaliyetlerle karşılaşmıştır. Bireylerin hızlı bir şekilde kentin belirli noktalarında toplanması, günümüzün getirdiği teknolojik gelişmelere ve sosyal medya kullanımına dayanmaktadır. Bir grubun içerisine dâhil olma bilinciyle söylemlerini yazılı pankartlarla ve sözlü olarak dile getiren eylemciler, devletin yaptırım uygulamasına neden olmuştur. Görüldüğü üzere birçok ülkenin

güvenlik güçleri harekete geçerek göz yaşartıcı gaz ve tazyik ile müdahale edilmiştir. Ayrıca bazı protestoya katılan bireyler üzerinde gözaltı süreçleri uygulanmıştır.

Güvenlik güçleri tarafından kontrol altına alınmaya çalışılan eylemlerle sürecin en az hasarla atlatılması için çaba gösterilmiştir. Ayrıca son yirmi yılda yaşanan ekonomik, teknolojik, kültürel, sosyal vb. değişimler, kitle iletişim araçları ve teknolojik aygıtlardaki olağanüstü gelişmeler göstermiştir ki; panoptik güç uygulaması salgın sonrasında da günlük hayatın içerisine dâhil olacağının sinyalleri vermektedir (Özel, 2021: 81). Gözetleme ve denetim, gittikçe küreselleşen bir hale gelmektedir. İnsan bedenine hiç olmadığı kadar sızmış durumdadır. Gözetleme aralıksız olarak tecrübe edilir. Sabah telefon aramasından yürüdüğünüz sokaktaki kameraya kadar, elimizden düşürmediğimiz telefonlardaki bağlantılardan gece sonunda gittiğiniz bara kadar sizinle birliktedir (Lyon, 2006: 111).

Foucault'un gözetime ilişkin düşünceleri günümüz toplumunu anlamak açısından önem taşımaktadır. Foucault iktidarı, politik perspektiften kopararak, denetim altında tutmanın panoptik kurumlar ve yöntemler eliyle gerçekleşeceğini anlatmaktadır. Foucault'un gözünden incelendiğinde kapatılma, cezalandırma gibi kavramlar mekansal bağlamla sınırlı kalmamaktadır. Bireyleri denetim altında tutma, hapisaneye, akıl hastanesine ya da bir okula, fabrikaya tıkıştırmaya gerek bırakmamakta; modern dünya ruhlarımızı gözetim ve denetim altında bulundurmaktadır (Aytaç, 2005: 341).

Goffman penceresinden ele alındığında ise akıl hastaneleri, hapisaneler vb. kapatılma alanları total kurumlar kavramına işaret etmektedir. Ancak günümüz toplumunda da total kurumların özelliklerinden olan denetim altında tutulma, gözetim sürecine dahil olma gibi durumlarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Görülmektedir ki karşılaşılan süreç, önemli paradigmaları içinde bulunduran yeni normallerin inşa edildiği toplum düzenine işaret etmektedir. Total kurumlarda karşılaştığımız benlik sunumundaki değişimler pandemi sürecinde de hiç şüphesiz karşımıza çıkmaktadır. Birey, yaşam döngüsünde belirli bir benlik inşa eder. Hayatının bir noktası total kurumlarla kesiştiğinde inşa ettiği benliğin deforme olmasıyla karşılaşır. Bununla birlikte kapatılmış kişi, ikamet ettiği kurumda da yaptırımlar silsilesiyle karşılaşarak uyum sürecine girer. Ya da kuralların, dayatmaların bir nebze kaçışı olarak ikinci ayarlamalar inşa eder. Kurumdan çıkış, oluşturulan benliklerin yıkılışı ve yeni uyum sürecinin devam edişi olarak noktalanır. Pandemi sürecinde de bu

kısır döngü yinelenerek devam eder. Nitekim günümüz toplumu da salgınla birlikte yeni normale adapte olma sürecine girmiştir. Hiç kuşkusuz ele alınan uygulamalarla değişen toplum algısı salgının etkilerinin sonlanmasıyla birlikte değişim göstererek devam edecektir. Salgın sürecinde de yaşanan ikilikler sürecin farklı tepkimelere neden olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun en net örneğini ise aşı karşıtlığı oluşturmaktadır. Bu neticede ele alacağımız diğer bölümlerde, ülkemizde aşı karşıtı olan yetişkinler üzerinden veriler elde edilerek sürecin çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sosyal bir varlık olarak bir arada etkileşimde bulunan insanlar, kaosa ve karışıklığa düşmeden hayatlarını sürdürebilmek için yaptığı faaliyetlerde koordineli ve düzenli hareket etmek durumundadır. Hayatın rutin olgularında karmaşıklık görüldükçe düzenleyici işlemlerin oluşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyoloji biliminin de en temel hedefi insana ait gelişen olguları keşfetmek ve yorumlamak olarak görülmüştür. Sosyoloji biliminin önemli isimlerinden olan Durkheim, sosyolojiyi “kurumların bilimi” olarak adlandırarak önem vermiştir (Türkkahraman, 2006: 3). Nitekim kurumlar, toplumdaki karmaşıklığın giderilerek düzenli işleyişin sağlanması için önemli bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Sosyolojinin önemli alt disiplinlerinden olan kurumlar sosyolojisi kurumların işleyişi, düzeni, gelişim gösterme aşaması gibi konuları ele almıştır.

Kurumlara verilen önem, klasik dönemden çağdaş döneme kadar birçok sosyoloğun ilgi alanına girmiştir. Nitekim 20. yüzyılın önemli simalarından olan Kanadalı sosyolog Goffman, kurum kavramını farklı açılardan ele alarak total kurum kavramsallaştırmasını ele almıştır. Total kurum, gündelik yaşam faaliyetlerinin aynı kurum içerisinde yapılmasını ifade eden, böylece normal hayattan fiziksel olarak tecrit edilmiş çeşitli kurumları belirtmek amacıyla kullanılmaktadır (Marshall, 2009: 761). Bu kurumlara hapisaneler, akıl hastaneleri, toplama kampları, askeri kışlalar vb. ikamet alanları örnek gösterilebilir. Ancak günümüz toplumuna gelindiğinde bireyler arası rahat ilişkiler ağı güden her kurumun gün geçtikçe totalleşmeye başladığı görülmektedir.

Totalleşmeye başlayan kurumlar özellikle 2019 yılının sonlarına gelindiğinde Covid-19 olarak nitelendirilen yeni bir hastalıkla birlikte varlığını her alanda hissettirmiştir. Birey; denetlenen, denetleyen, kısıtlanan, sınırlandırılan konuma düşerek adeta kapatılmış kişi haline dönüşmüştür. Pandemi olarak ilan edilen hastalık, bireylerde belirsizlik ve panik ortamının artmasına neden olmuştur. Sürecin kontrol altına alınması amacıyla bir dizi yönetmelik yayınlanarak yeni normallerle düzen inşa edilmeye çalışılmıştır.

Ele alınan kurum, total kurum, pandemi gibi kavramlar hiç şüphesiz günümüz toplumuna işaret eden olguları içinde barındırmaktadır. Total kurumlar, yapısı gereği bireyin benliğinde çeşitli farklılıklara neden olan faaliyetleri bünyesinde barındırmaktadır. Birey, kuruma girişiyle birlikte yeni bir benliğin inşa edilme süreciyle karşılaşmaktadır. Kuşkusuz pandemi süreci de toplumun genel yapısına bakıldığında benlik sunumundaki değişimlere tanıklık ettiğimiz süreci gözler önüne sermektedir.

Karakaş'ın değindiği üzere sosyolojik perspektife dayalı anlatımla salgının genel durumuna ayna tutulduğunda bazı manzaraların aksettiği görülmektedir. Sosyolojinin en temel bilgilerinden birisi toplumun mekanik bir varlık olmadığıdır. Toplum, birey gibi sert ve beklenmedik gelişmelerden etkilenerek dönüşen ve değişen bir yapıya sahiptir. En genel anlatımıyla toplumun tıpkı insan fizyolojisinde görüldüğü gibi karşılaştığı ani ve beklenmedik bir zorlukta değişime uğraması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, karşılaştığı zorluklara karşılık düzliğe çıkabilecek yol bulma kabiliyetine de sahiptir (Karakaş, 2020: 551). Bireyler, salgının önüne geçebilmek amacıyla düzliğe çıkarabilecek en etkili yöntemin aşı olduğu konusunda ısrar etmişlerdir. Böylelikle çeşitli araştırmalar yapılarak aşının bulunması ve ülkemizde uygulanmaya başlaması gündemdeki tartışmaları beraberinde getirmiştir. Aşı karşıtlığı günümüz toplumunun karşılaştığı yeni bir söylem olmamasına rağmen geçmiş tartışmaların da alevlenmesine neden olmuştur. Bireylerin aşı uygulanmasına yönelik tutumlarında farklılıklar meydana gelerek benliğin belirli türden biçimleriyle karşılaşmıştır.

Normları açık açık belirlenmiş faaliyetlerden vazgeçmek ya da bu faaliyetlerle normları belirlenmemiş yollarla ya da belirlenmemiş amaçlar doğrultusunda meşgul olmak, benlikten ve de bu benliğe açık olan dünyayı dikte etmek demektir. Bir faaliyeti dikte etmek bir dünyayı dikte etmektir. Bir kuraldan kurtulmak da bir kimlikten kurtulma anlamlarını taşımaktadır (Goffman, 2016: 200). Goffman'ın değindiği üzere “bir kuraldan kurtulmak bir kimlikten kurtulma anlamına gelmektedir.” sözleri araştırmamız içerisinde ele alınarak 20 katılımcı üzerine yaptığımız görüşmelerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Aşı olmaya yönelik belirtilen kuralların bireyler üzerinde ne gibi farklılıklara neden olduğunun açıklanması amaçlanmıştır.

Sağlık Bakanlığının yaptığı araştırmalar sonucunda 2011 yılında aşırı reddeden ailelerin sayısı 183 aile iken, 2016 yılına gelindiğinde 12 bin aile, 2017 yılında 23 bin aileye kadar artış göstermiştir (Yiğit vd., 2020: 1254). Aşı karşıtlığının artış göstermesinin nedenleri önem taşımaktadır. Ayrıca bireylerin aşı uygulamasına

katılmama nedenleri, total kurum haline dönüşen yeni normallerin sorgulanması açısından da önem taşımaktadır. Goffman gözünden günümüz toplumunun karşılaştığı yeni normallerin ele alınması araştırmanın önemli yapı taşlarından birisini oluşturmaktadır. Ayrıca ülkemizde Erving Goffman üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde damga, dramaturji gibi kavramlara önem atfedildiği görülürken total kurum kavramsallaştırmasının yeterince ele alınmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle araştırmanın bu alanda sosyoloji literatürüne kaynaklık etmesi amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Pandemi süreciyle birlikte totalleşmeye başlayan kurumların bireyler üzerindeki etki-tepki süreçlerinin farklı olduğu gözlenmiştir. Bu durumun açıkça görülme nedenlerinden birisini de aşı uygulaması oluşturmaktadır. Koronavirüs aşısına karşı bireylerin içinde bulunduğu benlik sunumundaki değişimler, araştırmamız içerisinde ele alınacaktır. Ortaya çıkan verileri analiz etmeye yönelik belirli problemler şu şekilde belirlenmiştir.

- 1- Bireylerin Koronavirüs salgınına önlemek amacıyla geliştirilen aşı uygulamasına dair tutumları ne şekildedir?
- 2- Aşı olunmasına dair kurumlar tarafından geliştirilen uygulamaların bireyler üzerindeki etkisi nedir?
- 3- Aşı karşıtı olan bireylerin aşı olmama nedenleri nelerdir?
- 4- Aşı olmayan bireylerin görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan faktörler nelerdir?
- 5- Devletler tarafından uygulanan yaptırımlar bireylerin benlik sunumunda farklılıklara neden olmuş mudur? Eğer olduysa neler olmuştur?
- 6- Toplum tarafından karşılaşılan baskı olmuş mudur? Eğer olduysa ne gibi durumlarla karşılaşmıştır?
- 7- Devletlerin aşıya yönelimi artırmak amacıyla uyguladığı projelerin bireyler üzerindeki etkisi nedir?

3. SINIRLILIKLAR

Çalışma, 10 erkek ve 10 kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarımız Afyonkarahisar ve Karaman ili olmak üzere sınırlandırılmıştır. Araştırmamız 20

katılımcımızın görüşleriyle sınırlıdır. Karaman ilinde bulunan katılımcılarla, pandemi etkilerinin gözetilmesi, çalışma saatlerinin uygunluğunun sağlanamaması gibi sebeplerle online görüşme yapılması uygun görülmüştür. Afyonkarahisar ilinde gerçekleştirilen görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Yapılan görüşmeler 2022 yılı Eylül-Aralık aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Aynı sorular her bir katılımcıya sorularak alınan yanıtlar dâhilinde esnek sorulara başvurulmuştur. Elde edilen yanıtlar, katılımcılarımızın pandemi sürecini gözlem becerileri, aşı üzerine araştırma yeterlilikleri ve açıklama kabiliyetleri ile sınırlandırılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ

Araştırmamız çerçevesinde nitel araştırma yöntemiyle verilerin elde edilmesinin uygun olduğu görülmüştür. Nitel araştırma görüşme ve odak grup görüşmeleri gibi çeşitli tekniklerle katılımcıların davranışlarını, deneyimlerini ve tutumlarını analiz etmek üzere kullanılmaktadır. Görüşmecilerden ele alınan konu hakkında derinlemesine fikir elde etmeye yarayan bir yöntemdir. Araştırma kapsamında önemli olan görüşmecilerin davranış, deneyim ve tutumlarını detaylı analiz etmek olduğu için daha az insan yer alır; ancak belirtilen kişilerle temas kurmak uzun sürebilir (Dawson, 2016: 19).

Katılımcılara yöneltilen sorularla birlikte yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, nitel araştırmanın en yaygın kullanılan görüşme türlerinden birisini oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanan araştırmacı yaptığı görüşmeleri diğer görüşmelerle karşılaştırmak istemektedir. Bu nedenle aynı sorular ayrı bireylere her bir görüşmede sorulmaktadır. Ancak araştırmacı başka önemli bilgilerin ortaya çıkması dahilinde esnek sorular sorabilmektedir (Dawson, 2016: 28). Yöntem başlığı altında araştırmanın deseni, veri toplama aracı, geçerlik ve güvenirlik gibi alt başlıklar eklenerek detaylandırılacaktır.

4.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Çalışmada nitel araştırma yöntemi içerisinde yer alan fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışma birkaç kişinin bir kavram ya da bir fenomenle ilgili olarak yaşanmış deneyimlerini ele almaktadır (Creswell, 2013: 77). Fenomenoloji, çalışma grubu tarafından bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Fenomenolojik çalışmalarda genel bir anlayış ortaya çıkarılabilmesi için,

Çalışma grubunun söz konusu fenomeni deneyimlemiş kişilerden oluşması önem taşımaktadır (Creswell, 2013: 77). Bu nedenle çalışma grubunun pandemi sürecini deneyimlemiş, aşıya çeşitli nedenlerle karşıtlık duyarak aşı yaptırmamış bireylerden oluşması uygun görülmüştür.

Aşı karşıtı katılımcılarımızla yapılan görüşmeler neticesinde verdikleri cevaplardan yola çıkararak aşıyı neden yaptırmadıkları, pandemi sürecinin total dünyaya dair ne gibi ipuçları barındırdığı, benlik sunumunda değişimlerin ortaya konulması gibi konuların ayrıntılı olarak tespit edilebilmesi amacıyla fenomenoloji deseni tercih edilmiştir.

4.2. ÇALIşMA GRUBU

Araştırma amacından yola çıkararak amaçlı örnekleme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Amaçlı rnekleme, genellemelerden ziyade betimleme odaklı analizi içerdiği için amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuştur (Dawson, 2016: 42). Amaçlı rnekleme tekniğinin kullanılması araştırmanın en başında kaç kişiyle irtibat kurulacağının belirlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Araştırma kapsamında kartopu örnekleme yöntemiyle “doyma noktası” na ulaşılana kadar görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Glaser ve Strauss’un (1967) belirttiği üzere artık yeni bilgi elde edilmediği, verilerin tekrarlandığı noktayı anlamak için kullanılan kavram doyma noktasıdır (Dawson, 2016: 46). Araştırma kapsamında 20 katılımcı ile yapılan görüşmenin yeterli verileri içerdiği görülmüştür.

Katılımcıların görüşlerinin şekillenmesinde sosyo-demografik özellikleri önemli bir etken olarak görülmektedir. Aşı yaptırmamak karmaşık bir durumdur; mekana, zamana ve aşıya göre değişim gösterebilmektedir (Erkekoğlu vd., 2020: 210). Bu nedenle araştırmamız çerçevesinde meslek, öğrenim, gelir düzeyi gibi özelliklerin karma bir yapı göstermesine dikkat edilmiştir. Katılımcılarımız 21-46 yaş aralığında bulunmaktadır. Yaş aralığının dar olması araştırmacının orta yaş ve yaşlı gruba dahil olan aşı yaptırmamış bireylere ulaşmakta güçlük çekmesinden kaynaklanmaktadır. Genç olarak adlandırılan kategoride yer alan bireylere kolaylıkla ulaşım sağlanırken orta yaşlı ve yaşlı olarak adlandırılan kişilere ulaşmakta güçlük çekilmiştir.

Salali ve Uysal’ın (2020: 1-3) yaptığı çalışmada Türkiye’de kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin Covid-19 aşısını kabul etme olasılığının yüksek olduğu

belirtilmiştir. 10 erkek ve 10 kadın katılımcı ile yapılan bu araştırmada cinsiyet faktörüne ulaşmakta herhangi bir güçlüğe rastlanmamıştır.

Görüşme yapılan katılımcıların meslek durumuna bakıldığında genellikle sağlık çalışanı olmakla birlikte ev hanımı, öğretmen, veteriner, infaz koruma memuru, kuran kursu hocası vb. meslek gruplarına dahil olduğu görülmüştür. Araştırmacı tarafından ulaşılan katılımcılarda özellikle sağlık sektörü içinde çalışan katılımcılara öncelik verilmiştir. Bunun en önemli nedenini pandemi sürecini bizzat gözlemlemeleri oluşturmaktadır. Nitekim virüsün bulaşılabilirliğinin sağlık çalışanları üzerinde risk oluşturmaya rağmen aşı yaptırılmaması araştırmaya katkı sağlayacağı düşünüldükten öncelik verilmiştir. Hastane ortamında çalışarak aşıya ulaşım kolaylığının en fazla olduğu kişiler olan sağlık çalışanlarının aşıya ilişkin tutumları önem taşımaktadır. Ayrıca çeşitli meslek gruplarının aşıya yönelimlerini göz ardı etmemek amacıyla öğretmen, veteriner, kuran kursu hocası vb. meslek grupları araştırmaya dahil edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde ortaokul ve yüksek lisans dahil olmak üzere çeşitli mezuniyet dalları görülmüştür. E_3 ve E_4 katılımcılarımız hariç diğer katılımcılar şehir merkezinde ikamet etmektedir. Katılımcıların gelir durumu 5.500 den 30.000'e yükselen bir ivme izlemektedir. Gelir durumu bireyin elde ettiği geliri değil hane içindeki toplam gelir düzeyini tespit etmek amacıyla sorulmuştur.

4.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Çalışmada veriler toplarken yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış soru formu Ek-1' de yer almaktadır. Soru formunda yer alan aynı sorular ayrı katılımcılara özenle sorulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacının önemli bilgilerin açığa çıkması halinde görüşmenin esnek kalmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle yapılan görüşmelerde formda yer alan sorular haricinde araştırmanın içeriğine yönelik ek sorular katılımcılara yönlendirilmiştir. Yönlendirilen sorularda araştırmanın dışına çıkılmaması, katılımcının mahremiyetini sorgulamaya yönelik herhangi bir sorunun yöneltilmemesi gibi etik ilkelere önem verilerek görüşmelerin tamamlanması amaçlanmıştır.

4.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Çalışmada ilk olarak geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Veri toplama sürecinin önemli adımı yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanmasıdır.

Araştırmacı tarafından hazırlanan soru formu Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Erkol tarafından incelenip revize edilerek sahadan veri toplanmaya hazır hale getirilmiştir. Çalışmanın veri toplama sürecinde çeşitli nedenlerle Covid-19 aşısına karşıtlık duyan aşı yaptırmamış 20 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yeterli sayıda katılımcıya kısa, etkin bir ulaşılabilirlik sağlanması amacıyla kartopu ya da zincirleme olarak adlandırılan örneklem türü kullanılmıştır. Kartopu; kişiden kişiye, kişiden de olaylara ulaşılmasını sağlayarak araştırmanın zenginleşmesine yardımcı olan bir örneklem türüdür (Creswell, 2013: 158).

Görüşme sona erdiğinde soru yöneltilen katılımcıya koronavirüs aşısını yaptırmayan tanıdığı olup olmadığına dair sorular yöneltilmiştir. Ulaşılan katılımcının, görüşme yapılan katılımcıyla aynı evde bulunmaması, akraba olmaması gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Aynı evde bulunan ya da akraba olan katılımcılara ulaşılması durumunda yöneltilecek sorulara aynı dönütler alındığı ve bireyler arası etkilenme yaşandığı gözlemlendiği için araştırmacının vakit kaybına uğramaması amacıyla belirtilen etkenlere dikkat edilmiştir. Katılımcıların yöneltilecek sorulara özgün cevaplar vererek araştırmanın içeriğini zenginleştirilmesi önem gösterilen noktalardandır. Diğer bir önemli nokta ise araştırmanın uygunluğuna yönelik katılımcılara ulaşılmasıdır. Bu nedenle bireylerin sadece Covid-19 aşısı yaptırmaması haricinde pandemi sürecini yakından gözlemlemesi, aşının içeriğine dair araştırma yapması, güncel olayları takip etme sıklığı, kendini ifade etme yeteneği gibi durumlara öncelik verilmiştir. Süreci bizzat gözlemleyen ve Koronavirüs salgınının yakından takibini yapan sağlık çalışanlarının araştırma içerisine dahil edilmesine öncelik verilmiştir. Bununla birlikte çeşitli meslek gruplarının da konuya ilişkin görüşlerine başvurmak amacıyla karma bir dağılım gözetilmiştir.

Görüşmeler 2022 Eylül-Aralık aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Afyonkarahisar da yapılan görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcının rahat edebileceği, görüşlerini açıklamaktan çekinmeyeceği, kalabalık olmayan ortamlar tercih edilmiştir. Böylece katılımcının evi, sakin bir kafe, işyeri gibi alanlar tercih edilerek katılımcının isteği ön planda tutulmuştur. Soruların yöneltileme aşamasına geçilmeden önce elde edilen bilgilerin sadece bilimsel araştırma dahilinde kullanılacağına, gizlilik ilkesinin gözetileceğine dair ön bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcıların araştırmaya başlamadan önce kaygı, stres ya da güvensizlik gibi durumlarla karşılaşabildiği gözlenmiştir. Bu nedenle verilen yanıtlara hızlı cevap verilmemesi, geçiştirilmemesi

gibi nedenler gözetilerek katılımcının da konforu göz önüne alınarak görüşmeye geçmeden önce kısa bir sohbet yapılmıştır. Katılımcının hazırbulunuşluğu araştırmacı tarafından gözlemlendiğinde soruların yöneltile aşamasına geçilmiştir. En kısa görüşme 35 dk en uzun görüşme ise 51 dk gerçekleştirilmiştir.

Görüşmenin beklenenden daha fazla sürmemesi amacıyla araştırmacı tarafından ön hazırlık yapılmıştır. Katılımcıyla görüşülmeden önce not tutma, pratik kodlamalar yapma gibi çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Katılımcıyla görüşme esnasında not tutarken göz temasının kurulabilmesine dikkat edilmiştir. Araştırmacı tarafından elde edilen notlar gün içerisinde organize edilerek çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Görüşme sonrasında betimsel analiz yapılırken cinsiyete göre kodlama yapılmıştır. Kadın katılımcılarımız K1, K2, K3..... olarak ele alınırken erkek katılımcılarımız ise E1, E2, E3..... şeklinde aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerin etik ilkelere uygun olarak ilerlemesine önem verilmiştir.

4.5. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada sahadan elde edilen veriler organize edilerek araştırmanın amacı, sınırı ve kapsamı dahilinde araştırmacının sorduğu sorulardan, katılımcının verdiği yanıtlardan yola çıkarak tema ve alt temalarla kategorize edilmiştir. Oluşturulan temalar yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden elde edilen yanıtların literatür taraması esnasında erişilen kavramsal ve kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmesi dahilinde belirlenmiştir. Covid-19 pandemisiyle totalleşmenin görünürlüğünü gözlemlediğimiz süreci aşı karşıtlığındaki benlik sunumu ile ilişkilendirerek görüşme verilerinden temalar belirlenmiştir.

Veriler analiz edilirken betimsel analiz ve içerik analizi yöntemlerine başvurulmuştur. Betimsel analiz, katılımcıdan ve gözlem sonucunda elde edilen verilerin düzenlenerek araştırmacı tarafından yorumlanmasını amaçlamaktadır (Baltacı, 2019: 379).

Veri analizi esnasında tümevarımsal yöntem kullanılmıştır. Görüşme sonunda elde edilen veriler organize edilerek araştırmanın kapsamı dahilinde kategorize edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 72 sayfa veri ortaya çıkmıştır. Araştırmanın içeriğini yansıtmayacak veriler kapsam dışında kaldığı için çıkarılmıştır. Kapsam dahilinde olduğu düşünülen veriler yorumlanarak betimsel analiz yöntemiyle raporlaştırılıp çalışmanın dördüncü bölümünde okuyucuya sunulmuştur.

4.6. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Çeşitli araştırma teknikleriyle elde edilen verilerin doğru ve sağlıklı olması araştırma içerisinde oldukça önem taşımaktadır. Sağlıklı verilerin elde edilmesi güvenilir olması için yeterli değildir. Aynı zamanda elde edilen sonuçların geçerli olması da gerekmektedir (Dawson, 2016: 122).

Araştırmacı sağlıklı verilerin elde edilmesini sağlamak amacıyla karşılaştığı değişkenleri denetim altına almak zorundadır. Bireyler arası farklılıklar (eğitim, bilgi, toplumsal konum, zeka vb.), bireyin görüşme esnasında psikolojik durumu, görüşmenin yapıldığı ortam, teknik düzey hataları, araştırmacı tutumu vb. etkenler araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği açısından oldukça önem taşımaktadır (Dawson, 2016: 123). Yapılan bu çalışmada görüşme esnasında karşılaşılabilecek sorunlara ilişkin araştırmacı tarafından ön hazırlık yapılmıştır.

İlk olarak araştırma konusunun uygunluğuna göre çalışma grubu oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca görüşme gerçekleştirilecek alanın görüşmeye uygunluğu teyit edilerek görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye geçmeden önce katılımcının kaygı, stres gibi karşılaştığı durumlar araştırmacı tarafından gözlenerek gönüllü onam formunda yer alan bilgiler katılımcıya aktarılmıştır. Bireyin görüşme esnasındaki psikolojik durumunu rahatlatmak amacıyla görüşmeye geçmeden önce kısa bir sohbet edilmiştir. Anlaşılmayan yanıtlarda “Tekrar açıklayabilir misiniz?” vb. sorularla katılımcının aktarımı ve anlaşılabilirliği arttırılmıştır. Yöneltilen soruların katılımcının görüşlerini doğrudan ya da dolaylı etkileyecek hiçbir görüşün aktarılmasına dikkat edilmiştir. Sorular hazırlanırken katılımcıları yönlendirmemeye, bir görüşe odaklanmasına neden olacak girişimlerde bulunmamaya dikkat edilmiştir. Ek-1’de yer alan soru formunun oluşturulmasında kullanılacak kelimeler üzerine özenle dikkat edilmiştir. Çift anlama sahip olabilen, yanlış yorumlanmaya açık, belirsiz cümlelerin olmamasına özen gösterilmiştir. Duygusal kelimelerden, sıkıntı, hayal kırıklığı, utanç ya da üzüntüye neden olabilecek sorulardan kaçınılmıştır. Teknik kelimeler kullanmaktan kaçınarak sorular basit ve anlaşılır tutulmuştur (Dawson, 2016: 76). Katılımcının görüşlerini rahat aktarabileceği bir ortamda bulunmasına ve yanında görüşlerini etkileyecek kişilerin bulunmamasına özen gösterilmiştir.

Araştırma konusu dahilinde geniş bir literatür taraması yapılarak kavramsal ve kuramsal çerçeve sunulmuştur. Sunulan kavramsal çerçeve katılımcıların görüşleri ile

ilişkilendirilerek dördüncü bölüm olan araştırmanın bulguları içerisinde detaylı olarak analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz esnasında katılımcılara ait görüşler belirtilen kodlamalarla (E1, E2, K3, K8 vb.) vurgulanmıştır.

Nitel araştırmalarda geçerlik, iç ve dış geçerlik olmak üzere iki şekilde incelenmektedir (Baltacı, 2019: 380). İç geçerliğin sağlanması amacıyla verilerin nasıl elde edildiğine yer verilerek kavramsal çerçeveye betimlenmesi yapılmıştır. İç geçerliğin sağlanması araştırma açısından önem taşısa da dış geçerliğin sağlanması da gerekmektedir. Elde edilen verilerin benzer ortamda ya da gruplarda aktarılabilirlik derecesi dış geçerlik kavramıyla adlandırılmaktadır (Baltacı, 2019: 380).

Araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği güvenilirlik kavramına işaret etmektedir. İnsan tutum ve davranışları dinamik ve değişken bir yapıya sahip olması nedeniyle çoğu araştırma tekrarlanamaz, ancak farklı ölçme durumlarıyla güvenilirliği arttırabilmektedir. Güvenirlik de iç ve dış olmak üzere iki unsura sahiptir (Baltacı, 2019: 381). Çalışmada veriler analiz edilirken betimsel analiz kullanılmış objektif bir şekilde yorumların aktarılmasına önem verilmiştir. Husserl, araştırmacının dış dünyaya ait inanç, düşünce, ruhsal durum, bilgi gibi kişisel durumlarını “paranteze almak” ifadesiyle açıklayarak yargıdan kaçınmasını gerektiğini ifade etmiştir (Taşkın, 2021: 153). Çalışmada öncelik verilen temel noktalardan birisi de araştırmanın güvenilirliğini arttırmak, objektifliğini zedelememek amacıyla betimsel analiz esnasında yargıdan kaçınmaya dikkat edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde elde edilen veriler kavramsal çerçevede sunulan bilgilerle betimlenerek analiz edilmiştir. Katılımcılara ilk olarak Covid-19 hastalığı geçirip geçirmediğine dair soru yöneltilmiştir. Belirtilen sorunun sorulma amacı hastalığı bizzat yaşayan katılımcıların aşya dair tutumlarında herhangi bir değişimin olup olmadığı hakkında bilgi edinilmesidir.

1. KORONAVİRÜS'Ü TANIMAK

Araştırmamız içerisinde katılımcılara Koronavirüs hastalığını geçirip geçirmediğine dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların hastalığı bizzat deneyimleyerek süreci ne şekilde geçirdiklerine dair bilgiler elde etmek amaçlanmıştır.

Görüşme yaptığımız katılımcıların çoğu Covid-19 geçirmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte *“Covid geçirmedim. Geçirip geçirmediğimi de tam olarak bilmiyorum. Test yaptırma gereksinimi duymadım.”* (K_4). *“Geçirmediğim ama geçirmiş de olabilirim. Tat ve koku kaybı hiç yaşamadım.”* (E_8). *“Olduysam da bilmiyorum. Hissedebileceğim düzeyde hasta olmadım.”* (E_7). gibi ifadelerle hastalık yaşansa dahi fark edilmediği belirtilmiştir. Ayrıca belirtilen katılımcılarımızın hastalığa yönelik test yaptırma gereksinimi duymadıkları da görülmüştür.

Covid-19 geçirerek hastalık sürecini yaşayan katılımcılar tarafından ise griple benzer şekilde belirti gösterdiği ifade edilmiştir. *“Covid geçirdim. Hastane ortamında pandemi bölümünde çalışmama rağmen büyük bir rahatsızlık yaşamadım. Hafif atlattım.”* (K_7). *“Hastalığı pandeminin ilk başladığı aylarda geçirdim. Ancak hastaneye yatışım olmadı. Bu süreçte hastalıktan oldukça korktum.”* (K_6). Pandemi bölümünde çalışılmasına ya da hastalıktan korku duyulmasına rağmen K_7 ve K_6 katılımcımızın aşı yaptırmaya dair görüşlerinin değişmediği görülmüştür.

Covid-19 geçiren katılımcıların sıklıkla değindiği durumlardan birisi tat ve koku kaybı olmuştur. Bunun yanında kemiklerde ağrı hissedilmesi gibi durumlarla da karşılaşmıştır. *“Hastalık sürecinde koku ve tat alamıyorsunuz. Hastalığı atlattıktan üzerinden 1 yıl geçmesine rağmen farklı koku ve tatlar almaya devam ediyorum.”* (E_5). *“İlk Covid geçirdiğimde ateş ve terleme oldu. Kemiklerimde zayıflama hissettim. İkinci Covid geçirdiğimde daha hafif geçti. Ateşlenme yaşadım ve grip gibi süreci atlattım.”* (E_2). Hastalık sürecini yaşayan katılımcılarımızın süreci hafif atlatarak benzer

belirtiler yaşadığı saptanmıştır. Sıklıkla değinilen belirtiler arasında ateş, öksürük, halsizlik ve gribe benzer özelliklerin yaşandığı görülmüştür.

Covid-19 geçiren katılımcılara yaşadıkları sürecin aşırıya yönelimlerinde herhangi bir değişikliğe neden olup olmadığı sorulmuştur. Bunun neticesinde “Covid geçirdim. Gribin birkaç doz fazlası olarak hastalığı tanımlayabilirim. Solunum sıkıntısı, halsizlik gibi sıkıntılarla zor bir dönemden geçtim. Bana verilen ilaçları da kullanmadım. Ölümün sebebinin aşı ve ilaçlara bağlı olduğunu düşünüyorum.” (K_8). “Benim hasta olduğum süreçte Türkiye kapanmaya girmişti. Okulumuz da kapandı. Ateş, tat ve koku kaybı oluyor. Aşı olanlarında hastalığa yakalandığını bildiğim için aşı olmayı düşünmedim.” (E_10). şeklinde yanıtlar alınmıştır. Bizzat geçirmelerine rağmen aşırıya yönelik tutumlarında herhangi bir değişim olmadığı gözlenmiştir. Yakın çevresinde hastalığa yakalanan E_6 katılımcımız ise “Yakınımda geçirenler oldu. Hastalığı ağır geçirenler de oldu. Telaş hali oldu. Bu durum aşırıya yönelimimi artırmadı. Dengeli beslendim. Bağışıklığımı koruyarak kaçındım.” ifadeleriyle süreci anlatmıştır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde “Covid-19 Pandemisinde Aşı Karşıtlığını Tetikleyen Olası Etkenler” başlığımızda ele aldığımız üzere bireylerin aşı olmama nedenleri arasında alternatif tıp ve doğal bağışıklığa güvenmelerinin aşırıya karşı tutumlarında etkili olduğu belirtilmişti. E_6 katılımcımızın da aşı olmak yerine bağışıklığını korumaya özen göstermesi, dengeli beslenme çabası belirtilen süreci destekler niteliktedir.

Yakın çevresinde Covid nedeniyle hayatını kaybeden katılımcıların aşırıya yönelik tutumlarını saptamak amacıyla çeşitli sorular yöneltmiştir. Katılımcıların çoğunda hastalık nedeniyle vefat eden yakını olmadığı görülmüştür. Yakınını kaybetmiş katılımcılardan ise şu şekilde yanıtlar alınmıştır. “Akrabalarım içinde hayatını kaybedenler oldu. Bu durum benim aşı hakkındaki görüşlerimi değiştirmede. Aşı olanlar arasında da hayatını kaybedenler oldu.” (E_5). “Covid en çok babaannemi etkiledi. Çevremde vefat eden yakınlarım da oldu. Ancak bu durum aşırıya dair tutumumu etkilemedi.” (K_1). Katılımcılarımızın vefat eden yakını olmasına rağmen aşırıya dair tutumlarında değişiklik olmamasının temel sebebi aşılardan bireylerin de vefat ettiğine yönelik genel kanının bulunmasıydı.

Katılımcılarımızın vefat eden yakınının bulunması aşuya yönelimini etkilemezken E_8 katılımcımızla yaptığımız görüşmede tam tersine bir davranış geliştirdiği görülmüştür. Aşuya dair tutumu olumsuz olan katılımcımızın yaşadığı vefatla birlikte daha da karşıt bir tavır sergilediği gözlenmiştir. “*Dedem vefat etti. Dedem de aşı karşıtıydı. Aşı olmadı. Dedemin vefat etmesi aşı hakkındaki görüşlerimi etkilemedi tersine daha da karşıt oldum. Zaten dedemde anjiyo vardı.*” (E_8). Katılımcımız yakınının vefat etmesi sonucunda aşuya yönelik karşıtlığının arttığını ifade etmiştir. Bununla birlikte aşılama üzerine sorulan sorularda yakınının vefat etmesinin sadece hastalığa yönelik olmadığını anjiyo nedeniyle doktorların beklediği bir vefat olduğunu belirtmiştir.

Yapılan görüşmelerde süreci bizzat gözlemleyen sağlık çalışanlarının araştırmamız içerisinde yer almasına önem verilmiştir. Sağlık sektöründe çalışarak pandemi sürecinde deneyimlerini aktaran katılımcılarımız görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir. “*Çevreden kaybettiğim yakınım olmadı. Hayatını kaybeden hastalarım oldu. Covid nedeniyle vefat etmemiş kişilere Covid tanısı konulduğunu gözlemledim.*” (K_5). “*Çevremde hayatını kaybeden yakınlarım olmadı. Hastanede çalıştığım için ölümlere şahit oldum. Covid olmamasına rağmen ölüm kayıtlarına Covid olarak işlenip etiketlenenler de oldu.*” (K_10).

Araştırmamızın ikinci bölümünde değinildiği üzere etiketleme-damgalama sağlık sisteminde de bulaşıcı hastalıklar üzerinde etkili olmaktadır. Bulaşıcı hastalık tanısı konmuş bireyler dışarıda bırakılarak itibarsızlaştırıcı hareketlerin merkezinde yer alabilmektedir (Ertem, 2020: 135). Özellikle damgalanmanın merkezinde yer alan kişilerin 65 yaş ve üzeri yaşlılar, Çinliler, yurtdışından dönenler ve sağlık çalışanları olduğuna değinilmişti. Ancak katılımcılarımızın gözlemleri ve deneyimleri neticesinde damgalanmaya sadece belirtilen kesimlerin maruz kalmadığı görülmüştür. Hayatını kaybeden kişiler arasında da çeşitli damgalanma türleriyle karşılaşarak hastalık tanısı olmayan bireylerin de etiketlendiği görülmüştür.

Katılımcıların gözlemlediği bu süreç, yapılan uygulamalarda da güvenilirlik üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. E_10 katılımcımızın belirttiği ifadelere bakıldığında sürece dair güvenilirlikte sarsılmalar yaşadığı görülmüştür. “*Akrabalarımın hayatını kaybedenler olmadı. Hayatını kaybedenlerin %90’ı entübe nedeniyle hayatını kaybetti. Yanlış tedavi protokolleri uygulandığını düşünüyorum.*” (E_10).

Süreçten oldukça etkilenen ve korktuğunu belirten K_7 katılımcımızın aşıya yönelik tutumunda değişim olup olmadığı irdelendiğinde süreci şu ifadelerle dile getirmiştir. *“Yakın çevremden hayatını kaybedenler olmadı. Ancak hastalarımın hayatını kaybetmesi beni oldukça etkiledi. Süreci bizzat gözlemlediğim için oldukça etkilendim. Ancak aşının tamamen bireyleri koruduğunu düşünmediğim için aşı olmadım.”* (K_7).

Yapılan görüşmeler neticesinde katılımcıların çoğu Covid-19 geçirmediğini belirtmişlerdir. Yaşanılan hastalık deneyimleri bireylerin aşıya karşı görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olabilmektedir. Katılımcıların Koronavirüsü belirli belirtilerle tanımladıkları ve süreci gözlemledikleri tespit edilmiştir. Bu durum aşıya olan bilgileri, ilgilerini etkileyecekleri için sağlıklı sonuçlar alabilmek adına önem taşımaktadır. Katılımcılarımızın Covid-19 salgını hakkındaki deneyimleri aşı hakkındaki görüşlerinin şekillenmesini doğrudan etkileyen faktörlerden birisini oluşturmaktadır. Benliğin ortaya çıkmasında sorumlu olan şey, toplumsal sürecin bizzat kendisidir. Benlik, bireylerin toplumsal deneyimlerinden ayrı olarak düşünülmemelidir. Bu nedenle katılımcıların benliklerini şekillendiren toplumsal deneyimleri olduğu düşüncesinden yola çıkarak Covid-19 ile ilgili deneyimlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. KORONAVİRÜS AŞISINA KARŞITLIK OLUŞTURAN ETKENLER

Araştırmamızın ikinci bölümünde değinildiği üzere aşı reddinin oluşmasında çeşitli faktörler etkili olabilmektedir. Başlıca nedenler arasında otizm oluşturacağı düşüncesi, aşı üretimindeki firmaların çıkar amacı gütmesi, alternatif tıp daha etkindir algısı, güvensizlik, dini ve felsefi etkinlikte bulunan kişiler, sağlık çalışanları vb. birçok faktör etkili olabilmektedir (Bozkurt, 2017: 72). Araştırmamıza katılım gösteren görüşmecilerimizin de çeşitli nedenlerle aşı yaptırmadığı görülmüştür. Katılımcılarımızın aşıya karşı tutumunu belirleyen temel etkenler ayrı başlıklar altında irdelenecektir.

2.1. AŞIYA DUYULAN GÜVENSİZLİK

Katılımcılarımızın çoğunda Koronavirüs aşısına çeşitli nedenlerle güven duymadığı görülmüştür. Bazı katılımcılarımız sadece üretilen Koronavirüs aşısına güven duymadığını belirtirken bazı katılımcılarımız çocukluk aşıları dâhil birçok aşının güvenilir olmadığını belirtmiştir.

E_10 katılımcımız Koronavirüs aşısının kısa sürede bulunduğunu bu durumun ise kendisinde güvensizliğe neden olduğunu şu sözleriyle belirtmiştir. *“Covid aşısının güvenilirliği için en az 5-6 sene gerekli olduğunu düşünüyorum. Gerekli faz çalışmalarının tamamlanmadığını düşünüyorum. Diğer aşılar 30 sene deneniyor. Covid-19 aşısı ise bir anda çıktı.”* sözleriyle aşının kısa sürede bulunduğunu gerekli faz çalışmalarının tamamlanmadığını belirtmiştir. E_10 katılımcımızla benzer düşüncelere sahip olan K_4 katılımcımız da *“Covid hastalığı ortaya çıkar çıkmaz kısa bir süre içinde aşının bulunduğunu düşünüyorum. Bu nedenle aşıya karşı güven duymuyorum.”* diyerek aşıya karşı güvensizliğini dile getirmiştir.

Görüşme yapılan K_3 katılımcımız sadece uygulanan Covid aşısına değil genel olarak çocukluk aşılara da güven duymadığını belirtmiştir. *“Uzun zamandır aşı olmak hakkında tereddütlerim vardı. Covid aşısı yaptırmadım. Ayrıca bebeklik aşılarının da güvenilirliği konusunda da çeşitli araştırmalarda bulundum. Bebeklik aşılarımı kendim zamanında olmuşum ancak çocuklarıma aşı yaptırmadım.”* şeklinde ifade etmiştir.

K_10 katılımcımız da çocukluk aşılara karşı olduğunu dile getirerek belirli konuların üzerine şu sözleriyle vurgu yapmıştır. *“Bu süreçte zarar gören aileler var. Ülkemizde aşı takip sistemi yok. Aşıya dair olumsuzluk yaşadığımda güvenilir bir sistem yok. Çocukluk aşılara da karşıyım. Dozlar sürekli arttırılıyor. Çocuklarıma da aşılarını uygulatmadım. Yurt dışında aşıyla ilgili dernekleri takip ediyorum. Otizm, ani ölümlere neden olduğunu düşünüyorum. Ülkemiz maalesef belirli konularda oldukça zayıf.”* Katılımcımızın belirttiği dozların sürekli arttırılması ikinci bölümde değinilen konular arasında yer almaktadır. Nitekim ülkemizde ilk yoğun aşı uygulaması 1981 yılında beş hastalığa yapılarak başlatılmış, daha sonraki süreçlerde genişletilerek uygulanmıştır. 2005 yılında yedi doz, 2013 yılında ise on sekiz doz aşı uygulanmıştır (Bozkurt, 2017: 71). Belirtilen durum K_10 katılımcımızın da görüşlerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Aşıların dozlarının gün geçtikçe arttırılmasına dair sürece vurgu yapılmıştır.

Katılımcılarımızın çocuklarına yönelik aşılama konusunda herhangi bir yaptırıma maruz kalıp kalmadıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Sadece Sağlık Bakanlığı tarafından aşıya yönelik bilgilendirme yapıldığı, hatırlatma amaçlı aramalar yapıldığı aktarılmıştır. Bunun neticesinde aile hekimliğine giderek dilekçe verdiklerini böylece aşılansınlar kaçındıklarını belirtmişlerdir.

Aşı olmayan katılımcılarımızın aşı olan bireyleri gözlemleyerek süreç hakkında çeşitli çıkarımlarda bulunduğu görülmüştür. Sağlık sektöründe görev alan E_3 katılımcımız *“Aşı olanların hastalığa karşı olumlu etki ettiğini görmedim. Güven duymadım. Sürece de güven duymuyorum. Aşı olmayanların olanlara göre daha rahat geçirdiğini gözlemledim.”* ifadeleriyle aşı olmayı reddetmiştir.

Covid-19 aşısının kısa sürede bulunması, gerekli faz çalışmalarının tamamlanmadığı düşüncesi bireylerin aşıya dair görüşlerinin şekillenmesinde önem taşımaktadır. Nitekim katılımcıların çoğu Koronavirüs aşısına karşı güven duymadıklarını belirtmişlerdir.

2.2. SAĞLIK/İLAÇ SEKTÖRÜNE DUYULAN GÜVENSİZLİK

Karakaş'ın (2020: 547) aktardığı üzere sağlık hizmetleri, tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayarak kapitalizmle birlikte bireylerin ihtiyaçlarını gidermek yerine tüketim nesnesi haline dönüştüğü ikinci bölümde değinilen noktalar arasındaydı. Ekonomik kaygı güdülerek bir sektör haline dönüşmesiyle sağlık sistemine olan güvenilirlik değişime uğradı. Sağlık sisteminde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte biyomedikal aletlerin gelişmesi ekonomik değeri yüksek bir alan olarak görülerek özel sektörün ilgi alanına girdi. Özel hastanelerin artması, ilaç firmalarının oluşmasıyla birlikte toplumsal hizmet alanı olarak görülen sağlık, zamanla ciddi kar amacı güdülen tüketim nesnesi haline geldi. Sağlık sisteminde yaşanan bu dönüşümler bireylerin sisteme olan güvenini etkileyerek ilaç ve aşı tutumlarında karışıklığın oluşmasına neden oldu.

Yaptığımız görüşmelerde de değindiğimiz konulardan olan ilaç ve sağlık sektörüne duyulan güvensizlik, bireylerin aşıya karşı tutumlarında olumsuzluklara neden olmuştur. E_7 katılımcımız *“Mecbur kalmadığım sürece ilaç kullanmıyorum. İlaç sektörüne tamamen güvenmiyorum.”* ifadeleriyle aşılınmayı reddetmiştir.

E_7 katılımcımızla benzer düşüncelere sahip olan E_4, K_9, K_4, E_3 katılımcılarımız ilaç sektörüne duydukları güvensizlikten dolayı aşı yaptırmamaya karar vermiştir. K_4 katılımcımız *“Hastalığa yakalandığımda atlatabileceğimi düşündüm. Bu nedenle aşı yaptırmadım. Yaptırmamamdaki en temel sebep ise ilaç/aşı sektörüne duyduğum güvensizlik.”* şeklinde aşı karışıklığına giden süreci aktarmıştır.

E_1 katılımcımız “*Thalidomide*” adı verilen ilaç hakkında araştırmalarda bulunduğunu bu durumun ise ilaç sektörüne karşı güvensizliğini arttırdığını belirtmiştir. 1950’li yıllarda hamilelik sancılarını önlemek amacıyla piyasaya sürülen Thalidomide engelli doğumlara neden olduğunun tespit edilmesi üzerine 1951 yılında piyasadan çekilmiştir. İlacın yan etkilerine karşı birçok dava açılmıştır. Thalidomide, piyasadan çekilene kadar binlerce bebeğin engelli ya da sorunlu doğmasına neden olmuştur. Dünyada yaygın olarak kullanılan ancak Türkiye’de Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsat verilmemesi nedeniyle yan etkiler ülkemizde yaşanmamıştır (BBC, 2013).

2.3. YAN ETKİLERE DUYULAN KORKU

Araştırmamızın ikinci bölümünde belirtildiği üzere eve kapanmanın getirdiği boş zaman fazlalığı bireyleri sosyal medya araçlarına yöneltmiştir. Günlük haber akışının sağlandığı Twitter, Instagram, Facebook vb. sosyal mecralar algı yönetiminin, manipülasyonun olduğu etkin alanlar haline gelmiştir. Özellikle aşıyla birlikte kısırlık oluşacağı, otizme neden olduğu, kalp hastalığını tetiklediği, çip takılacağı gibi söylemler dijital alanda yerini almıştır (Ünlü ve Kesgin, 2021: 171).

Görüşme yaptığımız katılımcılarımızın da araştırmamızda yer verilen yan etkilerden korkarak aşıya yönelik olumsuz tavır sergilediği görülmüştür. K_1 katılımcımız “*Aşı olma konusunda çeşitli araştırmalarda bulundum. Oluşabilecek yan etkilere dair içerikleri inceledim. İnternet ortamında Youtube, Telegram gibi gruplardan bilgiler edindim. Sait Ercan gibi aşı konusunda bilgilendirme yapan kişileri dinleyerek aşı olmamaya karar verdim. Aşıyı güvenilir bulmuyorum. Yan etkilerin ortaya çıkarak hastalık oluşturabileceğini düşünüyorum. En çok korktuğum şey ise kısırlık yapacağı düşüncesi idi.*” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

K_1 katılımcımızın ifade ettiği kısırlık düşüncesi E_7 katılımcımızın da aşı olmama sürecindeki görüşlerinin şekillenmesinde rol oynamıştır. “*Aşı olmam konusunda mecburiyet yaşamadım. Aşı hakkında haberlerde kalp spazmı, kısırlık gibi haberler duyduğum için güvenilir bulmadım. İçerisinde kalp spazmını tetikleyen içerikler olabilir. Yararı ve zararı da olabilir. Bilemiyoruz. Söylenenlere göre Covidden yaşlı ve zayıflar daha çok etkileniyor. Benim bünyem hastalığı kaldırabilecek kadar güçlü aşıyı kaldıramayacak kadar güçsüz olabilir.*” ifadeleriyle kalp spazmı ve kısırlıktan korktuğunu dile getirmiştir. Ayrıca E_7 katılımcımız yaşının genç (24) olduğuna vurgu yaparak hastalığı atlatabileceğine olan inancını dile getirmiştir.

K_2 katılımcımız da kalp-damar sağlığını etkilediğini bu nedenle aşıya karşı görüş geliştirdiğini şu sözlerle dile getirmiştir. *“Aşı yaptıran kişilerde ortaya çıkan yan etkilerden korktum. İçerik araştırması yaptım. Solunum yolu, kalp-damar vb. ateşli hastalıkların oluşmasına da sebep olabiliyor.”* şeklinde ifade etmiştir.

Süreci ablasının geçirdiği rahatsızlık üzerinden anlatan K_6 katılımcımız yan etkilerden korktuğunu ve aşıya gerek duymadığını şu sözlerle dile getirmiştir. *“Aşığı olmak istemememin temel sebebi aşıya duyduğum güvensizlik ve yan etkilerinden korkmam. Toplumda kullanılabilirliğinin yeterince denendiğini düşünmüyorum. Aşı olanlarda kalp rahatsızlığının oluştuğunu gözlemledim. Ablamın aşidan sonra beynine pıhtı attı. Gözünde görme kaybı meydana geldi. Bu durum beni oldukça etkiledi ve korktum. Ayrıca doktorların da net bir bilgi verdiğini düşünmüyorum.”*

Katılımcılarımızın görüşlerinden görüldüğü üzere bireylerin aşı tutumlarını etkileyen tek bir faktör olmadığı birçok faktöre bağlı olarak görüş geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin K_6 katılımcımız yan etkiler konusunda yaşadığı korkunun doktorların ifadeleriyle netlik oluşmadığını belirterek sağlık çalışanlarının tutumundan da etkilenmiştir. K_1 ve E_7 katılımcımız haberlerden etkilenerek sosyal medyadan öğrendikleri bilgilerin aşıya tutumlarını etkilediklerini belirtmiştir.

Aşıyla birlikte karşılaşılan durumlardan birisi de koldaki oluşan ağrıdır. Aşı sonrasında oluşan ağrının bireylerin aşıya yönelik tutumlarında değişime neden olduğu gözlenmiştir. Genel olarak aşılama ile birlikte yaşanan koldaki ağrı E_8 katılımcımızın aşı hakkındaki görüşlerini etkilemiştir. *“Aşı olanların rahatsızlandığını düşünüyorum. Kolunu kaldırmada bile güçlük çekiyorlar. Tetanoz olmuştum o aşıda da yan etkiler oldu.”* diyerek görüşlerini dile getirmiştir.

2.4. DİNİ FAKTÖRLER

Bireylerin aşıya karşı tutumlarında dini inançların rolü olduğu ikinci bölümde değinilen noktalar arasında bulunmaktadır. Yalnızca iki katılımcımız dini faktörlerden etkilenerek aşı olmayı reddettiğini belirtmiştir.

Görüşme yapılan katılımcılar arasında da helal olmadığı gerekçesiyle aşı olmayı reddedenler bulunmaktadır. Örneğin E_10 katılımcımız *“Aşı olmamamda dini faktörler de etkili oldu. Aşılarda domuz jelatini kullanıldı.”* şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Benzer görüşlere sahip olan K_10 katılımcımız ise *“Dinimizce haram olan hayvan hücrelerinin kullanılması aşığı da haram kılar”* şeklinde ifade etmiştir.

2.5. DOĞAL BAĞIŞIKLIĞA DUYULAN GÜVEN

Yapılan görüşmelerde belirli katılımcılarımızın aşıyla birlikte kazanılacak yapay bağışıklıktan doğal bağışıklığı tercih ettikleri görülmüştür. E_1 katılımcımız *“Doğal bağışıklık üzerine araştırmalarda bulundum. Sentetik bağışıklığın doğal bağışıklığın altında kalacağı kanısına vardım. İlaç sektörü de göz önüne alındığında aşı olmama kararı verdim. Covid aşısının içeriğini güvenilir bulmuyorum.”* diyerek aşı olmama sürecini aktarmıştır. E_1 katılımcımız birçok faktöre dayalı olarak aşıya karşı olumsuz tavır geliştirmiştir. Katılımcımız doğal bağışıklığa duyulan güven başta olmak üzere ilaç sektörüne duyduğu güvensizlikle ilişkili olarak görüşlerini oluşturmuştur.

E_1 katılımcımızla benzer görüşleri dile getiren K_7 katılımcımız süreci şu şekilde dile getirmiştir. *“Hastalığın algı yönetimi olduğunu düşünüyorum. Bireylerin algısı manipüle etme amaçlı kullanılıyor. Covid geçirdim. Vücudumun doğal bağışıklık kazandığını düşünüyorum. Bu nedenle aşı olmayı düşünmüyorum.”* ifadeleriyle görüşlerini aktarmıştır. E_6 katılımcımız ise *“Aşının yeteri kadar etkili olduğunu düşünmüyorum. Aşı olanlar üzerinde de hastalığa karşı etkili olduğuna inanmıyorum. Covid hiç geçirmedi. Aşıyla virüsü vücuda enjekte ettikleri için gerekli görmedim. Bağışıklık sisteminin güçlü olduğunu düşünüyorum. Kolay kolay hasta olmam.”* şeklindeki ifadelerle bağışıklık sistemine güvendiğini belirtmiştir.

2.6. SOSYAL MEDYA ETKİSİ

21. yüzyılın en etkin iletişim unsuru hiç şüphesiz sosyal medya araçlarıdır. Araştırmamız kapsamında değerlendirdiğimiz üzere sosyal medyanın etkisiyle birlikte yeni kavramların gündeme geldiği ve bireylerin tutumlarında değişimlere neden olduğu belirtilmiştir. Post-truth ve infodemi gibi kavramlarla bireylerin aşı hakkındaki görüşlerinin şekillenmesinde gerçek dışı haberlere maruz kalınabileceğine vurgu yapılmıştır. Bireylerin sosyal medya kullanımı görüşlerinin şekillenmesinde aktif rol oynamaktadır. Örneğin E_5 katılımcımız *“Sosyal medya hesaplarını takip ediyorum. Yapılan paylaşımlardan oldukça etkilendim.”* şeklinde sürecini aktarmıştır.

Koronavirüs süreci dünya genelinde iletişim alışkanlıklarını büyük oranda etkilemiştir. Ülkemizde ilk vakanın görüldüğü tarih olan 11 Mart ile birlikte gelişen olayları haber kanallarından daha fazla takip etmeye başladık. Araştırmalar televizyon izlenme oranlarında artış olduğunu ortaya koyarak mart ayından itibaren günlük ortalama televizyon izleme süresinin % 30'dan fazla artış gösterdiğini açıklamıştır

(Önder, 2020). Televizyon izlenme oranlarında pandemi süreciyle birlikte artışın görülmesi katılımcılarımıza haber kanallarını takip edip etmediklerine dair soru yöneltilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Araştırmamızın “Aşıya Yönelimi Artırma Çalışmaları” başlığı altında Sağlık Bakanlığının sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandığı belirtilmiştir. Kampanya ve kamu spotlarıyla bireylerin aşıya yöneliminin arttırılması amaçlanmıştır. Özellikle “Kolları Sıvıyoruz” kampanyası ünlü sanatçıların katılımıyla daha fazla ses getirmiştir. Kampanyaya katılım gösteren Okan Bayülgen, aşı üzerine araştırmalarda bulunduğunu bilgi kirliliğini gidermenin en önemli yollarından birisinin doktorlara güvenmekten geçtiğini belirtmiştir. E_10 katılımcımız sosyal medya araçlarını takip ettiğini belirterek kampanyaya katılım gösteren Okan Bayülgen’in çelişkili ifadelerde bulunduğunu dile getirmiştir. *“Okan Bayülgen ilk başlardaki konuşmalarından sonra tersine konuşmaya başladı. Arka planda neler oldu da kamu spotlarında oynadı.”* ifadeleriyle sürecin arka planı olduğunu belirtmiştir. Görüşlerini dile getirmeye devam eden E_10 katılımcımız *“Aşı hakkında sosyal medyada bilgi veren doktorların sansürlendiğini düşünüyorum. Olmasını isteyenler kadar işin arkasında başka şeyler de olabilir. Doktorların konuşmaları 7-8 ay içinde değişti. Tersini söylemeye başladılar.”* şeklindeki ifadelerle süreçte çelişkilerin olduğuna dikkat çekmiştir.

Sosyal medyayı yakından takip eden E_10 katılımcımız Robert De Niro hakkında çıkan haberleri incelediğini ve süreci sakladıklarını ifade etmiştir. Basından aldığımız habere göre Robert De Niro Washington’da katılım gösterdiği bir panelde oğlu Elliot’ın çocukluk çağında uygulanan aşı sonrasında otizme yakalandığını ifade etmiştir. Bazı aşılarla bulunan civa bazlı koruyucu madde olan “tiyomersal” içeren aşının olması otizme neden olduğunu ileri sürerek bu konuda gerçek haber yapacak gazetecilere 100 bin dolar ödül vereceğini açıklamıştır. Belirtilen haberden sonra aşı tartışmaları gündemde alevlenmiştir. Robert De Niro’nun yaptığı açıklama sonrasında iddiayı değerlendiren bilim insanları, çocukluk çağında yapılan civa bazlı aşının otizm ya da gelişimsel bozukluğa neden olabilecek hastalıklara yol açacağına dair bir veri olmadığını ve etil civanın bir hafta içerisinde vücuttan tamamen atıldığını belirtmişlerdir (Anadolu Ajansı, 2017). Yapılan haberler neticesinde süreci takip eden E_10 katılımcımız *“Robert De Niro’nun çocuğu mesela kanıt bırakmıyorlar. Süreci saklıyorlar. Aşılar otizme neden oluyor.”* diyerek aşı olmadığını ifade etmiştir.

Günümüz 2023 yılında maskelerin kaldırılması, kısıtlamaların yerine rahat bir yaşam alanı güdülmesi, mesafe uygulamasına yeterince riayet edilmemesi gibi durumlarla karşılaşmaktadır. Alınan önlemlerin belirli bir döneme ait kalarak devamlılığının sağlanamadığı düşünülmektedir. Sosyal medyada ise aşının yan etkileri konusunda haberler gündemde yerini almaya devam etmektedir. Nitekim basından alınan habere göre Almanya’da Covid-19 aşısından dolayı ağır yan etkilerin görüldüğü kişilerin yaptığı tazminat başvurusu eyalet yönetimleri tarafından haklı bulunarak kabul edilmiştir. Eyalet yönetiminin ilgili birimleri tarafından yapılan araştırmalarda eyalet meclisine verilen soru yönergeleri neticesinde 6 bin 977 kişinin başvuru yaptığı ancak yaklaşık olarak 2 bin 300 kişinin reddedildiği açıklanmıştır. Ayrıca yapılan başvurularda 301 kişinin kabul edildiği diğer başvuruların ise üzerinde çalışıldığı belirtilmiştir. Hasar derecesi göz önünde bulundurularak başvurusu kabul edilen bireylerin ayda 164 ila 854 euro arasında ömür boyu temel emekli maaşı hakkı kazanması uygun görülmüştür. Ayrıca gerekli görülmesi durumunda mesleki yaralanmalar ve tedavi masrafları devlet tarafından karşılanarak tazminat ödenmesi kararı alınmıştır (Hürriyet, 2023). Almanya’da belirtilen haberlerin kitlelere ulaşması aşı karşıtı olan bireylerin temel dayanak noktasından birisini oluşturabilmektedir. Ayrıca idare, çevre vb. zorunlu nedenlerle aşı olmak durumunda kalan bireylerin yaşadığı yan etkiler sebebiyle mahkemeye başvurma ve emsal gösterme durumlarıyla karşılaşabilmektedir.

2.7. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ ETKİSİ

Aşılama karşıtı hareketlerin bir diğer öne sürülen nedeni de sağlık çalışanlarının tutumlarıdır. Yapılan bir çalışmada çocuk doktorlarının %10’unun, yan dal uzmanlığı bulunan çocuk doktorlarından da %21’inin ileride çocuklarını aşılamayacağını düşünmediklerini belirttikleri görülmüştür (Miller, 2020: 292). Sağlık çalışanlarının aşı hakkındaki görüşleri bireylerin görüşlerini doğrudan etkilemektedir. Nitekim katılımcılarımızla yaptığımız görüşmelerde sağlık çalışanlarının tutumlarından etkilenecek aşı olmayan bireylere rastlanmıştır.

Süreç hakkında görüşlerini dile getiren K_10 katılımcımız “*Aşı olmak üzerine derinlemesine araştırmalarda bulundum. Genellikle doktorların açıklamaları ve yazılarını takip ettim. Yerli ve yabancı literatürü takip ettim. Yerli ve yabancı hekimlerin aşıya dair görüşlerini inceledim. Özellikle Samsun Çocuk Hekimi Alişan*

Yıldırımın yazılarını takip ettim.” diyerek araştırmaları sonucunda aşı olmamaya karar vermiştir.

Bireyler düşüncelerini geçerli kılmak için kendilerine benzer görüşlere sahip olan insanları aramaktadırlar. Kendi tutumlarını ve benlik kavramlarını ait hissettikleri grup ya da kişileri referans olarak geliştirebilirler (Hogg ve Vaughan, 2017: 137). Belirtilen durum K_10 katılımcımızın sağlık çalışanlarını takip ederek kendisine bir aitlik oluşturmaktan anlaşılmaktadır. Ayrıca E_1 katılımcımız *“Miller’ın Aşı Literatürü”* kitabını sıklıkla okuyarak görüşlerinin şekillenmesinde aktif rol oynadığını belirtmiştir. E_1 katılımcımız yaptığı araştırmalarla kendisine referans belirleyerek benlik geliştirdiği görülmektedir.

2.8. ŞEFFAFLIK ŞÜPHESİ

Şeffaflık, güvenin oluşması açısından önem taşımaktadır. Bireyler, kurumlar ve olaylara ilişkin ortaya çıkan bilgi eksikliği; güven duygusunun ortaya çıkmasını etkilemektedir. Pandemi sürecinde halkın bilgilendirilmesiyle ilgili büyük oranda sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda şeffaflık konusuna duyulan şüphede de artış gözlenmiştir. Güvenin zedelenmesi, kriz dönemlerinde bireylerin kurallara uyma davranışlarında olumsuzluğa neden olmaktadır (Akyüz, 2021: 177).

Sağlık çalışanlarının etkisiyle birlikte sürecin şeffaf bir şekilde yürütülmesi gerektiğini belirten katılımcılarımıza da rastlanmıştır. E_2 katılımcımız *“Aşı hakkında Sağlık Bakanlığı’nın yeterince açıklama yaptığını düşünmüyorum. Covid sürecinde ilaçlarla ilgili bilgilendirme yapılmadı. Sağlık çalışanlarının olumsuz tavırda bulunduğunu düşünüyorum. İnsanın DNA ve RNA’sı üzerine araştırmalarda bulundum. İlaçlar RNA’da değişiklik yaparak kişinin davranışlarında değişime neden oluyor.”* şeklinde belirtmiştir.

Süreç hakkında görüşlerini aktaran bir diğer katılımcımız olan K_8 *“Koronavirüs hastalığının virüsten kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Aşı ise virüse karşı değil bakteriye karşı yapılır. Bakteriler üzerine etki eder. Bu süreci oldukça araştırdım. Çalıştığım hastanede laborantla konuşmalarda bulunduk ve aşı olmamaya karar verdim. Sürecin çelişkili olduğunu düşünüyorum.”* Sağlık çalışanı olarak görev yapan K_8 katılımcımız gözlemlediği sürece ek olarak *“Aşıların Dna’mız üzerinde etki ederek bozacağını düşünüyorum. Aşılar biyolojik silah.”* şeklindeki görüşleri dile getirmiştir

E_2 katılımcımızla birlikte sürecin şeffaf ilerlemediğini belirten K_10 katılımcımız *“Aşı içeriğinin şeffaf olmadığını düşünüyorum. Yerli aşının olmaması da beni tedirgin etti. Tamamen dışa bağımlıyız. Hastanede çalışıyorum. Bu nedenle içerik ve gen teknolojisi ile ilgili gözlemlerde bulundum.”* şeklindeki ifadelerle görüşlerini dile getirmiştir.

3. AŞI KARŞITI MIYIM ?

Yapılan görüşmelerde katılımcılara kendilerini aşı karşıtı olarak tanımlayıp tanımlamadıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu kendilerini aşı karşıtı olarak tanımlamadıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar, Koronavirüs aşısına karşıtlık duyduklarını ancak genel bir aşı karşıtlığının bulunmadığını ifade etmiştir. Araştırmamızın ikinci bölümünde değinildiği üzere aşı olmayan bireylerin tutumları 5 ana grup altında toplanmıştır. Katılımcılarımızın belirtilen gruplar içerisinde 4. Grupta yer alan aşı muhalifleri (karşıtları) olduğu görülmektedir. Nitekim 4. Grupta yer alan bireylerin Koronavirüs aşısının uygulanmasını doğru bulmaması, kendisine ve velisi olduğu kişilere aşı yapılmasına karşı oldukları görülmektedir (İlkılıç, Aksoy ve Önder, 2022).

Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamayan K_7 katılımcımız *“Aşı karşıtı değilim. Tüm aşılarla karşıtlık duymuyorum. Çocukluk aşılarımı yaptırdım. Çocuklarıma da aşı uyguluyorum. Ancak Covid sürecinde aşının hızlı bulunduğunu düşünerek güven duymadım. Ben aşı olmamayı tercih ettim.”* şeklinde yaşadığı süreci ifade etmiştir. K_6 katılımcımız da *“Kendimi aşı karşıtı olarak tanımlamam. Bazı bireylerin aşılama ile birlikte bağışıklık kazandığını düşünüyorum.”* diyerek aşya yönelik görüşlerini dile getirmiştir.

E_7 katılımcımız *“Kendimi aşı karşıtı olarak tanımlamam. Aşı karşı olunması gereken bir şey değil. Tarih boyunca veba, kuduz gibi hastalıklardan aşı korudu. Yıllardır kullanılan aşılar var. Covid aşısı için aynısı söylenemez. Hastalığın çıktığı yer ile aşının bulunduğu yer aynı. Covid aşısı olanlar kalp rahatsızlığından öldüler. Bu yüzden olmadım.”* şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Aşının araştırılarak karar verilmesi gerektiğine vurgu yapan K_9 katılımcımız *“Aşı karşıtı olarak kendimi tanımlamam. Asla hiçbir aşyaı olmam demem. Araştırarak olup olmamaya karar veriyorum.”* diyerek aşya karşı tutumunu belirtmiştir.

Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamayan bir diğer katılımcımız olan E_10 “Çocuklarım aşılarını oldu ancak ikinci çocuğumdan itibaren yapılan KKK (Kızamık-Kızamıkçık-Kabakulak) aşısının derhal durdurulması gerektiğini okudum. İçindeki civanın otizme neden olacağını araştırdım. Ordulu bir savcı vardı onun davasını okudum. Üçüncü çocuğumda bazı aşıları uygulattım.” şeklindeki ifadelerle aşının araştırılarak yaptırılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Basından alınan habere göre Ordu’da Cumhuriyet Savcısı olarak görev yapan Hüseyin Ayyayla’nın ikiz bebekleri Hepatit B aşısının uygulanması için Aile Sağlığı Merkezi tarafından davet edilmiştir. Ayyayla çifti aşı içerisinde sağlığa zararlı maddeler olduğunu iddia ederek aşı yaptırmak istemeyince Aile Sağlığı Merkezi tarafından tutanak tutulmuştur. İl Halk Sağlığı Müdürlüğü, Aile Sağlığı Merkezi tarafından tutulan tutanağı Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne göndererek Ayyayla çiftinin aşı yaptırmadığı ikiz bebeklerinin ‘korunmaya ihtiyacı olan çocuklar’ kapsamında değerlendirilerek sağlık önlemi alınması konusunda harekete geçmiştir. Ayyayla çifti haklarını aramak amacıyla aşının zararlarını, yan etkilerini, bebekleri üzerinde olumsuz etkilerini bilimsel verilere dayanarak araştırmalar yapmıştır. Bilim insanlarının araştırmalarından örnek göstererek savunma veren Ayyayla çifti ikiz bebeklerine uygulanması istenen sağlık tedbirinin kaldırılmasını talep etmiştir. Ayyayla, ele aldığı savunma dilekçesinde anayasanın “Tıbbi zorunluluklar ve kanunlarda yazılı haller dışında rıza olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne ve kişilik haklarına dokunulamaz” maddesini dayanak göstermiştir. Yine diğer maddede yer alan “Kanunda gösterilen istisnalar hariç olmak üzere kimse rızası olmaksızın ve verdiği rızaya uygun olmayan bir şekilde tıbbi ameliyeye tabi tutulamaz” maddelerine dayanarak yapılan işlemlerin iptalini istemiştir. Mahkeme, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü’nün talebini reddetmiştir. Savcı, mahkemenin vermiş olduğu kararın Türkiye’de yeni doğan bebeklere aşı yaptırmak istemeyen aileler için emsal teşkil edebileceğini ifade etmiştir (Hürriyet, 2015).

Cumhuriyet savcısının yaşadığı olaylar silsilesi aşı karşıtı olan bireylerin maruz kaldığı yaptırımlar hakkında ipucu vermektedir. Sözü edilen çifte tutanak tutulması aşının sadece bireysel olarak değil kurumsal açılardan da yaptırımlarla karşılaşıldığını gözler önüne sermektedir. Yaşanılan bu süreç ve mahkemenin verdiği karar aşı karşıtı olan ebeveynlerin dayanak gösterdiği durumlardan birisini oluşturmaktadır. Köklü tavırların değişimi oldukça yavaş olabilmektedir. Birey, yaptığı işlemlerle toplumu

yeniden düzenleyemez ancak kendi tavırlarıyla toplumu etkileyebilmektedir. Bir duruma karşı tepkide bulunur ve bu tepki aracılığıyla da grubun tavrının değişimine neden olabilmektedir (Mead, 2021: 201). Ordulu savcının yaşadığı süreç Mead’ın belirttiği durumu destekler niteliktedir. Bir tepkinin sonucunda belirli bir grubun davranışının şekillenmesine neden olunmuştur. Günümüzde Koronavirüs aşısının bireylerin kişisel tercihinin bırakılması geçmişte gösterilen çeşitli mücadelelerin sonucu olarak görülebilmektedir.

Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamayan bir diğer katılımcımız olan E_2 *“Genel olarak aşı karşıtı değilim. Ancak damardan hızla enjekte edildiği için rahatsızlık duyuyorum. Aşılar laboratuvarlarda üretilmiş bakteri. Düşünülp, uyarlanmış bir durum.”* sözleriyle aşıya karşı güvensizliğini dile getirmiştir.

Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamayan katılımcılarla birlikte aşı karşıtıyım şeklinde ifadelerde bulunan bireylere de rastlanmıştır. E_1 katılımcımız *“Kesinlikle kendimi aşı karşıtı olarak tanımlarım. Doğal bağışıklığı savunuyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. E_1 katılımcımız gibi aşı karşıtıyım diyen K_3 katılımcımız *“Kendimi aşı karşıtı olarak tanımlarım. Sağlık Bakanlığı’na, Sağlık Bakanlığı verilerine, Bakan’ın açıklamalarına güvenmiyorum. Bakan bir konuşmasında “Covid geçirenlerle birlikte 4-5 yıl sonra ölümlerle karşılaşacağız dedi.” Bu açıklaması bile aşı olmamam ve sürece güvenmememe neden oldu.”* K_5 katılımcımız *“Sağlığımın aşıyla birlikte güvende olacağını hissetmiyorum.”* diyerek aşı karşıtıyım ifadesinde bulunmuştur.

Aşı karşıtlığının tamamen bir etiket olduğunu belirten K_10 katılımcımız *“Aşı karşıtlığı demek tamamen bir etiket. Bu şekilde yaftalanır ve etiketlenirsem tanımlarım.”* sözleriyle bireylerarası damgalanmanın önemine vurgu yapmıştır. Sağlık sisteminde damgalanma özellikle Koronavirüsün bulaşıcı olarak seyretmesiyle birlikte sıklıkla karşılaşılan durumlar arasında yerini almıştır. Damgalanan kişiler tedavi arayışından vazgeçebilir, toplum damgalanan kişilerden korkup geri durabilir ya da insanlar damgası olan kişilere karşı önyargılı bir tutum sergileyebilir. Yaşanan bu süreç damgalanan kişi veya gruplara sözselsel ya da fiziksel şiddeti beraberinde getirebilmektedir (Bruns vd., 2020:32 akt. Yılmaz vd., 2021:47). Görüldüğü üzere damgalanma-etiketleme sadece bulaşıcı hastalık taşıyan bireyler üzerinde değil, aşı karşıtı olan kişiler üzerinde de etkili olmaktadır. Nitekim K_10 katılımcımızın *“etiketlenirsem tanımlarım”* sözleri belirtilen durumu gözler önüne sermektedir. Bireyler, ait olduğu toplumsal grup içerisinde genel bakış açıları üzerinden kendilerini

deneyimler. Bir birey ya da bir benlik olarak doğrudan doğruya bir özne olarak değil; diğerlerinin kendisini gördüğü şekilde kendi deneyimlerine nüfuz eder (Mead, 2021: 168). K_10 katılımcımız da kendisini aşı karşıtı olarak tanımlama biçimini toplumun kendisini tanımlama şekline göre belirlemiştir. Eğer aşı karşıtı olarak tanımlanırsa kendi deneyimlerini de buna göre şekillendirecektir. Bireylerin kendisini ve çevresindekileri ne olarak tanımladıkları benliğin şekillenmesi açısından önem taşımaktadır.

Görüşmelerimizde bireyin dışlanmasına vurgu yapan katılımcımız da bulunmaktadır. K_3 katılımcımız *“Aşı olmayanların dışlanmasını uygun bulmuyorum. Şahsi fikrime göre aşı yaptıranlara saygı duyuyorum. Aşı yaptırmayanlara da saygı gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yaptırımların uygulanmasını doğru bulmuyorum.”* ifadeleriyle karşılıklı saygının önemine değinmiştir.

4. TOTAL KURUMLAR BAĞLAMINDA KORONAVİRÜS AŞISI

Toplumsal yapılar, bu terimin gündelik yaşamda kullanımıyla kurumlar, belirli rutinlerin oluşturularak yaşamın sistemli devam ettirilmesine neden olan fabrikalar, binalar, geçişli odalar gibi alanlara işaret etmektedir (Goffman, 2016: 15). Belirtilen kurumların temel özelliği, hayatın tüm faaliyetlerinin tek bir otorite tarafından idare edilmesidir. Ayrıca bireyin günlük faaliyetlerinin her bir aşaması, benzer şekilde davranması şart koşulan geniş yığınlar halindeki diğer kişilerin birlikteliğiyle sürdürülür. Yapılacak faaliyetlerin her biri önceden planlanarak açık resmi kurallar sistemi ve resmi görevliler tarafından yukarıdan dayatılır. Farklı zorunlu faaliyetler, görünüş olarak kurumun resmi amaçlarına işaret eden tek bir rasyonel plan halinde uygulanır (Goffman, 2016: 17-18).

Goffman'ın Tımarhaneler (2016) adlı eserinde derinlemesine incelediği total kurum kavramı, günümüz yeni normallerine işaret eden belirli noktaları bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim 2019 yılında karşılaştığımız Covid-19 salgınıyla birlikte tüm dünya genelinde yeni normaller inşa edilmiştir. Pandeminin önlenmesi amacıyla hayata geçirilen uygulamalarla birlikte rahat ilişkiler ağı içerisinde bulunan kurumların total bir kurum gibi işleyiş göstermeye başladığına tanık olunmuştur. Talimatlar, yönetmeliklerle birlikte tüm kurumlar organik bir şekilde hareket ederek tek bir kurum gibi işleyiş göstermeye başlamıştır. Nitekim alınan kararların tek bir otorite tarafından tüm dünyaya uygulanması total kuruma dönüşen farklılıklara dair ipuçları içermektedir. Ayrıca maske takma zorunluluğu, sokağa çıkma yasağı, seyahatlerin kısıtlanması gibi uygulamalar;

bireyleri sağlık açısından da olsa tek bir faaliyete yönelik hareket etmesini zorunlu hale getirmiştir. “Zorunluluk, yasak, kısıtlanma, sınırlanma” gibi kavramların oluşturulan faaliyetler silsilesinde yer alması totalleşmeye başlayan topluma işaret etmektedir.

Temel amacı pandeminin yıkıcı etkilerini önlemek olan kurumlar, toplumdaki tüm insanların pandemiye karşı etkin olduğu düşünülen aşı uygulamasında ısrar etmiştir. Genelleşmiş toplumsal tavırlar organize bir benliğin gelişimini mümkün kılmaktadır. Toplumda karşıtlaştığımız olaylara karşı aynı tavırda ve davranış biçimlerinde bulunabiliriz. Kurumlar, belirli bir durum karşısında toplumun üyelerinin verdiği ortak tepkiler bütünü olarak görülebilmektedir (Mead, 2021: 270). Kurumlar toplumdaki bireysellik üzerinde olumsuz etki oluşurmaktadır. Kurumlar tarafından ortaya konulan ve etkin olduğu düşünülen aşı uygulamasında bireylerin ortak bir tavır geliştirmedeği görülmüştür. Aşı uygulaması bireylerde red ve kabul sürecini içeren ikilikler oluşturarak benliğin farklı biçimleriyle karşılaşılmasına neden olmuştur. Yaptığımız görüşmelerde de benliğin çeşitli yönleriyle karşılaşarak aşının bireylerde uygulanmama nedeni analiz edilmiştir.

Total kurum tanımı gereği denetim, otorite, itaat gibi kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim yaptığımız görüşmelerde de belirli ölçüde katılımcımızın uygulamalara itaat etme zorunluluğu hissetmesi total kurum kavramına işaret eden noktaları bünyesinde barındırmaktadır. E_2 katılımcımızın belirttiği üzere *“Uygulamaları baskı olarak görüyorum. Yaşanılan süreç sağlık tarafını ilgilendirmektedir. Ancak uygulamalara, yaptırımlara karşı gelemem. Devletin kurallarına uymak zorundayız.”* sözleri otorite-itaat dengesindeki bireye işaret etmektedir.

Total kurumlarda kalan birey, kurumun kapısından girdiğinde durumun farkına varma, duruma alışma ve uyum sağlama gibi belli başlı sorumlulukları hissetmektedir. Bunun sonucunda kurum içindeki faaliyetlere dâhil olarak ya da belirtilen faaliyetlerle meşgul olarak sorumluluğu üzerine alır. İlginin, emeğin, çabanın belirli bir yere yönlendirilmesiyle ve işin içerisine dâhil olmasıyla birlikte kurumun örtük anlayışına karşı tutumunu açık bir şekilde belli eder. Normları belirlenmiş bir ruh hali içerisinde belirli bir alana yönlendirilen ilgi, total kurum içerisinde ikamet eden belli türden kişi olmayı kabul etmek demektir (Goffman, 2016: 200). E_2 katılımcımızın belirttiği üzere *“Yaptırımlara karşı gelemem. Devletin kurallarına uymak zorundayız.”* sözleri belirtilen türden kişi olmayı kabul ettiğini gözler önüne sermektedir. E_2 katılımcımız

belli başlı sorumlulukları hissederek kurumların örtük anlayışına karşı tutumunu açıkça belirtmiştir.

K_3 katılımcımızla yaptığımız görüşme esnasında *“Maske takılması konusunda ilk başlarda takıntı yapıldığını düşünüyorum. Ben maske kullanmadım. Diğer insanlar tarafından da bilinçli ya da bilinçsiz olarak yapılan birçok uyarıyla karşılaştım. Resmi kurumlara girişlerde maske taktım.”* sözlerini ifade etmiştir. K_3 katılımcımızın “Resmi kurumlarda maske takması” karşılaştığı faaliyetlerde belirtilen kişi olmayı kabul etmesine işaret eden durumları belirtmektedir.

Kurumları toplumsal eylemlerin organize yapıları olarak açıklayabiliriz. Toplumun bireysel olan üyeleri, belirtilen eylemlere yönelik diğer kişilerin tavırlarını alarak toplumsal şekilde davranmayı zorunlu olarak hisseder. Bununla birlikte toplumsal kurumlar olmadan, organize davranışlar meydana gelmeden tamamen olgunlaşmış bireysel benlik ya da kişiliklerin olmayacağı belirtilmelidir. Toplumsal sürece dâhil olan bireylerden her biri bireysel deneyimleri ve eylemleri algıladıkları zaman tam bir benlik gelişimi söz konusu olmaktadır (Mead, 2021: 271). K_3 katılımcımız belirtilen kurallara ve uygulamalara yönelik organize davranışlar meydana getirerek toplumsal davranmayı zorunlu olarak hissetmiştir.

Benlik, doğuştan var olan bir şey değildir, gelişim göstermektedir. Fizyolojik organizmanın sahip olduğu farklı bir niteliğe sahiptir. Bireyin bütün toplumsal deneyim süreci ve bu sürece katılan diğer insanlarla ilişkilerinin sonucunda oluşur. Örnek vermek gerekirse biz alışkın olduğumuz bir mekanda rutin davranışları yaparken kendimizi faaliyetlere o kadar alıştıırırız ki herhangi bir düşünme edimi oluşmaz (Mead, 2021: 165). Pandemi süreciyle birlikte oluşturulan yeni normallerde bireylerin düşünmeden uygulamaya geçmesini zorunlu hale getirmiştir. Avmye girmeden önce Hes kodunun ararlanması, giriş çıkışlarda maskenin takılması gibi durumlar bireylerin düşünmeden uyması gereken davranışlara işaret etmektedir.

Total kurumlarda alışma sürecinin oluşması bireyin yeni yollar geliştirerek kurumun dinamiklerine uyum sağlamaya çalışmasına neden olmaktadır (Goffman, 2016: 225). Pandemi sürecinde de bireylerin karşılaştıkları durumlara ilişkin çeşitli yöntemlerle süreci idare etmeye çabaladıkları görülmüştür. Örneğin K_7 katılımcımız *“Yaptırımlara maruz kaldım. Ancak yaptırımlardan ziyade beni çevremin baskısı daha*

çok rahatsız etti. Karşılaştığım birebir ceza olmadı. Yaşadığım sözsöl baskıları da “aşı olacağım” diyerek süreci idare ettim.” sözlerini dile getirmiştir.

Karşılaştığı yaptırımlar neticesinde yeni yollara başvurarak aşı olmayı reddeden bir diğer katılımcımız ise E_9’dur. *“Aşı zorunluluğu nedeniyle sürekli özel araçla ulaşım sağladım. Test yapılması zorunlu olan yerlere test yaptırarak gittim yine de aşı yaptırmadım.”* sözleriyle çeşitli yöntemlerle aşı uygulanma sürecinden kaçındığını belirtmiştir. E_9 katılımcımız gibi E_4 katılımcımız da *“Yaptırımları saçma buluyorum. Aşıya mecbur bırakılmaya çalışılıyor. Genelde seyahatlerimi uçakla yapmadım. Aşının zorunlu olduğu durumlardan kaçarak hayatıma devam ettim.”* şeklinde yaşadığı süreci anlatmıştır. K_10 katılımcımız da *“Özellikle uçak ve hızlı trene binme gibi ulaşım araçlarında sorunlar yaşadım. Bu sorunun da kendi aracımı kullanarak üstesinden geldim.”* sözleriyle süreci ele almıştır. K_9 katılımcımız da *“Çalıştığım kurumda aşı zorunluluğu yoktu. Uçaklara binmede aşı zorunluluğu olduğu için zorluk çektim. Aşı olmamak için ailemin yanına gitmedim.”* şeklinde belirterek sosyal yaşamının da bu süreçten etkilendiğini belirtmiştir.

Gezmeyi sevdiğini belirten E_8 katılımcımız aşı olma konusunda uygulanan baskılardan dolayı *“Gezi turlarına katılmadım.”* şeklinde ifade ederek yaşadığı süreci ele almıştır. Yakın çevresinden baskıya maruz kalmamasına rağmen farklı türden baskılarla karşılaşan E_5 katılımcımız *“Karşılaştığım yaptırımlarda haftada bir pcr yaptırarak hayatıma devam ettim.”* şeklinde ifade ederek aşı olmama sürecini aktarmıştır. Görüldüğü üzere bireylere dayatılan kurallar silsilesi çeşitli yöntemlerle (bireysel araç kullanımı, pcr yaptıрма, seyahat etmeme vb.) benimsenen tutumun değişime uğramamasına neden olmuştur.

Uygulanan çeşitli yöntemlerle birlikte süreci kurum tarafından karşılaştığı yaptırımlarla idare etmek zorunda kalan katılımcılara da rastlanmıştır. Nitekim E_6 katılımcımız aşı karşıtlığı nedeniyle kurum tarafından baskıya uğradığını dile getirmiştir. *“Huzurevinde işe başladığım zaman aşı yaptırmam gerektiği söylendi. İdare tarafından aşı olunması konusunda ikazda bulunuldu. Yaptırmadım. Bu nedenle işten atıldım. Aşı yapma gerekliliğimden dolayı işten ayrılmak durumunda kaldım.”* sözleriyle disipline edici iktidarın varlığına işaret etmiştir.

Birey, kendisini bulunduğu ortama uyarladığında farklı bir birey haline dönüşmektedir. Farklı bir birey haline dönüştüğünde ise içinde bulunduğu ortamı da

değiştirme yetisine sahip olmaktadır. Belirtilen durum küçük toplumsal gruplarla sınırlıdır çünkü birey, grup yapısı değişmeden gruba katılamaz. Birey kendisini ait olduğu gruba uyarladığı zaman gruptakiler de kendilerini bireye uyarlar. Değişim istenir ya da istenmez ancak mutlaka gerçekleşir (Mead, 2021: 230). E_6 katılımcımız iş yerinde belirli bir gruba dâhil olarak görev yapmak istemiştir. Ancak görece küçük toplumsal grubun yapısı değişmediği için kabul edilmemiştir.

Kurum tarafından yaptırımla karşılaşan bir diğer katılımcımız ise K_10'dur. *“Hastanede çalıştığım için belirli yaptırımlara maruz kaldım. Örneğin heyet kurdular. Neden aşı olmadığımıza dair sorular yöneltildi.”* şeklindeki sözleriyle aşı olmama konusunda idare tarafından karşılaştığı süreci aktarmıştır. Katılımcılarımızın aktarımlarından yola çıkarak Koronavirüs aşısı her ne kadar zorunlu olmasa da kısıtlamalarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Çevresinden gözlemlediği süreci aktaran E_10 katılımcımız *“İnsanların bilinçlendiği görüldükçe zorunluluklar artış gösteriyor. Doktorlara aşı başına prim veriliyor. Ticari olaylar dönüyor. Eşimin babaannesi hiç aşı olmadı. Aşının zorlanması da insanı düşündürüyor. Eşimin babaannesi gayet sağlıklı. Aşı olmayanlar hastane yüzü görmüyor. Aşı olanlar hastaneden çıkmıyor. Yaş ilerledikçe bilinç artıyor.”* Görüşlerini aktarmaya devam eden E_10 katılımcımız karşılaştığı yaptırım sürecinde *“Anayasaya dayanarak Hıfzısıhha Kanunu’nda Covid geçmediği için idareye dilekçe yazdım. Eğer aşı olmam konusunda sorun çıkarılsaydı avukata başvurdum.”* şeklindeki sözleriyle karşılaşacağı durumlar hakkında geliştireceği yöntemleri belirtmiştir.

Görüşme yaptığımız katılımcılarımızdan belirli kesimi uygulanan yaptırımların insan haklarına aykırı olduğuna vurgu yapmıştır. Nitekim araştırmamızın ikinci bölümünde belirtildiği üzere Anayasa Mahkemesi’nin 17. Maddesinde yer alan Kişinin Dokunulmazlığı Esası aşı reddini savunan bireylerin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Katılımcılarımızın da Kişinin Dokunulmazlığı Esasını dayanak göstererek aşıya karşıt bir tutum sergiledikleri görülmüştür.

E_10 katılımcımız uygulanan yaptırımlarla ilgili olarak *“Tamamen demokrasi dışı aşuya hizmet etmek amacıyla yapılan vatandaşı boğmaya yönelik girişimler olarak düşünüyorum. Başkalarına hizmet edilen bir süreç var. Anayasaya göre yapılan işlemler aykırı. Demokrasiye olan inancım tamamen sarsıldı.”* şeklinde belirterek

sürecin insan haklarına aykırı olduğuna vurgu yapmıştır. Söylediği sözlere ek olarak E_10 katılımcımız *“Aslında devlet uygulamalarda zorlama yapmadı. Kanunları araştırdım. Devlet kanun çıkartmadı. Zorlama yapsaydı kanun çıkartırdı. Genelge çıkarttı. Genelgeler kanunların altında yer almaktadır.”* diyerek süreç hakkında yaptığı araştırmalara değinmiştir.

E_10 katılımcımızla benzer görüşlere sahip olan K_10 katılımcımız *“Uygulanan yaptırımların insan haklarına aykırı olduğunu düşünüyorum. Tedaviyi reddetmek bireyin anayasal hakkıdır. Ayrıca uygulamamızı istedikleri koruyucu, önleyici bir durum tedavi bile değil.”* şeklinde belirtmiştir. E_9 katılımcımız da *“Uygulanan yaptırımların kişi hak ve özgürlüklerine aykırı olduğunu düşünüyorum.”* sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Yaptırımların belirli ölçüde gerekli olduğunu belirten E_1 katılımcımız *“Kişisel özgürlüğümü kısıtlayan yaptırımları yersiz buluyorum.”* ifadeleriyle kişisel hak ve özgürlüklere dokunulmaması gerektiğinin vurgusunu yapmıştır.

Katılımcıların toplumsal deneyimler sonucunda görüş geliştirdikleri görülmüştür. Benlik oluşumunun da toplumsal deneyimler dışında meydana geldiğini düşünmek imkânsızdır (Mead, 2021: 169). Katılımcılarımızın da pandemi sürecinde bireysel, kurumsal, çevresel yaşadıkları toplumsal deneyimlerle kendilerine uygun bir benlik geliştirdiği görülmektedir.

Total kurumlarda ayrıcalık sistemi olarak adlandırılan resmi ve resmi olmayan talimatlar mevcuttur. Kapatılmış kişinin sivil benliğine bağlılığı kurumun faaliyetleriyle sarsıldığından, bireyin kişisel yapılanma sürecine girmesini sağlayan ayrıcalık sistemidir. Sistemin üç temel unsuru bulunmaktadır. İlk olarak görece doğrudan belirtilmiş, resmi talimat ve yasakları bünyesinde barındıran kurum kuralları mevcuttur. İkincisi ise açıkça tanımlanmış az sayıda ödül ve ayrıcalık sağlayan personele beden ve ruhen itaat edilmesi sonucu sağlanan ayrıcalık sistemi bulunmaktadır. Sistemdeki üçüncü unsur kuralları ihlal etmenin sonucunda verilen cezalardır (Goffman, 2016: 59-61).

Yaptığımız görüşmelerde de total kurumlardaki ayrıcalık sistemine işaret eden belirli öğelere rastlanmıştır. Örneğin E_6 katılımcımız *“Bazı yaptırımların gerekli olduğunu düşünüyorum. Karantina, sokağa çıkma gibi yasakların mantıklı olduğunu düşünüyorum. Cezaların olması makul; ancak yaptırımdaki müdahalenin katı olduğunu*

düşünüyorum. Belirli toplumlarda kişi uygulanan yaptırımın şahsileştirilmesi durumu ön plana çıkıyor. Kurallarda genel geçer bir tavır sergilendiğini düşünmüyorum. Bazı eğlence mekânları kapatılırken bazı eğlence mekânlarının açık ve yoğun olduğunu gördüm. Kişilerarası ayırım yapıldığını düşünüyorum.” sözleriyle gözlemlediği süreci dile getirmiştir. E_6 katılımcımızın belirttiği kuralların şahsileştirilmesi total kurumlarda da karşımıza çıkan olguları bünyesinde barındırmaktadır. Kişiler arası ayırım gözetilmesi, personele itaat sonucunda gösterilen ayrıcalıklar pandemi sürecinde de katılımcımızın gözlemlediği durumlar arasında yerini almıştır. Normların bireyler üzerindeki değişkenliği total kurumlarda ayrıcalık sistemine işaret eden öğeleri karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıcalık sistemi, ikincil ayarlamalar gibi karşılaşılan durumlar benliğin rahatladığı alanlar olarak görülebilmektedir. Bireylerin kurallar sistemiyle kuşatıldığı süreçte “görmezlikten gelme” durumuyla karşılaşılması benliğinde rahatlatılmasını beraberinde getirebilmektedir.

E_6 katılımcımız sürecin katı yaptırımlarla ilerlediğini belirtirken E_5 katılımcımız tam tersine yaptırımların yeterince uygulanmadığını belirtmiştir. *“Yaptırımların ciddiye alındığını düşünmüyorum. Sokağa çıkma yasağı gibi yasaklar izin alınarak uygulanabiliyordu. Yasaklardan etkilenmedim. Maske de kullanmadım. Baskıyla karşılaştım ama umursamadım.”* şeklinde gözlemlerini aktarmıştır. Bununla birlikte E_3 katılımcımız süreçle ilgili olarak *“Kişileri aşı olmaya zorlamaya yönelik çalışmalar yapıldı. Tamamen uygulamaları gereksiz buluyorum. Üzerimde etkili olmadı.”* diyerek süreçten fazla etkilenmediğini belirtmiştir. Yaptırımlar, kimi bireyler için katı olarak algılansa da kimi bireylerin yaptırımları yeteri kadar uygulanmadığı gerekçesiyle eleştirdiği görülmüştür.

Araştırmamızın birinci bölümünde değinildiği üzere total kurumlarda ceza ve ödül sisteminin var olması dışında ikincil ayarlamalar olarak adlandırılacak yöntemler bulunmaktadır. İkincil ayarlamalar personeli doğrudan doğruya zorlamayan ancak kapatılmış kişide yasak tatminleri barındıran araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtilen yasak tatminler şunlardır; “anlaşmalar”, “içeriden bağlantı”, “dalavereler”, “hileler”, “görmezlikten gelme”, “işin yordamını bilme” şeklinde belirtilebilir. İkincil ayarlamalar benlik için bir çeşit barınak, rahatlama alanı gibi düşünülebilir (Goffman, 2016: 65).

K_8 katılımcımızın ifade ettiği süreç total kurumlardaki ikincil ayarlamalar kavramına işaret eden bulgular içermektedir. *“Yaptırımla karşılaştım. Yasaklanan saatte*

dışarıdaydım. Jandarma tarafından durduruldum. Herhangi bir zorluk çıkarmadım. Bir defalık tolerans gösterildi. Yasaklanan saatlerde dışarıda olmamam gerektiği söylendi.” ifadeleri total kurumlarda ikincil ayarlamalar olarak belirtilen görmezlikten gelme durumuna işaret etmektedir. K_8 katılımcımızın da karşılaştığı ikincil ayarlamalar bireyin kurumun onun adına kabul ettiği benlikten uzak durmasını sağlayan yollardan birisini oluşturmaktadır (Goffman, 2016: 202).

Total kurumlarda da kapatılmış bireyler üzerinde tam bir iktidar sağlanmaya çalışıldığı birinci bölümde ele alınan noktalar arasında yer almaktadır. Her kurumun belirli cezalandırma mekanizmaları bulunmaktadır (Foucault, 1992: 296). Total kurumlarda bu cezalandırma işlemi gardiyan, hastabakıcı ya da ustabaşı tarafından sağlanmaktadır. Cezalandırmalar bedensel şiddete ya da para cezasına dayandırılmaktadır (Foucault, 2020: 122). Pandemi sürecinde ise total kuruma dönüşen yeni dünya düzeninde yapılan denetimler valilik ve kaymakamlıklar aracılığıyla yürütülmüştür. Cezalandırmanın sağlanması jandarma, polis gibi kolluk kuvvetleri tarafından yürütülmüştür. Yapılan denetimler sonucunda resen yapılan denetimin 40.835.313 olduğu saptanmıştır. İhbar üzerine yapılan denetim sayısının ise 489.098 olduğu görülmüştür. İzolasyona tabi tutulan kişiler üzerine yapılan denetimler de 31.394.762 kişiye uygulanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2021: 214). Cezalandırma işlemi para cezasına dayanmaktadır. Hakkında suç duyurusu bulunan kişi sayısı 71.011 olarak karşımıza çıkmaktadır. İdari para cezası kesilen kişi sayısı 2.001.920 olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kapatılan iş yeri sayısı 13.663 olarak saptanmıştır. (İletişim Başkanlığı, 2021: 214).

Foucault’a göre cezalandırma işlemi gerçekten ıslah etmeyi ve eğitime tabi tutmayı amaçlıyorsa suçlunun yaşamını baştan aşağı ele geçirerek yapay ve baskıcı bir tiyatro haline getirmek durumundadır (Foucault, 1992: 318). Koronavirüs salgını neticesinde yaşanan olaylar silsilesi de cezalandırma işleminin ıslah etmeye ve eğitime tabi tutmayı amaçladığını gözler önüne sermiştir. Birey denetlenen ve denetleyen konumuna dönüşerek baskıcı tiyatronun içerisinde benliğini sunduğu yaşamını idame ettirmeye başlamıştır.

Pandemi sürecini kontrol altına almak sadece tıp alanında değil, toplumun her alanında birçok noktanın planlanmasını zorunlu hale getirmiştir. Hızlı bulaşma özelliği gösteren salgının önüne geçebilmek amacıyla sokağa çıkma yasağı, maske takma zorunluluğu, sosyal mesafe, aşı uygulaması gibi yaptırımlar gündeme gelmiştir.

Belirtilen yaptırımlar, beden ve mekânın standartlaştırılma arzusuna dikkat çekmektedir. Nitekim maskenin bütün bireylerde uygulanarak zorunlu tutulması kişinin biricikliğine vurgu yapan benlik üzerinde etkilere neden olmuştur. Kişinin diğer bireylerden ayrılmasını ve başkalaşmasını sağlayan “benlik” pandemi sürecinde çeşitli süreçlerden geçerek değişim göstermiştir. Benlik, kendisiyle birlikte toplumun diğer benlikleriyle temas halinde bulundukça gelişim göstermektedir. Böylece ait olduğu grubun tutumlarını, ortak davranışlarını ve alışkanlıklarını benimsemektedir (Mead, 1964: 33-34 akt. Swingewood, 1998: 313).

Total kurumlarda yapılan belirli düzenlemelerin bireyler üzerinde farklı psikolojik etkilere neden olduğu ikinci bölümde değinilen noktalar arasındadır. Nitekim kapatılmış bireyin kafasının tıraş edilmesi bazı bireylerde benliğin eksilmesindeki önemli etkenlerden biri olarak görülürken bazı bireylerin ise keşif olma sürecindeki mutluluğa işaret eden yollardan birisini oluşturmaktadır (Goffman, 2016: 58).

Benlik üzerinde değişimlerin olabileceği günümüz toplumunda da belirli uygulamaların kimi bireyler üzerinde etkisi olmazken kimi bireyler üzerinde oldukça etkili olduğu gözlenmiştir. Bireylerin uygulamalara karşı tutumlarını ölçebilmek amacıyla çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bunun neticesinde katılımcılarımızın farklı görüşler etrafında şekillendiği görülmüştür. Nitekim kısıtlı sayıda da olsa belirli katılımcılarımız yaptırımların uygun ve gerekli olduğunu belirtmiştir. Örneğin E_6 katılımcımız *“Bazı yaptırımların gerekli olduğunu düşünüyorum. Karantina, sokağa çıkma gibi yasaların mantıklı olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. E_8 katılımcımız da *“Yaptırımları doğru buluyorum. Maske takmak, sokağa çıkma yasağı gibi kararlar önlem olarak yapılan faaliyetler.”* şeklinde süreci ele almıştır.

Bununla birlikte uygulanan yaptırımları mantıklı bulmayan K_8 katılımcımız *“Uygulanan kısıtlamaların, yaptırımların sömürü olduğunu düşünüyorum. Yaptırımları, devletlerin açıklarını kapatmak için halkı kullanması olarak tanımlıyorum.”* diyerek yaptırımların uygulanmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. K_8 katılımcımızla birlikte K_6 katılımcımız da *“Yaptırımların yapılmaması gerektiğini düşünüyorum. Birey özgürce karar verip hayatında özgürce hareket etmelidir.”* şeklinde ifade etmiştir.

E_8 ve E_6 katılımcılarımız haricinde diğer katılımcılarımız yaptırımların uygulanmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda K_1 katılımcımız *“Yaptırımlar keşke uygulanmasaydı. Uygulayanların da sonradan pişman olarak geri*

adım attıklarını düşünüyorum. Örneğin maske takmadı gerekçesiyle uygulanan cezaların kaldırılması son dönemde gündemde.” sözleriyle yaptırımların ilk dönemlere göre yeteri kadar uygulanmadığını hatta pişmanlık sürecinin yaşandığına dikkat çekmiştir. Aynı görüş çerçevesinde bulunan K_2 katılımcımız *“Yaptırımların ilk zamanlarda daha fazla uygulandığını düşünüyorum. Şimdi yaptırımlar ve uygulamalar yeterince uygulanmıyor.”* şeklinde ifade etmiştir.

Hiç şüphesiz pandemi sürecinde karşılaşılan yaptırımlar sadece kurum bazında değil bireyler arası baskıya da neden olabilmektedir. Örneğin K_4 katılımcımız *“Çevremde aşı olmamı söyleyenler üzerimde baskı oluşturdu. Aşı olmayı düşündüğüm zamanlar bile oldu. Ancak bir düzenin içerisinde olduğumuzu ve bu düzene boyun eğmeyeceğimizi kendime sürekli hatırlattım.”* şeklindeki ifadeleriyle karşılaştığı süreci dile getirmiştir.

K_4 katılımcımız çevresinde yaşadığı olaylarda baskıya maruz kaldığını dile getirirken aile ve akrabalarından herhangi bir baskı görmediğini dile getirmiştir. *“Aile ve akrabalarım herhangi bir yaptırımda bulunmadı. Çünkü onlarda aşı olmadı.”* ifadeleriyle yakın çevresinin de katılımcımızla aynı görüşü paylaştıkları öğrenilmiştir.

Benliğin tam olarak gelişim göstermesinde iki aşama bulunmaktadır. İlk aşamada birey benliği, hem diğer kişilerin kendisine yönelik tavrıyla hem de bireyin katıldığı toplumsal eylemlerde birbirlerine karşı tutumlarıyla oluşmaktadır. İkinci aşama da ise benlik diğerlerine ait olan tavır ve tutumlardan ziyade ait olduğu toplumsal grupların tavırlarıyla oluşmaktadır. Birey, kendisine yönelen tavırları genelleştirip düzenleyerek kendi deneyimlerine katmayı başarır. Bunun sonucunda bireysel tavırlar toplumsal tavır haline dönüşerek benlik gelişimi en üst seviyeye ulaşmış olur (Mead, 2021: 184). Pandemi sürecinde gelişen tavır ve tutumlarında bireyselden ziyade toplumsal bir gelişim gösterdiği düşünülmektedir. Her ne kadar aşı karşıtlığı toplumsal hareket olarak adlandırılmasa da bireylerin toplumsal tavırlarının bulunduğu görülmektedir. Bireylerin kendisi, çevresi ve velisi bulunduğu kişilerin aşı yaptırmasına yönelik olumsuz tavır geliştirdiği gözlenmiştir. K_4 katılımcımızın değindiği üzere ailesinden hiçbir baskı ile karşılaşmaması genelleştirilmiş öteki kişilerin tavırlarının da aynı ölçüde olmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcılarımızın aşı hakkındaki görüşlerinin yakın çevresinde de benzer oranda seyir ettiği düşünülmektedir. Nitekim bireyler geliştirdikleri tavırlarda diğer bireyler üzerinde de hegemonya kurmayı zorunlu olarak hissetmektedir. Aşıya güven duyulmaması bireylerin yakın çevresinde aşıya karşı

oluşturulabilecek herhangi bir zarardan korunması için mücadele etmesini beraberinde getirmiştir.

K_4 katılımcımız gibi E_4 katılımcımız da karşılaştığı süreçte yakın çevresinden baskı görmediğini dile getirmiştir. *“Kendi çevremden baskı hissetmedim. İşyerimde “aşı ol.” gibi bir ifadeyle de karşılaşmadım.”* diyerek sürecini ele almıştır. Belirtilen katılımcılarımız gibi E_7 katılımcımız da yakın çevresinden herhangi bir söyleme maruz kalmadığını dile getirmiştir. Sözlerine ek olarak *“Aşının koruyuculuğu WHO tarafından kabul edilse ben de aşı olmayı kabul ederdim. Bilinmeyen bir aşı için yapılan uygulamalar tamamen faydasız. Hele devlet politikası olarak uygulanmasını doğru bulmuyorum.”* ifadeleriyle süreci değerlendirmiştir. Bireyler, kendi görüşlerini geçerli kılmak amacıyla görüşlerine benzer insanları, ait hissettikleri referans noktaları belirleyerek kendi tutum ve benliklerini geliştirmektedirler (Hogg ve Vaughan, 2017: 137). Aşı konusunda referans olabilecek en önemli kurum ise WHO (World Health Organization) olarak görülmektedir. Who, Sağlık Bakanlığı gibi kurumların yaptıkları işlemler bireylerin görüşlerinin şekillenmesinde aktif rol oynamaktadır.

Çevresinden aşı olması konusunda zorunluluk hissetmediğine dair görüşlerini dile getiren bir diğer katılımcımız olan K_2 *“Aşı olma konusunda herhangi bir zorunluluk hissetmedim. Kişilerin aldığı kararların kendi tercihleri olduğunu düşünüyorum. Öneri olarak söylendi. Yine de aşı olmamaya karar verdim.”* diyerek aşı hakkındaki tutumunun değişmediğini dile getirmiştir.

Yaşanan sürecin kafa karışıklığına neden olduğunu belirten K_5 katılımcımız *“Aşı hakkında çarpık düşünceler vardı. İkilem oluşturan ifadelerle maruz kalarak kendi içimde çatışma yaşadım.”* şeklindeki sözleriyle belirli zamanlarda aşı olmayı düşündüğünü belirtmiştir. İfadelerine ek olarak *“Aşı olup olmamak tamamen kişinin kendi iradesi. Önleyici, koruyucu ekipmanlara daha fazla yatırım yapılabilirdi.”* şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Görüşlerini dile getirmekten çekinmeyen K_1 katılımcımız *“Çevremden aşı olmam konusunda baskı gördüm. Görüşlerimi dile getirdim. Yeri geldi tartışmaya girmekten de çekinmedim. Ancak düşüncemi dile getirmek adına herhangi bir eyleme katılmadım. İhtiyaç duymadım.”* diyerek düşüncelerini aktarmıştır.

K_1 katılımcımız tartışmaya girmekten çekinmediğini belirtmiştir. Birey, kendisine yönelen ortak tavrı bildiği için kendini diğerlerine karşı korumaya

girebilmektedir. Kendini ortaya koyma ya da topluluğa teslimiyet tavrını sağlayan şey bireyin benlik olarak var olmasından kaynaklanmaktadır. Burada belirtilen süreç güç ve hakimiyet duygusuyla bireyin diğer benliklerle birlikte bilinçli olarak kendisini ortaya koyma durumundan kaynaklanmaktadır (Mead, 2021: 212).

5. GÜNLÜK YAŞAMDA AŞILANMANIN ETKİSİ

Literatürde yer alan ismiyle Covid-19 salgınının ekonomik, hukuki, siyasal, eğitim, aile yapısı, kültürel kimlik sorunu, uluslararası ilişkiler, sağlık, sosyal ve teknolojik/dijital yönlerden etkili olmakta ve olmaya da devam etmektedir (Karakaş, 2020: 546). Nitekim oluşturulan kararların sağlık açısından da olsa bireylerin yaşamında önemli dönüşümleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Dışarıda gelişen her şeye – başkalarına, diğerlerine, ötekine- karşı bağışıklık kazandığını iddia eden penceresiz bir dünyada yaşamaya salgınla birlikte başladık. Kapatma ve bağışıklık kazanma dürtüsü galip geldi, inatçı irade hasar almadan zaferini kutladı. Eksofobi yani dışarıdan gelen belirsizliklere karşı duyulan korku, yabancı korkusu ve yabancı düşmanlığı bu süreçte karşılaşılan yan etkilere. Bunun önüne geçebilmek için geleceği de kurtarmak gerekmektedir. Önleyici polis rejiminde, uzun süreli olarak korku ve panik haline mecbur bırakılarak bitkin bir uyuşukluğa mahkûm edildik. Her değişim talebi kapı dışarı edilmiştir (Cesare, 2020: 24). Gözlemlediğimiz bu süreç günümüz dünyası ve gelecek hakkında çeşitli çıkarımlar yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Foucault’un belirttiği üzere “Günümüzde dünya hastane modeline evrilme yolundadır ve yönetim bir tedavi işlevi edinmektedir.” (Foucault, 2020: 125).

Sıklıkla karşılaştığımız “Evde Kal” söylemiyle birlikte eve kapanma durumu, sokağa çıkma yasağı, fiziksel mesafeyi koruma disiplini, maske takma zorunluluğu, dezenfeksiyon ve hijyen takıntısı, kısacası karantina uygulamalarıyla toplumsal yaşam adeta bir filme sığdırılacak kadar küçülmesine ve yavaşlama hali oluşarak toplumun kökünden sarsılmasına yol açmıştır (Karakaş, 2020: 552).

Pandemi sürecinin sosyal hayatta önemli değişimleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Araştırmamız kapsamında aşı olup olmama durumuna göre gündelik yaşamda ortaya çıkan etkilerin saptanması amaçlanmıştır. Katılımcılarımızın çoğunluğu gündelik yaşamda herhangi bir etkilenme yaşamadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda K_8 katılımcımız “*Aşı olmadığım için herhangi bir etkilenme yaşamadım. Gündelik yaşamım olağan seyrinde devam etti.*” şeklinde ifade etmiştir.

K_10 katılımcımız da “*Sosyal hayatımda herhangi bir etkilenme yaşamadım. Aşı olanların bile zamanla tereddüt yaşadığını düşünüyorum. Yaptıranların da sonraki süreçlerde pişmanlık yaşadığını düşünüyorum.*” ifadeleriyle sosyal hayatının önemli ölçüde etkilenmediğini dile getirmiştir. Sosyal çevresinin fazla olmadığını belirten bir diğer katılımcımız E_8’dir. “*Günlük hayatımda herhangi bir etkilenme yaşamadım. Sosyal çevrem de fazla yok.*” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir. E_9 katılımcımız süreçle ilgili olarak “*Herhangi bir etkilenme yaşamadım. Gündelik yaşamım zaten yoğun olduğu için sosyal aktivitelere katılmıyordum.*” sözleriyle aşı olmamanın günlük yaşamına belirli bir etkisinin olmadığını dile getirmiştir.

E_1 katılımcımız sağlık personeli olduğunu belirterek “*Etkilenme yaşamadım. Toplu ulaşımlarda da sıkıntı çekmedim. Sağlık personeli olduğum için pcr testiyle uçağa bindim.*” şeklinde ifade etmiştir. Büyük ölçüde etkilenme yaşamadığını belirten E_6 katılımcımız “*Günlük yaşamımda da sinema ve konsere gitmiyordum. Barda çalıştığım için pandemi sürecinde kapandı. Bu nedenle ekonomik ve sosyal zorluklar yaşadım. Ablamı İstanbul’a ziyaret etmek için gitmek istediğimde zorluklar yaşadım.*” şeklindeki ifadeleriyle belirli türden zorluklarla karşılaştığını ancak önemli ölçüde etkilenme yaşamadığını dile getirmiştir.

Covid-19 salgınının bulaşıcı özellik göstermesiyle birlikte alınan kararlar gündelik yaşamda hijyen takıntısı, mesafe zorunluluğu gözetilmesi, maskenin dikte edilmesi gibi durumlarla bireyleri karşı karşıya getirmiştir. Belirtilen durumların gündelik yaşamda karşılaşılmaması etkilenme yaşamayı beraberinde getirmektedir. Ancak katılımcılarımızla yaptığımız görüşmelerde aşı uygulamasına dair önemli ölçüde bir etkilenme yaşamadıkları görülmüştür. Bu durumun en önemli nedenini pcr testi yaptırmama, özel araç kullanımı vb. geliştirilen yöntemler oluşturmaktadır. Çeşitli yöntemlerle uygulamalardan kaçınılması bireyin benliğinin rahatladığı alan olarak görülebilmektedir.

Günlük yaşamda önemli ölçüde etkilenme yaşamadığını belirten katılımcılarımız kadar süreçten etkilendiğini belirten katılımcılarımız da bulunmaktadır. Günlük yaşamının eleştirilere maruz kalarak psikolojik açıdan etkilendiğini belirten K_5 katılımcımız “*Sosyal hayatım doğrudan etkilendi. Aşı olmadığım için eleştirilere maruz kaldım.*” şeklinde ifade etmiştir. K_5 katılımcımız gibi K_7 katılımcımız da “*Günlük hayatım oldukça etkilendi. Özellikle sağlık çalışanı olduğum için psikolojik baskı gördüm. “Biz aşı olduk sende ol.” şeklinde ifadelerde bulunan çevremden çok fazla söz*

duydum. Bu durum beni etkiledi.” sözleriyle süreç hakkında görüşlerini dile getirmiştir. Günlük yaşamında kısmen etkilenme yaşadığını dile getiren E_3 katılımcımız “Belirli zamanlarda yaşadım. Planlarımı iptal ettiğim zamanlar da oldu. Zorunlu kaldığım durumlarda test vererek süreci idare ettim.” şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte seyahatte zorlandığına vurgu yapan E_10 katılımcımız “Kendi aracım ile seyahat etmek durumunda kaldım. Yaz aylarında daha fazla zorlandım.” sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir.

Katılımcılarımızla yaptığımız görüşmede çevrelerinden sözel olarak baskıya uğrayarak etkilenme yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum sözel olarak bireylerin kişisel alanlarının da ihlal edildiğini göstermektedir. İhlal; kelimelerle hizaya getirme, bir karşılaşmada ne düşündüklerini açıkça söylediklerinde ya da genel izlenimle bireyin onaylanan bir konuşma içinde olmadığında laf yetiştirmeye dayalı olarak ortaya çıkmaktadır (Goffman, 2019: 72). Benliğin belirtilen bu alanı özel alanın hususi olarak tesis edilmesi, paylaşılması yahut tamamıyla terk edilmesini değil, kişinin karar vereceği durumlarda ne olacağını belirlemesinde oynamasına müsaade edilen role işaret etmektedir. Birey, kendi kaderini tayin etme, ve istenç olarak benlik bölgelerinin kullanım ihtimalini, saygıyı koruma adına her türlü temastan kaçınma ve saygının devamı için belli bir teması sağlama arasında zorunluluk hissedilen ikili bir yola girer. Kendi kaderini tayin etme hissi, birey için kendisini yeterli bir birey olarak görmesinde oldukça değerli bir yere sahiptir. İstenç ya da irade olarak adlandırılan süreçte ise, özel alanın ikili rolü olan temastan kaçınma ve temas sağlama olarak yüklenmiş işlev olarak görülmektedir (Goffman, 2019: 86-87).

Goffman’ın aktardığı kişisel alanın ihlal edilmesi katılımcılarımızla yaptığımız görüşmelerde genel olarak değinilen noktalar arasında olduğu görülmüştür. Bireylerin aşı olmalarına yönelik tutumları çevre, akran, akraba vb. kişilerden sözel olarak baskıya uğramalarına neden olmuştur. Bu durumun en önemli sebebinin ise aşının bireysel değil toplum sağlığının korunmasını hedef almasıdır. Aşı yaptıran bireylerin de kendi sağlıklarının korunması ve bulaşıcılığın önüne geçilmesi amacıyla toplumsal olarak aşının gerekliliğini savundukları düşünülmektedir. Karşılaşılan bu süreç ise aşı olmayan bireylerde aşı yaptırmaya yönelik yönlendirmeleri zorunlu hale getirmiştir. Bireyler bir görüş hakkında düşüncelerini savunur ve görüşlerini ortaya koyar. Yaptığı savunma eylemiyle birlikte toplumun kendisine yönelik tavrını etkileyebilir. İletişim esnasında bireyin parçası olduğu toplumla konuşma ve dönüşümlere yol açma hakkı olmaktadır.

Toplumun ilerlemesini sağlayan temellerden birisini bu oluşturmaktadır. Her an yaptığımız davranışlarla toplumsal sistemimizin değişimini sağlamakta ve düşünme yetimizle birlikte dünyayı şekillendirmekteyiz (Mead, 2021: 191). Benliği meydana getiren yansıtıcı süreçlerden birisini bilinçlilik hali oluşturmaktadır. Kişi görüşleri, davranışları, eylemleri ölçüsünde kendisine bir benlik inşa ederek geliştirmektedir.

6. SOSYAL MEDYADA PANDEMİ

Araştırmamızın ikinci bölümünde değinildiği üzere sosyal medya araçları bireylerin görüşlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Haber akışının takip edildiği Twitter, Instagram, Facebook vb. birçok sosyal mecranın algı yönetimine ve manipülasyonda etkili olduğu düşüncesini beraberinde getirmiştir (Ünlü ve Kesgin, 2021: 171). Haber akışının takip edilmesinin bireylerdeki görüş farklılıklarını doğrudan etkilediği görülmüştür. Bu nedenle araştırmamız çerçevesinde katılımcılarımızın haberleri takip edip etmedikleri, ne sıklıkla ve nerelerden takip ettiklerine dair sorular yöneltilmiştir. K_7 katılımcımız *“Haberleri takip etmedim. Sürecin içerisinde sağlık çalışanı olduğum için bizzat gözlemlerim. Haberlere ihtiyaç hissetmedim. Olumsuz olarak etkileniyordum.”* sözleriyle süreci kendisinin gözlemlediğini belirtmiştir. E_3 katılımcımız haberleri kısmen takip ettiğini belirterek *“Sağlık Bakanlığı verileri ve televizyon aracılığıyla”* bilgi edindiğine vurgu yapmıştır. K_9 katılımcımız *“İlk zamanlarda haberleri takip ediyordum. Daha sonra takip etmemeye başladım. Takip etmeme sebebim yapılan haberleri güvenilir bulmamaktı.”* şeklindeki ifadeleriyle haber akışlarındaki güvenilirliğin olmamasına vurgu yapmıştır. K_9 katılımcımız gibi K_10 katılımcımız da ilk süreçte haberleri ve sosyal medyayı takip ettiğini ancak daha sonraki süreçlerde çeşitli nedenlerle takip etmeyi bıraktığını belirtmiştir. *“Haberleri takip ettim. İlk süreçte korkarak dezenfekte olduk. Dışarıdan aldığımız her şeyi dezenfekte ettik. Sonraki süreçte akıl ve ruh sağlığımızın doğrudan etkilendiğini düşünerek üstünde durmadık. Bu nedenle zamanla haberleri de takip etmedim. Sağlık Bakanlığı’nın yayınladığı verilerin güvenilir olmadığını düşünüyorum.”*(K_10).

Haberlerin güvenilirliğine vurgu yapan bir diğer katılımcımız E_7’dir. *“Haberleri tamamen takip etmedim. Twitter, Facebook gibi sosyal medyadan takip ettim. Sağlık Bakanlığı verilerini tamamen güvenilir bulmuyorum. Covid olan hastanın kalp hastası olarak yazılması haberi vardı. Terörle mücadele ve Sağlık verilerinde devletin korkuya neden olmamak adına güvenilir veriler vermemesi karşı karşıya*

kalinabilecek bir durum. Turizm ülkemizin gelir kaynağı. Bu nedenle de veriler güvenilir olmayabilir.” ifadeleriyle görüşlerini dile getirmiştir.

Turizm nedeniyle vaka sayılarında güvenilirliğin bulunmadığını belirten diğer bir katılımcımız E_1’dir. *“Pandemi sürecinde haberleri takip ettim. Öncelikli olarak Sağlık Bakanlığı verilerini takip ettim. Ayrıca çevremdeki sağlık çalışanlarından süreç hakkında bilgi edindim. Yayınlanan verilere güvenmiyorum. Görülen Covid vaka sayılarıyla Sağlık Bakanlığı verileri birbirini tutmadı. Vaka sayıları yazın düştü. Bu durumun turizm kaygısı güdümlere yapıldığını düşünüyorum.”* şeklinde ifade etmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde katılımcılarımızın Sağlık Bakanlığı verilerine tamamen güvenmediği görülmüştür. Bununla birlikte turizm kaygısı güdümleri gibi nedenlerle vaka sayısında azalma gösterildiği ifade edilerek güvensizliğin artış gösterdiği belirtilmiştir. Sosyal medya araçlarından bilgi akışını sağlayan katılımcılarımızın zamanla psikolojik sağlığını korumak amacıyla süreci takip etmeyi bıraktıkları da karşılaşılan durumlar arasındadır.

Sosyal medya aracılığıyla bilgi ihtiyacını karşılayan K_3 katılımcımız *“Haberler inandırıcı gelmediği için takip etmedim. Verilen rakamları güvenilir bulmuyorum. Sosyal medya aracılığıyla bilgi edinmeye çalıştım. Sosyal medyada ise araştırmacılara, doktorlara güvenerek düşüncelerimi geliştirdim.”* sözleriyle sürecini dile getirmiştir.

Doktorlara ve sağlık çalışanlarına güvendiğini belirten E_10 katılımcımız *“Instagramı bu pandemi döneminde çok kullandım. Doktorların yaptıkları canlı yayınları takip ettim. Veriler yayınlandığında güvenilir buldum. Doktorlar mahkeme kararlarını gösterdiler. Sağlık Bakanlığı’nın verilerine de bir güvensizlik duymadım.”* şeklinde ifade etmiştir

Süreci takip etmediğini belirten E_4 katılımcımız *“Takip etmedim. Sosyal medyaya da bakmadım. İhtiyaç hissetmedim.”* sözleriyle sosyal medyadan bilgi edinmediğini belirtmiştir. K_7, E_3, K_9 ve E_4 katılımcılarımız hariç diğer katılımcılarımızın sosyal medyayı takip ettikleri görülmüştür. K_8 katılımcımız *“Süreci yakından takip ettim. Gerek yerel haberlerden gerek ana haberlerden bilgi edindim. Sosyal medyadan da haberleri takip ettim. Ancak güvenilir olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Süreci oldukça abarttıklarını düşünüyorum.”* ifadelerini kullanarak güvenilirliğin olmadığına vurgu yapmıştır. K_4 katılımcımız da *“Haberleri sürekli*

takip ettim. Ayrıca özellikle Twitter aktif olarak kullandım. Ancak paylaşımda bulunmadım. Paylaşımda bulunanları takip ettim.” sözleriyle süreç hakkında sosyal medyadan bilgi edindiğini belirtmiştir.

Sosyal medyayı aktif olarak kullanan E_2 katılımcımız düşüncelerini *“Uygulamalar üzerinden sosyal mecralardan takip ettim. Her konuyu ayrıntılı olarak incelerim. Çift taraflı olarak analiz ettim. Bütün görüşleri iki uçlu olacak şekilde inceledim. Sağlık Bakanlığının yayınladığı verilere tamamen güvenmiyorum.”* şeklinde belirterek süreci yakından takip ettiğini ifade etmiştir.

E_2 katılımcımız gibi K_5 katılımcımız da *“Sosyal medyadan pandemi sürecini takip ettim. Youtube, Instagram, Twitter gibi sosyal medya alanlarını kullandım. Paylaşımlarda kaynak gösterildiği zaman güvenilirliğim artıyor. Ancak tam anlamıyla güvenmiyorum.”* ifadeleriyle görüşlerini dile getirmiştir.

Sağlık Bakanlığının yayınladığı verileri güvenilir bulmayan bir diğer katılımcımız olan E_6 *“Sağlık Bakanlığının verilerini takip ettim. Bakanlık verilerinin tamamen güvenilir olduğunu düşünmüyorum. Küçük bir şehirde yaşadığım için camiden sürekli vefat haberi geldi. Ancak resmi kayıtların tutarlı olmadığını düşünüyorum. Bazı durumlarda ölüm nedeni Covid olmasa bile Covid yazıldı.”* sözleriyle yaşadığı güvensizliğe vurgu yapmıştır.

Katılımcılarımızın televizyon ile birlikte Youtube, Instagram Twitter vb. sosyal platformlardan bilgi edindiği görülmüştür. Genel olarak katılımcılarımızın sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandıkları gözlenerek bilgiyi sağlama kanalı olarak tercih ettikleri saptanmıştır.

7. SOSYAL MEDYADA BENLİĞİN SUNUMU

1950’li yıllardan önce kitlesel iletişim medyasına karşılık gelen düşünceleri kitap, gazeteler ve radyo karşılıyordu. Televizyon, kitlesel medyanın gücünü ses ve yazıdan öteye taşıyarak görüntüye aktardı. Kültürel iletişimde meydana gelen bu dönüşümler bireylerin kendilerini anlama ve tanımlama biçimlerini de değiştirdi. 21. yüzyılda teknolojik aygıtların kullanım alanının artması Facebook, Google ve Twitter gibi sosyal medya siteleri kimlik ve benliklerimizde belirli erozyonları beraberinde getirdi (Allan, 2020: 87-88).

Goffman, sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte kişilerin kendi istediği ve karşısındaki kişinin beklediği ölçüde roller sergileyerek öz benliklerini sakladıklarına

vurgu yapar. Benliğin sunumuna dair çalışmalarından yola çıkarak hayatın bir tiyatro sahnesi olduğu, bireylerin ise oyunsallık metaforuyla sahnenin önünde ve arkasında benliklerini sunduklarını ifade eder. Belirtilen sosyal medya araçları da benliğin sunumunda önemli sahnelerden birisini oluşturur. Kişiler denetlenmeyi, gözetlenmeyi kabul ederek çeşitli roller sergileyerek yaşamlarını idame ettirmektedir (Cömert, 2019: 15). Sosyal medya araçlarının gelişmesi ve kullanım alanlarının artmasıyla arka bölge ön bölge olarak gösterilmeye başlamıştır.

Sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerarasındaki iletişim farklı boyutlara taşınmış; sadece iletişim kurmanın ötesinde kitleleri etkisi altına alan, fark edilmeyi ve bilinirliği sağlayan önemli bir araç olarak görülmeye başlanmıştır (Hepekiz, 2019: 761). Kitleleri etkisi altına alma özelliği gösteren sosyal medyanın görüşmecilerimiz üzerinde etkin olarak kullanılıp kullanılmadığı analiz edilmiştir. Yöneltilen sorularla birlikte aşı tutumlarına yönelik düşüncelerinde bireyleri etkilemeye yönelik paylaşımlarda bulunma durumlarının gözlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda “Sosyal medya aracılığıyla başkalarını bilgilendirmek amacıyla paylaşımlarda bulundunuz mu?” sorusuna yönelik cevaplar aranmıştır. Sorulan soruya yönelik K_8 katılımcımız hariç diğer katılımcılarımızın hiçbir paylaşım yapmadığı öğrenilmiştir. K_8 katılımcımız *“Paylaşımda bulunma ihtiyacı hissettim çünkü etrafımdaki insanları uyarmak ve korumak istedim.”* diyerek görüşlerini paylaşmaktan çekinmediğini belirtmiştir.

K_8 katılımcımız haricinde diğer katılımcılarımızın paylaşımda bulunmadığı görülmüştür. Bununla birlikte E_6 katılımcımız *“Paylaşımda bulunmadım. Yakın çevreme sağlıkçı olduğum için aşı hakkında bilgilendirme yaptım.”* şeklinde ifade ederek sosyal medya araçlarını kullanmadığını ancak yakın çevresini bilgilendirdiğini belirtmiştir. E_6 katılımcımız gibi sağlık çalışanı olarak görev yapan K_5 katılımcımız *“Paylaşımda bulunmadım. Sadece çevreme süreçten bahseden bilgilendirmelerde bulundum.”* şeklinde dönüt vermiştir. Diğer bir sağlık çalışanı olarak görev yapan K_1 katılımcımız *“Çevreme bilgilendirmelerde bulundum. Aşı hakkındaki görüşlerimi dile getirdim. Ancak sosyal medyada paylaşımda bulunmadım.”* sözleriyle ifade etmiştir. Sözü edilen diğer katılımcılarımız gibi sağlık personeli olarak görev yapan E_3 katılımcımız *“Kimseye baskı yapmadım. Ancak süreci anlattım. Herkesin kendi tercihi olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde ifade ederek görüşlerini dile getirmiştir.

Bununla birlikte bireyleri yönlendirmek istemeyen sağlık personeli olarak görev yapan K_7 katılımcımız *“Sosyal medya aracılığıyla bilgilendirmede bulunmadım. İnsanları yönlendirmek istemem. Aşı olmama konusunda kendi kararımı kendim verdim. Onların da kendi tercihlerini yapmasını isterim.”* ifadeleriyle bireylerin görüşlerini yönlendirmek istemediğini belirtmiştir.

Bireylerin tercihlerini etki altına almak istemeyen bir diğer katılımcımız olan E_4 *“Sosyal medyada paylaşım yapmadım. Aşı yaptırmama kararı kendi tercihim olduğu için başkalarını etkilemek istemem. Yönlendirmede bulunmadım.”* şeklinde belirtmiştir. E_4 katılımcımızla görüşleri aynı doğrultuda olan K_9 katılımcımız *“Sosyal medyada paylaşımında bulunmadım. Çevremi aşı olmaması için bilgilendirmedim. Herkesin kendi tercihi olduğunu düşünüyorum.”* ifadeleriyle görüşlerini dile getirmiştir.

Paylaşım yapmamaya neden ihtiyaç hissetmediniz? sorusuna yönelik olarak genellikle belirli ve kalıplaşmış cevapların alındığı gözlenmiştir. Paylaşım yapmamaya iten faktörün *“Kişinin kendi tercihi olduğu için herhangi bir paylaşım yapmaya ihtiyaç hissetmedim.”* (E_1 ve K_2). argümanı sıklıkla kullanılmıştır. Paylaşım yapılmaya ihtiyaç hissedilmediği *“herkesin kendi özgür iradesi, bireyin kendi tercihi”* gibi ifadelerle belirtilmiştir.

Katılımcılarımızın genelinin sosyal medyada paylaşım yapmadığı ancak çevresini bilgilendirmeye yönelik ifadelerde bulundukları görülmüştür. Bu kapsamda *“Kendi akrabalarımı bilgilendirdim. Arkadaşlarımla verilerle ilgili konuştum. Sadece kendi ailemi bilgilendirdim. İnsanlar arası pandemi döneminde kutuplaşmalar oldu. O yüzden kişileri fazla zorlamadım.”* (E_10). sözleri bireylerin yakın çevresinde görüşlerini dile getirmekten çekinmedikleri ancak sosyal mecralarda paylaşım yapma gereksinimi duymadıklarını açıklamaktadır.

Görülen en yaygın durumlardan birisi de katılımcılarımızın bireylerin aşı hakkındaki görüşlerini etkilemek istemedikleridir. Nitekim bir katılımcı *“Paylaşımında bulunmadım. Yakın çevreme aşıyla ilgili görüşlerimi paylaştım. Hastalığı atlatabilecek düzeyde olabiliriz şeklinde söyledim. Yol gösterici bir tavrim olmadı.”* (E_7). şeklinde ifade etmiştir. Bireyleri yönlendirmekten çekinen E_2 katılımcımız da *“Sosyal medyada paylaşımında bulunmadım. Çevreme sadece konuyu ve süreci ele alan söylemlerde*

bulundum. Ama yönlendirme yapmadım. Sağlık kişinin kendi tercihi.” şeklinde ifade ederek bireylerin aşı hakkındaki görüşlerini yönlendirmekten çekindiğini belirtmiştir.

Elde edilen cevaplar sonucunda katılımcılarımızın sosyal medyada paylaşım yapmaya ihtiyaç hissetmeyerek yakın çevresine bilgilendirmelerde bulundukları görülmüştür. Bu ölçüde K_3 katılımcımız *“ikna etmeye çabaladığım geniş ailemdi.”* şeklindeki ifadesiyle aşının getirdiği olumsuz sonuçlardan ailesini korumayı amaçladığını ifade etmiştir. Açıklamalarıyla birlikte yakın çevresini etkileyen K_10 katılımcımız *“Yakın çevremi süreç hakkında bilgilendirdim. Yakın çevremde bilgilendirmelerim sonucunda aşı olmadı.”* sözleriyle yakın çevresi üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

K_3 katılımcımızın aşı hakkındaki görüşleriyle çevresindeki bireyler üzerinde etkili olması benlik gelişimi hakkında bilgi vermektedir. Benliğin tamamlanması için en gerekli olan şeylerden birisi ortak tavırların oluşturulmasıdır. İnsan bir kişiliktir, bir topluluğa aittir. Her bireyin ortak olduğu şeylere yönelik sahip olduğu tepkiler mevcuttur. Birey, etkileşim içerisine girdiğinde kendisinde de ortak tepkiler uyandırıldığı sürece kendi benliğine hayat vermiş olur (Mead, 2021: 186). K_3 katılımcımız görüşlerini çevresine aktararak ortak tavırların oluşmasına neden olmuştur. Birey, yapısı gereği kendisini bir gruba ya da topluluğa ait olma zorunluluğu hisseder. Belirtilen durum kişilik ve benlik gelişimi için önem taşımaktadır. Her ne kadar aşının yan etkilerinin olması, sağlık için tehdit oluşturulması argümanı kullanılarak bireyler üzerinde etkilenme yaşanlsa da benlik gelişimi içinde önem taşımaktadır. K_10 katılımcımızdaki özbilinç halinin oluşması sadece toplumsal grup içerisinde bulunması ya da diğerlerinden etkilenip onlar üzerinde etki oluşturmamasından değil aynı zamanda bir benlik ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Birey, başkasının tavrını özümsemişi ve kendine diğerleri gibi davranabildiği ölçüde benlik geliştirmiş olur (Mead, 2021: 193).

Görüşmelerimizin sonucunda K_8 katılımcımız hariç diğer bireylerin sosyal medyada görüşlerini dile getirmediikleri görülmüştür. Özellikle K_4 katılımcımızın *“bana dokunmayan yılan bin yaşasın”* sözleri neden paylaşım yapılmadığına dair önemli ipuçları taşımaktadır.

Süreç bütünüyle ele alındığında katılımcılarımızın kitleleri etkisi altına alan sosyal medya araçlarını bilgilendirme amacıyla kullanmadıkları ancak çevredeki

yakınları üzerinde etkili olmaya çalıştıkları görülmüştür. Bu nedenle çevresine bilgilendirmelerde bulunan sağlık çalışanları başta olmak üzere diğer katılımcılarımızın da aşı hakkındaki görüşlerini dile getirdikleri görülmüştür.

Sosyal medya benliğinin sunulduğu en aktif alanlardan birisini oluşturmaktadır. Birey, görüşlerinin şekillenmesinde ve aitlik hissinin sağlanması amacıyla bir gruba dâhil olma ihtiyacını hissedebilmektedir. Katılımcılarımızın sosyal medya araçlarında benliklerini sunmaktan çekindikleri gözlenmiştir. Tüm dünyanın sahne olduğu iddiası oldukça yaygın bir iddiadır. Öyle ki bireyler bu kısıtlamanın farkında olabilirler (Goffman, 2018: 236). Goffman çalışmalarında özellikle arka sahne kavramına vurgu yapar. Kişinin kendini kamuya başarılı olarak takdim edebilmesi için gerekli gizli işlemleri anlamamızı sağlar. Bu nedenle çalışmalarında günlük hayatımızda işte, okulda, evde komşuluklarımızda ve diğer mikro faaliyet yerlerinde nasıl iyi görüldüğümüzü belirtir (Wallace ve Wolf, 2020: 322). Katılımcılarımızın da benlik sunumunda yakın çevresine dair kişiliklerini gizlemedikleri görülürken sosyal medya ve çeşitli faaliyetlerde görüşlerini dile getirmedikleri saptanmıştır.

SONUÇ

Koronavirüs salgınıyla gündeme gelen zorunluluk, kısıtlama, sınırlama, yasak, kural gibi ifadeler gündelik yaşamımızda sıklıkla karşılaştığımız kavramlar arasında yerini almıştır. Açıklanan 14 kuralın yer aldığı materyaller bireylerin okulda, işte, yolda, metroda sıklıkla karşılaşacağı şekilde organize edilmiştir. Tanıklık ettiğimiz benzer süreçler Erving Goffman'ın total kurum kavramsallaştırmasını zihinlerimize getirmiştir. Rahat ilişkiler ağı güden kurumların total kurum gibi işlev göstererek bireyler üzerinde çeşitli etkilere neden olduğu görülmüştür.

Total kurumların pandemi süreciyle ilişkilendirilerek ele alınması salgının gündeme geldiği andan itibaren gözlemlediğimiz durumlar arasındadır. Araştırmamız kapsamında gözlemlenen pandemi sürecinin bireyler üzerindeki etkisi temele alınarak çeşitli veriler elde edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızın ilk bölümünde kurum, total kurum, benlik gibi kavramlara değinilmiştir. İkinci bölümde ise salgınla birlikte gelen kısıtlamalar, aşı uygulanma tarihçesi, aşı karşıtlığı, Covid-19 aşısına karşıt ortaya atılan görüşler ele alınarak sürecin anlaşılması sağlanmıştır. Araştırmamızın üçüncü bölümünü metodoloji kısmı oluşturmaktadır. Dördüncü bölümde 20 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bireylerin yaş, cinsiyet, gelir durumu, mezuniyet durumu gibi faktörlerin görüşlerinin şekillendirmesinde etkin olacağı düşünülerek çeşitlilik göstermesine önem verilmiştir. Bu nedenle sağlık sektöründe çalışan bireylerin bizzat gözlemlendiği süreç olması hasebiyle sağlık çalışanları başta olmak üzere çeşitli meslek gruplarının katılım göstermesine özen gösterilmiştir. Katılımcılarımızdan bazıları aşı hakkındaki görüşlerini derin araştırmalar neticesinde oluşturarak süreci bizzat gözlemlendiği görülmüştür. Bazı katılımcılarımızın ise sosyal medya araçları, yakın çevre etkisi gibi faktörlerden dolayı herhangi bir araştırmaya gerek duyulmaksızın aşı olmamaya karar verdiği gerçeğiyle karşılaşmıştır. Katılımcılarımızın süreci takip ederek yakın çevresinden gözlemledikleri görülmüştür. Hastalığı bizzat yaşamaları dahi çevresinde yaşanan olaylardan yola çıkarak çeşitli yorumlarda bulunan katılımcılara rastlanmıştır. Katılımcıların süreci gözlemlmeleri total kuruma yönelik ne gibi olaylar yaşadıkları hakkında bilgi edinilmesini kolaylaştırmıştır. Bunun neticesinde kimi katılımcımızın idare yönünden baskıya uğradığı görülürken kimi katılımcımızın ise yakın çevresi tarafından yönlendirmelerde bulunulduğu gerçeğiyle karşılaşmıştır.

Yapılan görüşmelerde katılımcılara ilk olarak Koronavirüs hastalığını geçirip geçirmediğine dair soru yöneltilmiştir. Hastalığı deneyimleyen katılımcıların aşırı karşı tutumlarında değişim olmadığı görülmüştür. Görüşmelerin sonucunda katılımcıların çoğu Koronavirüs hastalığı geçirmediğini belirtmiştir.

Görüşmelerin geneli, bireylerin Covid-19 aşısının kısa sürede bulunmasına yönelik yaşadıkları güvensizliğe işaret etmektedir. Sınırlı sayıda katılımcımız hariç diğer katılımcılarımızın sadece Covid-19 aşısına karşı olduğu görülmüştür. Bazı katılımcılarımız sadece üretilen Koronavirüs aşısına güven duymadığını belirtirken bazı katılımcılarımız çocukluk aşuları dâhil birçok aşının güvenilir olmadığına vurgu yapmıştır. Karşıtlık oluşturan nedenlerin ise ikinci bölümde değindiğimiz başlıklarla paralellik gösterdiği görülmüştür. Nitekim aşırıya yönelik olumsuz tutumda belirtilen güvensizlik, sağlık çalışanlarının tutumları, ilaç sektörü, dini faktörler, sosyal medya, doğal bağışıklığa duyulan güven gibi değişkenlerin etkili olduğu görülmüştür. Sağlık çalışanlarının aşı hakkındaki görüşlerin şekillenmesini doğrudan etki bıraktığı görülmüştür. Sağlık çalışanı olarak görev yapan katılımcılarımızın da bireyleri etkilememek amacıyla sosyal medya araçlarından paylaşım yapmadıkları görülmüştür. Bununla birlikte bazı katılımcılarımızın kendi görüşlerine dayanak oluşturacak sağlık çalışanlarının açıklamalarını takip ettikleri görülmüştür. Bireyler kendi tutumlarını ve benlik kavramlarını ait hissettikleri grup ya da kişilere referans geliştirebilmektedir (Hogg & Vaughan, 2017: 137). Katılımcılarımızın da sağlık çalışanlarını, akademik yazıları, sosyal medyayı takip ederek kendilerine referans oluşturacak noktalar bulmaya ve aitlik hislerini gidermeyi çabaladıkları görülmüştür.

Goffman'ın Tımarhaneler (2016) adlı eserinde incelemelerde bulunduğu total kurum kavramı ile pandemi süreci arasında belirli benzerliklerin olduğu görülmüştür. Pandeminin önlenmesi amacıyla hayata geçirilen uygulamalarla birlikte rahat ilişkiler ağı güden kurumların total bir kurum gibi işleyiş gösterdiği gözlenmiştir. Total kurum tanımı gereği denetim, otorite, itaat gibi kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim yaptığımız görüşmelerde de belirli ölçüde katılımcımızın uygulamalara itaat etme zorunluluğu hissetmesi total kurum kavramına işaret eden noktaları bünyesinde barındırmaktadır. Normları belirlenmiş bir ruh hali içerisinde olup total kurumlarda ikamet eden kişi belirtilen türden kişi olmayı kabul etmek zorundadır (Goffman, 2016: 200). *“Devletin kurallarına uymak zorundayız, Resmi kurumlara girişte maske*

kullandım, Yaptırımlara karşı gelemem.” gibi ifadeler bazı katılımcılarımızı belirtilen türden kişi olmayı kabul ettikleri anlamını taşımaktadır.

Katılımcılarımızın Covid-19 aşısına yönelik eleştirel ifadelerde bulunmasına rağmen “Kendinizi aşı karşıtı olarak tanımlar mısınız?” sorusuna yönelik farklı cevaplar verdiği görülmüştür. Bireylerin kendilerini tanımlama biçimi benlik sunumları açısından önem taşımaktadır. Bir gruba ait hissetmenin getirdiği kendini tanımlama biçimlerine dikkat edilmiştir. Bunun sonucunda 14 katılımcımız kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamazken sadece 6 katılımcımız aşı karşıtıyım şeklinde dönüt vermiştir. Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlayan katılımcıların çocukluk aşılara da karşıtlık duyduğu görülmüştür. Sadece Koronavirüs aşısına değil genel aşılarda gerekliliği hakkında şüpheleri olan katılımcıların kendilerini aşı karşıtı olarak tanımladıkları gerçeğiyle karşılaşmıştır. Aşı karşıtı değilim şeklinde dönüt veren katılımcıların ise sadece Koronavirüs aşısına karşıtlık duyduğu görülmüştür. Kendisini aşı karşıtı olarak tanımlamayan bireylere neden aşı karşıtı olarak tanımlamadıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda katılımcılarımızın belirli türden aşılarda zararlı olduğunu ancak faz çalışmalarının tamamlanmış ve yan etkileri üzerinde araştırmalarda bulunmuş aşılarda güvenilirliğine yönelik herhangi bir şüphe taşımadıklarını belirttikleri görülmüştür.

Total kurumlarda ikamet eden bireyler, kurum bünyesinde çeşitli yöntemler geliştirerek kurumun dinamiklerine uyum sağlamaya çalışmaktadır (Goffman, 2016: 225). Pandemi sürecinde de bireyler pcr yaptırma, otobüs kullanmama gibi yöntemlere başvurarak aşılardan kaçınmıştır. Aşı olmayan bireylerin günlük yaşamda belirli türden etkilenmelerle karşılaşılacağı düşünülürken sadece 4 katılımcımızın süreçten etkilendiğine yönelik yanıt alınmıştır. 16 katılımcımız günlük yaşamda herhangi bir etkilenme yaşamadığını ifade etmiştir. Günlük yaşamda herhangi bir etkilenme yaşanmamasının en temel nedenini çeşitli yollara başvurarak sürecin idare edilmesi oluşturmaktadır. Örneğin; bireylerin aşı zorunluluğu olan uçak seyahatlerinde pcr yaptırarak, otobüs yerine özel araç tercih edilerek etkilenmeyi ortadan kaldırdıkları görülmüştür.

Aşı uygulamasının bireylerin günlük yaşamında önemli ölçüde etki etmediğine yönelik geri dönüşler alınmıştır. Ancak pandemi sürecindeki uygulamaların gündelik yaşam pratiklerimizi kökünden değişime uğrattığını söylemek kaçınılmazdır. Ancak unutulmamalıdır ki Goffman’ın ele aldığı total kurum kavramı ile günümüz

pandemi sürecinde yaşanan yaptırımlar silsilesini tamamen total kurum olarak adlandırmak imkânsızdır. Salgınla birlikte dünyanın karantina sürecine geçerek ev hapsine alınması gerçek bir hapishaneyle eş tutmak anlamsızdır. Kısıtlanma, zorlama, dayatma gibi durumlarla karşı karşıya kalınması, toplumun panoptikonlaşması tehdidi taşısa da hapishane ile kıyaslandığında karşılaşılan problemler daha hafiftir (Cesare, 2020: 71).

Katılımcılarımızın haber kanalları, sosyal medya aracılığıyla süreci takip ettikleri görülürken herhangi bir paylaşım yapmadıkları dikkat çekmektedir. Bireyin benliğini sunduğu en önemli alanlardan biri olan sosyal medya araçları bu süreçte geri planda bırakılarak sadece haber akışının takip edildiği alan haline gelmiştir. Katılımcılarımıza neden paylaşım yapma ihtiyacı hissetmediklerine dair sorular yöneltildiğinde “kişinin kendi tercihi, sağlık bireysel bir durum, bireyin özgürlüğü, kişinin kendi iradesi” gibi söylemlerde bulundukları görülmüştür. Özellikle araştırmamıza katılım gösteren sağlık çalışanlarının bireyleri etkilememek adına herhangi bir söylemde bulunmamaya dikkat ettikleri görülmüştür.

Total kurumlar bağlamında Koronavirüs aşısını ele aldığımız çalışmamızda, karşılaştığımız diğer husus katılımcılarımızın haber kanallarını, sosyal medya araçlarını aktif takip etmelerine rağmen haberleri tamamen güvenilir bulmadıklarına dair genel bir kanının varlığıdır. Bununla birlikte Sağlık Bakanlığı’nın yayınladığı veriler başta olmak üzere genel bir güvensizlik havasının hâkim olduğu görülmüştür.

Geldiğimiz son noktada Covid-19 sürecinin yıkıcı etkilerini kanıksadığımız yaptırımların esnekliğe doğru evrildiği bir sürece giriş yaptık. Korona sonrası için kurgulanan birey; ilgi, endişe, panik, korku açısından yersiz yurtsuz bir dünya vatandaşı ama bedeni itibarıyla daha itaatkâr bir yurttaştır artık (Düzgün, 2020: 145).

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2020). Covid-19: Gereksiz Bir Acil Durumun Yarattığı İstisna Hali. <https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gerekcesiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/> (Erişim Tarihi: 01.11.2022).
- Akdeniz Üniversitesi. (2019). 14 Kural ve Önlemler. <https://www.akdeniz.edu.tr/covid-19/14-kural-ve-onlemler/> (Erişim Tarihi: 09.11.2022).
- Akyüz, S. S. (2021). Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(2), 172-185.
- Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori: Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak*. (H. Ergül, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alpago, D. Ö., ve Oduncu Alpago, Ö. (2020). Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 99-114.
- Altunkaya, T. (2022). Hangi ülkede kaç kişiye Covid-19 aşısı yapıldı? Küresel çapta aşılama son durum ne? <https://tr.euronews.com/2021/06/22/hangi-ulkede-kac-kisiye-covid-19-as-s-yap-ld> (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Anadolu Ajansı. (2017). Robert De Niro'nun "civalı aşı oğlumu otistik yaptı" iddiasına yanıt. <https://www.ntv.com.tr/saglik/robert-de-nironun-asi-iddiasina-yanit,WljG2IEYnUiw74RKYWOYMQ#> (Erişim Tarihi: 19.12.2022).
- Artvinli, D. F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Covid 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- Aslantürk, P. D., & Amman, D. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Kaknüs yayınları.
- Ateizm Derneği. (2021). Dincilerin Aşı Karşıtlığı. <https://www.ateizmderneği.org.tr/blog/2021/01/27/dincilerin-asi-karsitligi/> (Erişim Tarihi: 21.10.2022).
- Aydemir, Ş. S. (1978). *Suyu Arayan Adam*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Aygül, H. H., Çelik, G., ve Şensoy, A. F. (2018). Mahpus Öğrencilerin Benlik Sunumları: Dramaturjik İlkeler, Damga ve Total Kurum. *SDÜ Fen Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(45), 196-204.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 319-348.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bauman, Z. (1999). *Sosyolojik Düşünmek*. (A.E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayad, A. (2016). Erving Goffman'ın Benlik Kavramı ve İnsan Doğası Varsayımı. *Psikoloji Çalışmaları*, 36(1), 81-93.
- Bayhan, V. (2020). Covid-19 Küresel Salgın Bağlamında Gündelik Hayatın Denetimi. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 39-50.
- Bayır, M. (2018). Egemenlik Ve Gözetimin Çağdaş Biçimleri: Total Kurum, Disiplinci İktidar Ve Kamp. *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (1), 46-61.
- BBC News. (2013). Thalidomide davasında 81 milyon dolarlık anlaşma. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131202_thalidomide (Erişim Tarihi: 25.03.2023).
- BBC News. (2020). Coronavirus: Which health claims are circulating online? <https://www.bbc.com/news/world-52710478>. (Erişim Tarihi: 04.03.2023).
- BBC News. (2021). Avrupa ve Avustralya'da aşı ve koronavirüs önlemleri karşıtları protesto gösterileri düzenledi. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57960940> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).

- Bodur, S. (2011). Aşı Karşıtı Gruplar ve Aşılarla Karşı Yapılan Haksız Suçlamalar. *ANKEM Dergisi*, 25(Ek 2), 82-86.
- Bozkurt, H. B. (2017). Aşı Reddine Genel Bir Bakış ve Literatürün Gözden Geçirilmesi. *Kafkas J Med Sci*, 8(1), 71-76.
- Cesare, D. D. (2020). *Egemen Virüs Kapitalizm Nefessiz Bırakır*. (B. Uysal, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Coser, L. A. (2015). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*. (H. Hülür, S. Toker, & İ. Mazman, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayın
- Cömert, Y. (2019). *Erving Goffman ve Michel Foucault Temel Kavramları Üzerinden Karşılaştırma*. Maltepe Üniversitesi, 1-17.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Y. D. Bütün, & Y. D. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cuff, E., Francis, D., & Sharrock, W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Çiftçi, M.Y. (2022). Türkiye aşılamada 1 yılı geride bıraktı. <https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/turkiye-asilamada-1-yili-geride-birakti-644721.html> (Erişim Tarihi: 14.10.2022).
- Dawson, D. C. (2016). *Araştırma Yöntemlerine Giriş*. (D. D. Arı, Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Değirmencioğlu, K. Ö. (2021). *Covid-19 Salgını Ülke Deneyimleri, Bölgesel Etkiler ve Küresel Yansımalar* (s. 145-171). İçinde Ankara: Nika Yayınevi
- Demir, T. (2021). Aşı Karşıtı Tutumların Sosyokültürel ve Dinî Boyutları. *Tevilat İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291.
- Demirtaş, P. D. (2000). *Cezaevlerinde Yeniden Sosyalleştirme (Tretman) Sorunları. İnfaz Hukukunun Sorunları*, (s. 391-408).
- Doğan, B., ve Oral, S. (2020). Toplumsal Gerçekliğin İnşasında Etnometodoloji ve Sembolik Etkileşimcilik Kuramlarının Etkisini Kavramak. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-50.
- Düzgün, O. (2020). *Pandemi Kritik*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- DW Türkçe. (2021). Doktorlarda aşı karşıtlığı: TTB, 20'den fazla doktorla ilgili disiplin süreci başlattı. <https://www.ntv.com.tr/saglik/doktorlarda-asi-karsitligi-ttb-20den-fazla-doktorla-igili-disiplin-sureci-baslatti,QHUA5GJ7ykWV6PPbx9hehw> (Erişim Tarihi: 20.10.2022).
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). E-Bülten Pandemi Özel Sayı.
- Erigüç, G., Kartal, N., ve Arkan, G. (2022). Covid-19 Sürecinde Türkiye’de Aşı Tereddüdü ile Google Arama Hacmi Veriler Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 1-22.
- Erkekoğlu, P., Balcı, A., Yirun, A., ve Erdemli Köse, S. B. (2020). Aşı Kararsızlığı ve COVID-19’un Etkileri. *Literatür Eczacılık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 208-220.
- Ertem, M. (2020). COVID-19 Pandemisi ve Sosyal Damgalama. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 135-138.
- Eserpek, D. D. (1981). *Sosyoloji*. Ankara: Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Eskici, G.Z. (2020). Salgın ve Karantina Sürecine Sosyolojik Açidan Bakmak. <https://metapolitik.net/salgın-ve-karantina-surecine-sosyolojik-acidan-bakmak/> (Erişim Tarihi: 04.03.2023).
- Euronews. (2021). İstanbul’da aşı karşıtları Maltepe ilçesinde gösteri düzenledi. <https://tr.euronews.com/2021/09/11/istanbul-da-as-kars-tilar-maltepe-ilcesinde-gosteri-duzenledi>. (Erişim Tarihi: 24.10.2022).

- Euronews. (2022). Kanada'da aşı karşıtlarının 'özgürlük konvoyu' başkenti kilitledi, Başbakan başka bir yere götürüldü. <https://tr.euronews.com/2022/01/30/kanada-da-as-kars-tilar-n-n-ozgurluk-konvoyu-baskenti-kilitledi-basbakan-baska-bir-yere-got> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Fındıklı, E. B. (2019). Cezaevinde Mahkûm Bedeninin Disipliner Örgütlenmesi: Biyopolitik Mekân ,Duyumsama, Kural ve İhlal (1923-1953). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, (20), 47-83.
- Fichter, J. (2009). *Sosyoloji Nedir?* (P. D. Çelebi, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M.A. Kılınçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Büyük Kapatılma*. (I. Ergüden, & F. Keskin , Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geçgin, E. (2019). *Kenardakiler*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, S. N. Ağırnaslı, & L. Ünsaldı , Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2016). *Tımarhaneler*. (E. Arıcan, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018a). *Toplum İçinde Davranmak*. (A. Bölükbaşı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2018b). *Karşılaşmalar Etkileşim Sosyolojisinde İki Çalışma*. (S. Çalıcı, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2019a). *Kamusal Alanda İlişkiler*. (M. F. Karakaya, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Gökler, M. E., ve Taşçı, Ö. (2021). Aşı Karşıtlarının Sosyal Medya Platformlarındaki Paylaşımlarının İncelenmesi. *Medical Research Reports*,4(2), 23-30.
- Gökulu, G. (2019). Sembolik Etkileşimci Teorinin Gündelik Yaşam Sosyolojisine Katkıları. *Ekev Akademi Dergisi*, 0(80), 173-190.
- Gölbaşı, S. D., ve Metintaş , S. (2020). *Covid 19 Pandemisi ve İnfodemi*. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, (5), 126-137.
- Gurbanov, Ü. (16 Mayıs 2021). Giorgio Agamben: Salgın ve İstisna Hali Üzerine. <https://www.youtube.com/watch?v=aW553sumTSk> (Erişim Tarihi: 01.11.2022).
- Güçlü, S. (2017). *Kurumlara Sosyolojik Bakış* . İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Gülenç, E. (2022). *Covid- 19 Aşı Tereddütünün Aktör-Ağ Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Hanoğlu, M. Ş. (2020). *Covid-19 Sonrası Küresel Düzen: İki Seçenek*. *COVID-19 sonrası küresel sistem: Eski sorunlar, yeni trendler* (s. 24-28). içinde Ankara: Sam Yayınları.
- Hepekiz, İ. (2019). Sosyal Medya Aracılığıyla Yaratılan Kişisel Markalar ve Benlik Sunumu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 761-782.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. (2017). *Sosyal Psikoloji*. (İ. Yıldız, & A. Gelmez , Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hürriyet (2015). İkiz bebeklerine aşı yaptırmayan savcının hukuk zaferi. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/ikiz-bebeklerine-asi-yaptirmayan-savcının-hukuk-zaferi-29343111> (Erişim Tarihi: 28.03.2023).
- Hürriyet (2023). Almanya'da Covid-19 aşısı mağdurlarına tazminat ödenecek. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/almanyada-covid-19-asisi-magdurlarina-tazminat-odenecek-42240347> (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Hürriyet, (2020). <https://www.cnnturk.com/turkiye/iste-koronaviruse-karsi-gece-gunduz-demeden-calisan-26-bilim-kurulu-uyesi> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).

- III. Tıpta İnsan Bilimleri Kongresi. (2007). Ankara: Hacettepe Yayınları.
- Irak, H. (2022). Post-Truth Çağda Dijital Dezenformasyon: Covid-19 Aşı Karşıtı Haberler Üzerine Bir inceleme. *Ahi Evran Akademi*, 3(1), 115-129.
- İçli, P. D. (2012). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İletişim Başkanlığı, C. (2021). *Asrın Küresel Salgını Türkiye'nin Koronavirüsle Başarılı Mücadelesi*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- İlkılıç, P. D., Aksoy, D., ve Önder, D. (2022). *Aşı Karşıtlığı ve Aşı Karşıtlarına Uygulanacak Yaptırımların Etik Boyutu*. Medipol Üniversitesi Yayınları, 56-61.
- İnal, K.A. (2021). Sağlık Bakanlığının Kovid-19 aşılama kampanyası ünlülerin desteğiyle devam ediyor. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/saglik-bakanliginin-kovid-19-asilama-kampanyasi-unlulerin-destegiyle-devam-ediyor/2351903> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Kader, Ç. (2019). Aşı Karşıtlığı: Aşı Kararsızlığı ve Aşı Reddi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(3), 377-388.
- Karabay, O. (2021). "Aşılama Tarihçesi". Koruyucu Hekimlikte Aşı. ed. Hasan Solmaz. s. 1-17. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları
- Karabay, O. (2021). "Aşılama Tarihçesi". Koruyucu Hekimlikte Aşı. ed. Hasan Solmaz. s. 1-17. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573.
- Karasu, A. Ö. (2021). Habertürk. Ekim 20, 2022 tarihinde Ünlülere bakıp aşı olan var mı: <https://www.haberturk.com/yazarlar/ayse-ozek-karasu/3162494-unlulere-bakip-asi-olan-var-mi> adresinden alındı.
- Kasapoğlu, P. (2011). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları .
- Kesgin, B. (2022). Pandeminin Maskesini Düşürmek: COVID-19 Kısıtlamalarına Karşı Protesto Hareketleri . *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 23(50), 60-97.
- Kılıç, M., Ok, Ş., ve Uslukılıç, G. (2020). Covid-19 Pandemisi Evde Kal Uygulaması: Toplumun Tutum ve Davranışları. *Bozok Tıp Dergisi*, 11(1), 63-76.
- Kısakürek, N. F. (2016). *Cinnet Mustatili "Yılanlı Kuyudan"*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.
- Kurt, D. Ö., ve Duran, Ö. G. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Bakanlığı'nın Instagram Kullanımının Risk İletişimi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(31), 712-733.
- Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş*. İstanbul: Küre.
- Lyon, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum*. (G. Soykan, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. (A. Toprak, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Macionis, J. J. (2020). *Sosyoloji*. (P. D. Akan, Çev.) Ankara: Nobel kitap.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mead, G. H. (2021). *Zihin, Benlik ve Toplum*. (Y. Erdem, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Medipol Sağlık Kuruluşu. (tarih yok). Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi? Ekim 03, 2022 tarihinde <https://medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi> adresinden alındı.
- Miller, N. Z. (2020). *Miller'ın Eleştirel Aşı Literatürü Derlemesi*. İstanbul : Alef Yayınevi.
- Nesin, A. (2023). *Mum Hala-1*. İstanbul: Nesin Yayınevi.

- Okyay, P. (2021). COVID-19 Pandemisinin Mevcut Durumu ve Gelecek Öngörülleri. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 4(2021), 97-103.
- Ozankaya, P. D. (1991). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Önder, N. (2020). Televizyonun yeniden keşfi! Ocak 2021 tarihinde Marketing Türkiye: <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/televizyonun-yeniden-kesfi/> adresinden alındı
- Özel, C. (2021). Covid-19 Salgını İle Mücadelede Kolluk ve Güç Kullanımı. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, (Özel Sayı), 77-100.
- Özkalp, D. D. (1986). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Özşenler, D. (2021). Kovid-19 ve Sosyal Mesafe: Meta-Tematik Bir Analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(1). 12-23.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2019). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. Ankara: De ki Basım Yayım.
- S.Becker, H. (2016). *Toplumu Anlatmak*. (Ş. Geniş, E. Arıcan, & M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Sala, B. (2022). Covid-19 Pandemisinde Aşı Karşıtı Hareketlerin Sosyolojik Bağlamı ve Siyasallaşma Dinamiği. *Liberal Düşünce Dergisi*, (106), 59-76.
- Salali, G.D. ve Uysal M.S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychological Medicine*, 1–3. <https://www.cambridge.org/core/journals/psychological-medicine/article/covid19-vaccine-hesitancy-is-associated-with-beliefs-on-the-origin-of-the-novel-coronavirus-in-the-uk-and-turkey/720F9BF973939689A82FFE4316855CFE>
- Seçkin, B. (2022). İtalya'da aşı karşıtlarından başkent Roma'da protesto. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-asi-karsitlarindan-baskent-romada-protesto/2502358> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram*. (S. Güzelsan, & İ. Gündoğdu, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Ankara : Bilim ve Sanat Yayınları.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı,(2020c).Genelge. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızlığı-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020a). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Ek Genelgesi. <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsızlığı-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-ek-genelgesi> (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020b). 81 İl Valiliği'ne Koronavirüs Tedbirleri Konulu Ek Genelge Gönderildi <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi-08-09-20>. (Erişim Tarihi:10.10.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2021). 81 İl Valiliğine Tam Kapanma Tedbirleri Genelgesi Gönderildi <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-tam-kapanma-tedbirleri-genelgesi-gonderildi>. (Erişim Tarihi: 10.10.2022)
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2022c). 81 İl Valiliğine Kapalı Alanlarda Maske Kullanımı Genelgesi Gönderildi <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-kapali-alanlarda-maske-kullanimi-genelgesi-gonderildi>. (Erişim Tarihi: 11.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). Aşı Portalı. <https://asi.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020a). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66516/sosyal-mesafe.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020b). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020d). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html> (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2023). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2018). [https://hsgm.saglik.gov.tr/dosya/mevzuat/genelge/Bulasici-Hastaliklar-ile-Mucadele Rehberi-Genelgesi-2017-11.pdf](https://hsgm.saglik.gov.tr/dosya/mevzuat/genelge/Bulasici-Hastaliklar-ile-Mucadele-Rehberi-Genelgesi-2017-11.pdf) (Erişim Tarihi: 03.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı. Ekim 03, 2022 tarihinde Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü: https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden alındı
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020c). Koronavirüsle Mücadelede Yeni Kamu Spotları Yayında. <https://www.saglik.gov.tr/TR,73279/koronavirusle-mucadelede-yeni-kamu-spotlari-yayinda.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü. <https://sggm.saglik.gov.tr/TR-84493/tedbirler-ve-asi-ile-covid-19u-asiyoruz-kamu-spotlari-unluler.html> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html#> (Erişim Tarihi: 07.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) Covid-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77801/turkiyede-asinin-tarihcesi.html> (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) Covid-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77706/covid-19-asisi-ulusal-uygulama-stratejisi.html> (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) Covid-19 Aşısı Bilgilendirme Platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-81772/halka-yonelik.html?Sayfa=1> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) Ellerinizi Sık Sık Yıkayınız. Covid-19 Bilgilendirme Platformu. T.C. Sağlık Bakanlığı.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) Hayat Eve Sığar. <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/hes.html>. (Erişim Tarihi: 12.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (t.y) COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66936/sektorler-icin-calisma-rehberi-afisleri.html> (Erişim Tarihi: 19.10.2022).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. Covid-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66259/halka-yonelik.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2022).
- T.C.Cumhurbaşkanlığı,(2020a).Genelge.<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgeleri/20200320-3.pdf> (Erişim Tarihi: 07.09.2022).
- T.C.Cumhurbaşkanlığı,(2020b).Genelge.<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020.03.20200320-18.pdf> (Erişim Tarihi: 10.10.2022).
- Taşkın, F. (2021). Husserl'in Temel Kavramları. *Dört Öğe*, (19), 151-168.
- TDK (1945). <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi:11.10.2022).
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 330-355.
- Tekinel, B. (2020). Tehlikeli Olan Hangisi? Aşı Mı, Aşı Karşıtlığı Mı? Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 3(2), 80-82.
- Tosçu, F., Susoy, A., Kaya, Ş., ve Dost, A. (2021). Türkiye'de Seyahat Sağlığı Hizmetleri ve COVID-19 Pandemisi Sürecinde Seyahat Sağlığı Uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 8(2), 239-244.

- TÜBA. (2020). *COVID-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=17 (Erişim Tarihi: 21.10.2022).
- Türkkahraman, D. D. (2006). *Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Türkkahraman, P. (2009). Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 25-46.
- Uğur, E., ve Özsoy, S. A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sembolleşmiş Görsel Unsurların Görsel İletişim Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 779-790.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ünlü, D. G., ve Kesgin, Y. (2021). Dijital Ebeveynlik, Aşı Kararsızlığı ve COVID-19: Dijital Ebeveynlerin COVID-19 Aşısı Karşıtlığına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(56), 166-184.
- Üstün, Ç., ve Özçiftçi, S. (2020). Covid 19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, 142-153.
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2020). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*. (M. R. Ayas, & L. Elburuz, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- WHO (2020). Munich Security Conference: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>. (Erişim Tarihi: 07.03.2022).
- Wolfe, R. M., & Sharp, L. (2002). Anti-vaccinationists past and present. *BMJ*, 430-432.
- Yavuz, M. (2018). *Aşı Karşıtlığı Tarihçesi*. Toplum ve Hekim, 187-194.
- Yılmaz, G. G. (2020). Goffman'ın Total Kurumlarına Bir Örnek Olarak Kibbutzlar ve Değişen Denetleme Biçimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 125-136.
- Yılmaz, Y., Erdoğan, A., ve Hocaoglu, Ç. (2021). Covid 19 ve Damgalanma. *Kocaeli Medical*, 10(1), 47-55.
- Yiğit, T., Oktay, B., Özdemir, C., ve Pasa, S. (2020). Aşı Karşıtlığı ve Fikri Gelişimi. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(53), 1245-1261.
- Yüceer, Y. E. (2018). *Sinema ve Toplumsal Etkileşim Bağlamında Erving Goffman ve Dramaturji*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yücel, Y. G. (2017). *Gardiyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

- 1- Yaşınız:
- 2- Mesleğiniz:
- 3- Mezuniyet durumunuz:
- 4- Cinsiyet:
- 5- Gelir durumunuz:
- 6- Medeni durumunuz:
- 7- Nerede ikamet ediyorsunuz? (Şehir merkezi, köy, kasaba vb.) :
- 8- Aşı olmama kararını nasıl verdiniz? Karar vermenizdeki süreçten bahseder misiniz ?
- 9- Aşı olmak istememenizin sebepleri nelerdir?
- 10-“Aşı karşıtı” söylemi sizce neyi ifade ediyor? Kendinizi aşı karşıtı olarak tanımlıyor musunuz? Neden, açıklar mısınız?
- 11- Covid geçirdiniz mi?
- 12- Covid nedeniyle yakın çevrenizde hayatını kaybeden oldu mu?
- 13- Aşı olmayanlara ilişkin gündeme gelen yaptırımlarla ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 14- Aşı olmadığınız için maruz kaldığınız bir yaptırım oldu mu? Maruz kaldıysanız neler oldu, açıklar mısınız?
- 15- Aşı olmamanız günlük hayatınızı etkiledi mi? Nasıl?
- 16- Pandemi sürecinde haberleri takip ettiniz mi? Ne sıklıkla? Nerelerden ettiniz?
- 17-Sosyal medya aracılığıyla başkalarını bilgilendirmek için paylaşımlarda bulundunuz mu? (Evetse; neden ihtiyaç hissettiniz? Hayırsa; neden ihtiyaç hissetmediniz?)